

Sveučilište u Zagrebu

Odsjek za arheologiju

Smjer: Srednjovjekovna arheologija

Kasnoantičke ukrasne igle s područja nekadašnjih rimskih provincija:
Dalmacije, Savske i Sirmijske Panonije

Diplomski rad

Mentor:

dr. sc. Krešimir Filipec, izv. prof.

Studentica:

Andrea Car

Zagreb, 2018.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	3
2. Vremenski, povijesni i geografski kontekst kasne antike na području nekadašnjih rimskih provincija: Dalmacije, Savske i Sirmijske Panonije.....	4
3. Nakit.....	13
4. Igle.....	15
4.1. Tipologija ukrasnih igala.....	21
4.1.1. Ukosnice	
4.1.1.1. Ukosnice s glavama jednostavnih formi	
4.1.1.2. Bogato ukrašene ukosnice	
4.1.2. Stilus igle	
5. Eksperiment – Prerada rogova srndaća u ukosnicu.....	43
6. Katalog.....	48
6.1. Prilog katalogu.....	48
6.2. Katalog sa slikama.....	49
6.3. Grafovi.....	104
6.4. Usporedbe.....	107
6.4.1. Igle za veo.....	123
7. Zaključak.....	124
8. Literatura.....	127

1. Uvod

Svrha ovog diplomskog rada je da se na osnovi podataka, dostupnih u stručnoj i znanstvenoj literaturi, obradi materijal vezan za kasnoantičke ukrasne igle s područja provincija (Savske i Sirmijske Panonije te Dalmacije) kako bi se napravio katalog nalazišta i kako bi se sintetizirale postojeće arheološke spoznaje o ovoj temi koje se temelje na rezultatima dosadašnji istraživanja.

Brojne polemike vežu se oko vremenskog raspona kasne antike, oko naroda koji ovdje borave kao i oko samih granica bivših provincija koje obrađujemo. Zbog svega toga rad započinje kratkim vremenskim, povijesnim i geografskim pregledom, da bi se kasnije fokusirao na nakit tj. ukrasne igle.

Nakon općenitog dijela o iglama, svrstavamo ih u tipologiju. Potom slijedi eksperiment obrade roga, a na samom kraju rad zaokružujemo katalogom nalaza uz dodatak tablica tj. grafikona, te slika nekolicine igala kao za primjer usporedbe s drugim državama.

2. Vremenski, povijesni i geografski kontekst kasne antike na području nekadašnjih rimskih provincija: Dalmacije, Savske i Sirmijske

Teško je precizno definirati godinu završetka jednog i početka drugog kulturno-povijesnog razdoblja. Ni donja ni gornja vremenska granica kasnoantičkog razdoblja nije strogo određena.¹ Sam proces preobrazbe antičkog u kasnoantički svijet većina znanstvenika pripisuje nešto širem kronološkom okviru, od kraja III. do početka VII. stoljeća. Razlog tome je široko prostranstvo Carstva i evidentno neujednačen intenzitet usvajanja promjena.²

Razdoblje kasne antike na našem Sredozemlju većina autora vremenski određuje od početka vladavine Dioklecijana (284. god.) do pada Zapadnog Rimskog Carstva (smrti Romula Augustula 476.god.), odnosno do upada Langobarda u Italiju u drugoj polovici 6. st. Gornju granicu kasne antike u užem regionalnom povijesnom kontekstu, poistovjećujemo s intenziviranjem avarsko-slavenskih provala koje kulminiraju opsadom Konstantinopola 626. g.³

Vojni pritisak barbarskih naroda na granicu te porast pučanstva potakli su cara Dioklecijana 297.g na novu upravnu podjelu provincija.⁴ Tako su dvije panonske provincije bile podijeljene na četiri nove – Prvu Panoniju (*Pannonia Prima*), Savsku Panoniju (*Pannonia Savia*), Valerijsku Panoniju (*Pannonia Valeria*) te Drugu Pannoniju (*Pannonia Secunda*).⁵

Propadanju Carstva u svom najvećem dijelu doprinijela je provala nomadskih ratnika iz Azije pod dominacijom Huna, 375.g. Ta provala potaknula je bujicu barbarskih etničkih skupina, prvenstveno germanske, ali i sarmatske pripadnosti, na Crnom moru te u Karpatskoj kotlini, prodrijevši u Rimsko carstvo, kojemu je u provinciji Panoniji i provinciji Meziji bila utvrđena granica tj. limes, na desnoj obali Dunava, gdje je prohujao prvi val germanskih došljaka, kao što su npr. Vandali, Vizigoti i Svebi, ostavivši izuzetno rijetke tragove.⁶ Nakon što hunska prevlast u Podunavlju nestaje smrću Atila (453.g.), te pogotovo nakon prestanka postojanja Zapadnorimskog carstva (476.g.), pojavljuju se na

¹Jović Gazić (2015: 7), Filipec (2004: 288 – 299), Migotti (2009: 129), Cambi (2002: 207)

²Migotti (Migotti 2009: 129; 1994: 41), Jović Gazić (2015: 9),
Mirja Jarak govori kako kasna antika prema većini autora počinje u Dioklecijanovo doba. (Jarak 2009: 223)

³Cambi (1999: 3), Jović Gazić (2015: 9), Migotti (1994: 62), Bubić (2016: 57)

⁴Do tada je trajala podjela cara Trajana, iz 107. godine. On je podijelio do tada jedinstvenu provinciju Panoniju na dvije nove samostalne provincije: Gornju Panoniju (*Pannonia Superior*) sa središtem u Petronale-Carnuntum i Bad Deutsch Altenburg (*Carnuntum*) i Donju Panoniju (*Pannonia Inferior*) sa središtem u Budimpešti (*Aquincum*).

⁵Gregl (1991: 9), Dautova-Ruševljan (1997: 80), Matijašić (2009: 186), Burenhult (2005: 182), Rendić-Miočević (1993: 14), Andrić (2002: 124), Cambi (2002: 210), Vulić (2009: 119), Migotti (1994: 41), Pinterović (1978: 85), Pannonia Prima i Valeria su bile na području današnje Mađarske i dijelom Austrije, a Pannonia Savia i Secunda su se većim dijelom nalazile na tlu današnje Hrvatske. (Jarak 2009: 233) (Migotti 2009: 129)

⁶Lotter (2003: 32, 90) prema Gračanin (2005: 458-463), Gračanin (2011: 64), Mrkobrad (1980: 9)

historijskoj pozornici u jugoistočnoj Europi Ostrogoti, Gepidi i Langobardi.⁷ Hunska nadmoć, koliko se brzo uzdigla i silovito proširila, toliko brzo je i pala oborena iznenadnom smrću Atile.⁸ Naime, njegovi nasljednici nisu uspjeli održati veliki savez naroda koji je uključivao germanske Gote i Gepide, iranske Sarmate i Alane, kao i ostale germanske skupine - Rugijce, Herule i Sveve, pa se on urušio u ustanku germanskih podložnika.⁹

U borbama protiv barbara, rimska vojska je doživljavala teške poraze i sve više pokazivala svoju nemoć. Takvo stanje dobro su iskoristila navedena barbarska plemena i trajno se nastanila na prostorima Rimskog carstva, da bi potom, nakon izvjesnog vremena, formirala i svoje zasebne države kao što su: Vandalsko kraljevstvo, Vizigotsko kraljevstvo, Ostrogotsko kraljevstvo, itd.¹⁰

Ostrogoti polaze (471.g.) iz Panonije na donji Dunav, a odakle kroz Posavinu u Italiju (488-489.g.).¹¹ Rimsku provinciju Dalmaciju, 481.g. osvaja germanski vojskovođa Odoakar, dok su panonske provincije osvojili Istočni Goti. Pošto su 493.g. porazili Odoakara, Istočni su Goti provinciju Dalmaciju sjedinili s panonskim područjem južno od Drave (provincija Savija) u jedinstvenu vojno-upravnu jedinicu s glavnim gradom u Saloni.¹² Tijekom njihove vladavine dogodile su se korjenite promjene na ekonomskom, društvenom i kulturnom planu.¹³

Hrvatski su prostori u sastavu države Istočnih Gota bili sve do 535., kada je istočnorimski (bizantski) car Justinijan I. zaratio protiv njih.¹⁴ U dugotrajnu ratu, država Istočnih Gota bila je uništena.¹⁵ Njezin posljednji ostatak, Liburniju, Justinijan I. osvojio je 552. Za bizantske vladavine provincija Dalmacija je upravno i dalje bila udružena s provincijom Savskom Panonijom.

Gepidi iz sjevernog Potisja držali su Banat i uz prekide Srijem do 567. godine,¹⁶ dok su panonski Langobardi, došavši iz sadašnjeg mađarskog Dunantula, zauzimali (546—548. godine) današnju Sloveniju i sjeverozapadni rub Hrvatske.¹⁷ Langobardi nakon konačne pobjede nad Gepidima, koju

⁷ Vinski (1971: 47- 48), Kumović, Smiljanić (1997: 100 – 101), Andrić (2002: 117), Gračanin (2005: 9 – 47), Vinski (1986: 19), Stergar (2010: 37), Vinski (1974: 145), Mócsy (1974: 268), Mrkobrad (1980: 1), Rapan-Papeša (2012: 415), Matijašić (2012: 12), Gregl (1991: 9)

⁸ Pohl (1980: 246-249, 260), Gračanin (2011: 76), Rapan-Papeša (2012: 423)

⁹ Gračanin (2011: 76), Matijašić (2012: 131)

¹⁰ Gračanin (2009: 239), Kumović, Smiljanić (1997: 100 - 101)

¹¹ Vinski (1971: 47- 48)

¹² Uglešić (1989: 1; 2003: 17-18)

¹³ Suić (1981: 85)

¹⁴ Zdenko Vinski navodi da vladaju najkasnije do 537., odnosno 539—540. godine. (Vinski, 1971: 47-48)

Janko Belošević spominje 535., ali i koju godinu više, spominje da je najkasnija godina 540. (Belošević, 1972: 297-298)

¹⁵ Goti su bili poraženi, ali nisu bili pobijeni samo pokoreni. (Prokopije 1970: 654), Suić (1979: 367), Vinski (1964: 106-107, 110)

¹⁶ Gepidi su većinom bili istočni susjedi Ostrogota. Izvori točno ne govore kada su zauzeli Drugu Panoniju. No smatra se da su Gepidi došli na područje Sirmija nedugo nakon što su Ostrogoti napustili Panoniju. Pohl (1980: 288), Gračanin (2011: 87), Pinterović (1978: 100)

¹⁷ Langobardima su pripale prvenstveno utvrde u Panoniji Saviji i Unutrašnjem Noriku. (Vinski 1971: 56), (Gračanin 2011: 107)

Iako su Langobardi većinom naselili područje sjeverno od Drave i nisu izravno dijelili prostor s Gepidima, ipak su živjeli kao prvi susjedi čija je netrpeljivost vodila ratovanju. (Sevin 1955:147-152), (Gračanin 2008:140-143)

su izvojevali uz pomoć nove plemenske, nomadske konjaničke skupine predvođene Avarima, odlaze 568. godine u Italiju, zadržavši do 600.g. svoju posadu u Kranju.¹⁸

Nakon Langobarda i Gepida, njihovo mjesto u Panoniji, ali i u Dalmaciji zauzimaju, kao što smo već naveli, dotad nepoznate plemenske skupine konjaničkih nomada-ratnika pod vlašću Avara.¹⁹ Bivše rimske provincije u Panoniji uključene su u sastav Prvog i Drugog Avarskog Kaganata (567.-796.), dok je područje bivše rimske provincije Dalmacije bilo samo formalno u sklopu Bizantskog Carstva. Ono je stvarnu vlast imalo samo u jadranskim gradovima i na otocima, koji su poslije uključeni u Dalmatinsku temu (gradovi Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik i Kotor te otoci Krk, Lošinj, Cres i Rab). Cijelo područje Dalmacije i susjednih krajeva preplavili su slavenski doseljenici te nestaju tradicionalne granice između pokrajina.

Svi barbarski došljaci, počevši od provale Huna, naišli su na starosjedilačko stanovništvo, više ili manje romanizirano, pogotovo na tlu rimskih provincija, koje su obuhvaćale sav današnji hrvatski teritorij. Većinom su nadošli narodi (ostavili samo djelomične tragove svoje materijalne kulture), nestali s našeg teritorija, jedino su ga Slaveni uspjeli trajno kolonizirati i nametnuti se barem jezično kao superstrat starosjedilačkom, dijelom etnički heterogenom, stanovništvu, koje predstavlja zapravo etnički supstrat. Antički svijet od 5. do 7. stoljeća bio je u previranju jer se njegova društvena i kulturna struktura mijenjala. Kasnoantička civilizacija doživjela je svoje opadanje, osobito u podunavskim krajevima na rimskoj granici, dok se u primorskom jadranskom pojasu (Salona, Narona i dr.) i u većim urbanim središtima na Savi (Sirmium, Siscia) uspjela održati u nešto cjelovitijem obliku do najezde Avara.²⁰

Današnja se Hrvatska – koja na zapadu graniči sa Slovenijom, na sjeveru s Mađarskom, na istoku sa Srbijom, a na jugu s Bosnom i Hercegovinom – do kraja 3.st. prostirala na području rimskih provincija Gornje i Donje Panonije (*Pannonia Superior i Inferior*) te Dalmacije. Ta podjela u osnovi vrijedi i za razdoblje od 4. st. i dalje, s time da se nakon 297.g. dijelovi Panonije (kao što smo već naveli) na prostoru današnje sjeverne Hrvatske nazivaju *Pannonia Savia* i *Pannonia Secunda* (tj. Savska i Sirmijska Panonija).²¹

¹⁸ Vinski (1971: 47-48), Andrić (2002: 145-163), Gračanin (2009: 242), Mrkobrad (1980: 45-46), Kumović, Smiljanić (1997: 102)

U proljeće 567. u združenom langobarsko-avarskom napadu propala je gepidska država. Langobardi nisu dugo uživali u pobjedi. Već u travnju 568. napustili su Panoniju, vodeći sa sobom i drugo germansko stanovništvo kao i ostatke romaniziranog pučanstva. Njihovim je odlaskom završeno razdoblje germanske prevlasti u Panoniji. (Gračanin 2009: 242)

¹⁹ Vinski (1971: 47-48), Rapan Papeša (2009: 137-139)

²⁰ Vinski (1971: 49), Vinski (1986: 20)

²¹ Migotti (1994: 41), Matijašić (2012: 46)

Točne granice između provincija nisu sa sigurnošću poznate. Vrlo je teško precizno odrediti točke razgraničenja prema provincijama koje su je okruživale te se njihov administrativni opseg može podijeliti u grubim crtama.²²

Prema Gračaninu u sjeverozapadnom kutu pokrajine Savije granica se oslanjala na rijeku Dravu kao očitu prirodnu razdjelnicu, odakle se možda spuštala do obronaka Maceljskog gorja, a Sutlu bi dosegla zacijelo u okolici današnjeg Rogateca.²³ Koliko se može pretpostaviti, granica je dalje tekla na jug istočnim rubom slovenske pokrajine Dolenjsko i dolinom Krke, te uz zapadne padine Žumberačkog gorja/Gorjanaca do slovenske oblasti Bela Krajina i dolina Kupe. Tu se nadovezivala na južnu granicu koja je započinjala u podnožju Velike Kapele i kroz Kordun i Banovinu stizala do Posavine. Čini se da je Saviji pripadalo i područje današnje Velike Kladuše južno od Petrove gore. Od Vrbasa granica je nastavila slijediti južne rubove savske doline i sjeverne padine bosanskog gorskog područja sve do gornje Drine, prelazeći iz južne granice Savije u južnu granicu Druge Panonije. Potom je pratila Drinu do ušća u Savu, nakon toga Savu do utoka u Dunav i naposljetku uzvodno Dunav koji je tvorio istočnu granicu Druge Panonije. Sjeverna granica Druge Panonije prelazila je tok Drave i, kako se čini, bila povučena između dviju utvrda na limesu (*Ad Militare i Ad Novas*). Možda je granica počivala na uzvisini Baranjske grede odnosno Banske kose ili pak jednim dijelom na baranjskoj Karašici. Odatle se spuštala do današnjeg Donjeg Miholjca, mjesta antičke Marinijane. To bi značilo da granica između Valerije i Druge Panonije nije bila na samoj Dravi nego nešto južnije. Utvrđivanje kuda je tekla unutrašnja granica između Savije i Druge Panonije zaseban je problem. Ona je vrlo vjerojatno pratila razgraničenje naslijeđeno iz prethodnog doba, odnosno granicu Gornje i Donje Panonije. Koliko se može zaključiti, sjeverna granična točka započinjala je na potezu između današnjeg Donjeg Miholjca i Svetog Đurđa, a odatle je granica možda prelazila uz istočni rub središnjeg slavonskog gorja, točnije padinama planina Krndije i Dilja, pa do Požeškog gorja i onda do ušća Vrbasa u Savu. Potom je jednostavno mogla pratiti Vrbas do granice s Dalmacijom.²⁴

Provincija Dalmacija obuhvaćala je široko područje Istočnog Jadrana i sjeverozapadnog Balkana te je uključivala i današnju Bosnu i Hercegovinu²⁵ s kojom je tvorila organsku geografsku i

²² Gračanin (2011: 53-54)

²³ Klemenc, Saria (1939: 79) prema Gračanin (2007: 54)

Mrkobrad navodi kako je granica obaju Panonija na sjeveru i istoku bio je Dunav, na zapadu je granica išla prema Noriku linijom, koja od Beča preko Ptuja vodi k jugu tako da su Poetovio (Ptuj) i Emona (Ljubljana) pripadali Panoniji, dok su Maribor, Celje i slovenska koruška bile u Noriku. Južna granica Panonije išla je južno od Save, tako da je obuhvaćala teritorij od Risnjaka i obju Kapela, Bosansku Posavinu i Mačvu. (Mrkobrad 1980: 37)

²⁴ Gračanin (2007: 54-57), Andrić (2002: 125), Hrvoje Vulić (2009: 122), Gračanin (2011: 53-54), Matijašić (2012: 46), Rendić-Miočević (1993: 15-16)

²⁵ Klaić (1882: 16-17), Miletić (1984: 378), Miletić (1988: 41-42), Čorović (1935: 5), Mužić (1997: 139), Rendić-Miočević (1993: 15-16)

gospodarsku cjelinu. Njene granice bile su formirane u vrijeme cara Dioklecijana (284-305) i obuhvaćala je jadransku obalu (i otoke) od rijeke Raše u Istri do oko grada Budve u Crnoj Gori. Na istoku se prostirala sve do otprilike tokova Drine i Mati u Albaniji, pri čemu granice nisu bile sasvim precizno utvrđene, a i mijenjale su se u različitim vremenima.²⁶ Sjeverna granica prema Panoniji protezala se nešto južnije od Save, slijedeći uglavnom njen tok. Na njenom su se području, i to uglavnom u njenom obalnom pojasu, razvili mnogobrojni gradovi i drugi značajniji urbani centri, među kojima se ističu *Iader* (Zadar), *Salona* (Solin), *Narona* (Vid kraj Metkovića), *Epidaurum* (Cavtat), *Aequum* (Čitluk kraj Sinja). Salona je, kako je poznato, bila glavni grad te provincije.²⁷

3. Nakit

Nakit je skupni naziv za predmete kojima čovjek ukrašava svoje tijelo i odjeću. To je jedini univerzalni jezik koji je stvorio čovjek. Potreba za ukrašavanjem čovjeka javlja se u svim kulturama, od prethistorijskih vremena do danas, bez obzira na dosegnuti stupanj kulturnog razvoja. Prema tome kićenje i ukrašavanje tijela je vjerojatno staro koliko i samo čovječanstvo.²⁸ Ništa nije toliko trajno, toliko raznovrsno i zanimljivo u razvoju ljudske kulture kao što je to kultura ukrašavanja. Ona je tijekom dugih tisućljeća konstanta, mijenjali su se samo oblici nakitnih predmeta, način upotrebe nakita i materijal od čega je izrađivan. Ono što je ostalo ukorijenjeno je poriv za isticanjem, za obilježavanjem i za osobnom afirmacijom.²⁹ Nakit nam predstavlja vrlo bitan aspekt u proučavanju zbog svoje višeznačnosti. On daje važan uvid u to kako su se ljudi identificirali (individualno i kao grupe), svjedočanstvo je ekonomske moći sredine, tehničkim znanjima majstora, govori nam o utjecajima sa strane i njihovima vrstama, te o specifičnim umjetničkim kvalitetama. Dakle osim što odabrani komadi nakita ukrašavaju osobu koja ih nosi, istovremeno govore o njenom imovinskom stanju i kulturnom nivou, dok kroz njenu simboliku možemo sagledati presjek jednog određenog

²⁶ Migotti (1978: 1), Mrkobrad (1980: 37), Uglešić (2003:17-18), Matijašić (2012: 46)

²⁷ Uglešić (1989: 6-8)

²⁸ Vrtovec (1985: 5), Appio Giunio (2016: 23), Šentija (1979: 667)

²⁹ Suić (1979: 290, 298), Menđušić (1993: 4-6)

staleža ili čitavog društva, kao nosioca političke moći, njegova skupocjenost pokazuje ekonomsku snagu.³⁰

Proučavanjem života antičkog čovjeka otkrivamo koliko se čovjek malo mijenjao tijekom vremena.³¹ U antičko doba u upotrebi su bile sve vrste nakita, kao i danas: prstenje, naušnice, narukvice, ogrlice, ukrasne igle, itd.³² Moramo napomenuti i kako je antički svijet bio prepun simbolike, religijske i magijske te vjerovanja u razna svojstva predmeta tj. u njihovu natprirodnu moć i u njihovu djelotvornost zaštite. Zbog toga su gotovo svi ukrasi nošeni na tijelu ili odjeći, bili ujedno i neka vrsta amuleta ili talismana sa apotropejskim djelovanjem (početke možemo naći u pretpovijesnim razdobljima).³³ Naravno veliku ulogu korištenja i rasprostranjenosti nakita u svim slojevima društva, kao što smo već naznačili, imao je razvoj gospodarskih prilika koje su dovele do zamaha kulturnog razvitka i zbog kojeg kultura kićenja dolazi do izražaja. Tako neki primjerci nakita postaju sastavni dio odjeće pa osim ukrasne, imaju i praktičnu funkciju. Kao što smo već spomenuli postoje i oni koji su svojim karakteristikama odavali i poseban položaj osobe na ljestvici društvene hijerarhije.³⁴

Uz pokojnika se u grob, bez obzira kakav je bio ritus sahranjivanja, stavljaio određen broj predmeta koje je on za života imao ili koji će mu trebati na onome svijetu. Ti primjerci nam omogućavaju rekonstrukciju njihovih kostima i njihovih života. Tako se u ženskim grobovima mogu naći npr. šivaće igle, kopče, ogledala, dijademe, ravne igle koje bi držale veo i kosu i sl.³⁵ U svakom slučaju, predmeti su u grob polagani smisleno, s određenom simboličkom namjerom.³⁶ U vrijeme kasne antike, kada se Rimsko Carstvo nalazi pod udarom seobe naroda, dolazi do ekonomskog propadanja rimske države te se to odražava i na produkciji nakitnih predmeta.³⁷ Kršćanstvo također donosi nov odnos prema nakitu, pa se stoga vjerojatno od 3.st. smanjuje broj nađenih predmeta koji su bili u upotrebi.³⁸

U ovom radu dio nakita koji se obrađuje su upravo ukrasne igle.

³⁰ Vrtovec (1985: 5); Ljubinković (1980: 90); Bogucki, Crabtree (2004: 426); Vesna Bikić (2010: 33) ; Perišić (2001:79); Mengušić (1993: 4-6); Migotti, Ljubica Perinić (2001: 125.-128); Bogucki, Crabtree (2004: 426); Giunio (2016: 23)

³¹ Ivčević (2002: 329)

³² Mengušić (1993: 7), Ivčević (2002: 330)

³³ Košćević (1991:108), Vrtovec (1985: 5), Migotti, Perinić (2001: 135-137), Mengušić (1993: 6), Ivan Perišić (2001:77)

³⁴Mengušić (1993: 4-6)

³⁵ Glušćević (1996: 49); Bogucki, Crabtree (2004: 426)

³⁶ Lany (1972), Murray (1981) prema Migotti, Perinić (2001: 135-137), Moreland (2010: 46-48)

³⁷Mengušić (1993: 7)

³⁸Lany (1972) prema Migotti, Perinić (2001: 126), Kovač (2017: 62), Ivčević (2002: 329), Appio Giunio (2016: 62)

4. Igle

Naziv igla (lat. *acus*) upotrebljava se za mnoge predmete šiljatog oblika (ukrasna igla, pribadače, igle za pletenje i kačkanje itd.).³⁹ No pored ostalih namjena, ona ima i svojstvo nakita i to najčešće kao ukosnica. Funkcija ukosnica i igala za šivanje ostala je stoljećima nepromijenjena te one pripadaju među najranije izumljene predmete, utilitarnog i ukrasno– utilitarnog karaktera.⁴⁰

Slika 3. Rekonstrukcija nakita iz brončanog doba, nalazište Thuringen⁴¹

Mnogi istraživači govore kako su igle za šivanje, u rimsko doba, mogle služiti kao ukosnice, te kao jedna vrsta pojednostavljene, primitivne fibule za pričvršćivanje odjeće.⁴² M. Biro smatra kako se igle za odjeću može razlikovati od ukosnica jedino po njihovoj veličini, a u tome pomažu neki grčki prikazi gdje je vidljivo da je igla za odjeću većih dimenzija.⁴³

³⁹Šentija (1977: 557), Daremberg & Saglio (1873: 62), Herzog–Hauser (1935: 1550), Goethert–Polaschek (1983: 199), Cleland (2007: 2) prema Kovač (2012: 178), Cleland, Davies & Llewellyn-Jones (2007: 2) prema Kovač (2017: 115), Appio Giunio (2016: 35), Hoops (1989)

⁴⁰Kovač (2010: 38); Sanader (2003: 221); Popović (1997: 29)

⁴¹ Wels-Weyrauch (1994: 62)

⁴²Biró (1994: 23-25; 61, 63 -T. IX), Petković (1995: 43-46), Cleland et al. (2007: 149), Vikić–Belančić (1948: 37) prema Kovač (2012: 178- 179), Cleland, Davies & Llewellyn-Jones (2009:149) prema Kovač (2017: 117), Ivčević (2002(c): 472; 2002(d): 212, sl. 12, 13) prema Kovač (2017: 128)

⁴³Biró (1994: 25, 57-61), Kovač (2017:128).

Sa M. Biro se slaže i D. Srejšević, koji napominje kako su ukrasne igle služile su za pričvršćivanje dijelova odjeće, dok su kraći primjerci mogli biti ukosnice. Srejšević (1997: 391)

R. Košćević govori kako se općenito o iglama za odjeću malo zna te ih naziva odjevne igle. Košćević (1991: 87)

Slika 4. Muze koje nose peplos, pričvršćen iglom na ramenu.⁴⁴

Ukrasne igle (stilus i ukosnice) su široko rasprostranjene i nalazimo ih pretežito u ženskim grobovima (predstavljale su tipično žensku potrepštinu).⁴⁵ Najčešće su nalažene u grobovima i ostavama,⁴⁶ ali i u naseljima.⁴⁷ Jako ih se teško datira jer njihove različite forme žive paralelno, veoma su dugotrajne i nadovezuju se na one iz prethodnih razdoblja.⁴⁸

Stilus igle su služile za pričvršćivanje dijelova odjeće, dok su ukosnice korištene kako bi držale ženinu kosu na mjestu. Igle su najčešće bile ravne, vrh šiljat, dok je glava ukrašena. Dolaze u različitim veličinama, i najčešće su izrađene od kosti ili metala- srebro, zlato, bronca, nekad i od stakla.⁴⁹

⁴⁴Dorska haljina je termin koji opisuje grčku žensku haljinu u post - homersko odnosno rano klasičnom razdoblju. Haljina nema rukave. Nosila se do 6. st. pr. Kr. Sve Grkinje ovu haljinu nose pričvršćenu sa velikom iglom. Prema Cleland, Davies & Llewellyn-Jones (2007: 64)

Martin (1995: 40-71)

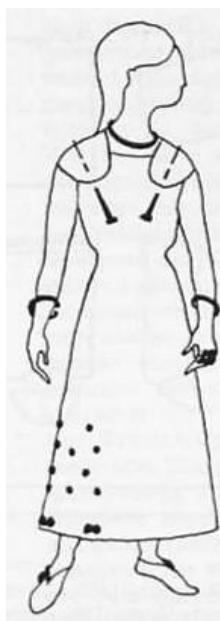
⁴⁵Glušćević (1996: 49), Koščević (1991: 87), Višnjic (2013: 195), Mrkobrad (1980: 46)

⁴⁶Srejović (1997: 388), Višnjic (2013: 28)

⁴⁷Višnjic (2013: 28), Hoops (1989)

⁴⁸Sanader (2003: 221), Koščević (1991: 11), Čini se da je taj luksuz potekao iz Azije i proširio se na bogate gradove Male Azije i Jonije.

⁴⁹Popović (1996: 47); Popović (2001: 216), Suić (1981: 294). Z. Vinski navodi kako su u kasnoj antici rađene često od bronce ili srebra, a rijetko od zlata. Vinski (1972: 56- 61). Isto mišljenje dijele Popović (1997), Hoops (1989), Appio Giunio (2016: 34), Suić (1981: 294), Tomanić – Jevremov (1983: 18), Ivčević (2002: 335), Srejović (1997: 388), Višnjic (2013: 28), Wright (1902:394)

Slika 5. Rekonstrukcija groba, brončano doba, Pörndorf⁵⁰

U antičko vrijeme velika se pažnja poklanjala ukrasima na glavi koji su, zajedno sa frizurom (*coma*), doprinosili cjelokupnom izgledu.⁵¹ Rimljanke nikada nisu uvele u modu kratke kose; mlade djevojke nosile su kosu puštenu niz vrat ili uvijenu u pundu, a gospođe su nosile kompliciranije frizure.⁵²

Slika 6. Prikaz ukosnice u frizuri Rimljanke⁵³

Ukosnice od drva sačuvane su u manjem broju zbog nepostojanosti materijala. Prema Ivčević (2002: 330), Tomanič – Jevremov (1983: 47), Popović (2001: 216), Popović (1996: 47) Gostenčnik (2005: 90) prema Kovač (2017: 143)

⁵⁰ Martin (1995: 41, Abb.20)

⁵¹ Košćević (1991: 102)

⁵² Ivčević (2002: 334)

⁵³ Bartman (2001: 1-25)

Ukosnice s ukrasnom glavom služile su za pričvršćivanje i ukrašavanje frizure, a zvale su se *acus crinale* ili *acus comatoria*.⁵⁴ Njima su žene učvršćivale svoje pletenice i punde, a dekorativnije i raskošnije ukosnice su učvršćivale ukrasne vrpce, mrežice, dijademe, dakle isticane su na vidljivim mjestima.⁵⁵ Krajevi, odnosno glavice tih igli precizno su izrađivani. Uz ukrasnu i kozmetičku namjenu koštane igle su bile korištene, kao što smo već napomenuli, za pridržavanje odjeće, u medicinske svrhe ili u kulturnim prigodama.⁵⁶

Na ukrašavanje kose kompliciranijim frizurama gledalo se kao na vid umjetnosti. Ako, kojim slučajem, gospodarica nije bila zadovoljna načinjenom frizurom, imala je pravo kazniti svoju *ornatrix*⁵⁷ tako što bi ju izgrebla noktima ili okrutno izbola iglama.

Slika 7. Reljef na grobnici Neumagen – prikaz slaganja frizure (druga polovica 2.st.)⁵⁸

Većinom nisu vidljive na skulpturama i prije ćemo ih pronaći na portretima, npr. portreti mumija iz Fajuma. Primjeri koji su preživjeli sugeriraju da su izrađivane kako bi se vidjele.⁵⁹

⁵⁴ Herzog – Hauser (1554) prema Kovač (2017: 143), S. Ivčević (2003: 120), M. Kovač (2010: 38)

⁵⁵ Kovač (2010: 37), Wright (1902), Višnjić (2013: 195), Ivčević (2003: 335)

Koliko je poznato funkcija igla je bila da pridržavaju ukras na glavi, veo-koprenu, kao i da prikopčavaju odijelo, prije svega ogrtač. (Bikić 2010: 38)

⁵⁶ Balen (2003:23), Ruprechtsberger (1979: 10 – 12) prema Kovač (2017: 144)

⁵⁷ Najčešće robinje koje su bile zadužene za frizure. Ovidije savjetuje matrone da ne kažnjavaju svoje robinje ako su nezadovoljne izrađenim frizurama budući ih iglama, odnosno ukosnicama, koje su uvijek imale jedan kraj zašiljen. Ovidije: *Tuta sit ornatrix; odi quae sauciat ora unguibus et rapta brachia figit acu; devovet (et tangit!) dominae caput illa simulque plorat ad invisas sanguinolenta comas.* Appio Giunio (2016: 35)

⁵⁸ Pugsley (2003: 34) prema Kovač (2017: 23), Köhne (2010: 84-87)

⁵⁹ Cleland, Davies & Llewellyn-Jones (2007: 86)

Slika 8. Portreti mumija – Fajum- gdje se vide ukosnice u frizurama (datacija 2.st.pr.Kr.- 1.st., iako neki navode i 3.st.)⁶⁰

U povijesnim izvorima nalazimo na zanimljive podatke kako žene koriste ukosnice. Tako je žena Marka Antonija, Fulvija, opisana kako u krilu drži glavu ubijenog Cicerona i ukosnicom probija njegov jezik, kako bi se osvetila Ciceronovoj moći govorništva.⁶¹ Također kruži legenda da je Kleopatra počinila samoubojstvo pomoću ukosnice čija je unutrašnja šupljina bila ispunjena otrovom.⁶²

Slika 9. Prikaz Fulvije sa Ciceronovom glavom⁶³

⁶⁰Seipel (1998: 108.-109., 128.- 129.; 132. -133.) prema Kovač (2017: 27)

⁶¹Cassius, Everitt (2001)

⁶²Kovač (2010: 38), Šeparović, Uroda (2009: 14), Ivčević (2002: 335)

⁶³Svedomsky (Internet izvor 1.)

Da se tradicija korištenja igala u frizurama održala se sve do danas pokazuje primjer Baranje (Duboševica) i njihova tradicijska frizura gdje je pletenica povučena do čela, a frizura je dopunjena širokom ukrasnom vrpcom osiguranom iglama. Gotovo identična frizura značajna je za lik Helene, majke cara Konstantina Velikog (306.- 337.), rođene u Nišu (*Naissus*).⁶⁴

Slika 10. Usporedba tradicijske frizure iz Baranje sa frizurom Helene, majke cara Konstantina Velikog⁶⁵

⁶⁴Žakula (2008: 166-167)

⁶⁵Ibid.

4.1. Tipologija ukrasnih igala

Koristi ćemo se najviše tipologijom M. Kovač zbog njene detaljne obrade, jer je kompleks tipologija V. Šaranović-Svetek, M. T. Biró i S. Petković, te je najsuvremenija, ali i zbog toga što se u rad uklapa zbog geografskog smještaja lokaliteta te tipološke sličnosti nalaza.⁶⁶ U radu se bavimo samo ukrasnim iglama dok neukrašene i jednostavnije igle i ukosnice tipa stošca ili ukosnica s ravnim glavama ostavljamo po strani zbog pretpostavke autora da su služile pri izradi frizura ne i kao ukras (što nije stopostotna tvrdnja).

Kao što smo već naveli, u ovom radu mi ćemo se baviti samo ukrasnim iglama. One se tako nazivaju zbog toga što im je vrh same igle (tj. glava/glavica igle) obrađivan na različite načine, kako bi se dodatno istaknuo i ukrasio dio na koji se stavlja. U ovu tipologiju dodajemo i stilus igle.

Podjela ukrasnih igala:

1. Ukosnice

2. Stilus igle

4.1.1. Ukosnice

U ovu skupinu ćemo svrstati ukosnice za koje smatramo da su bile ukrasne tj. one igle koje su se nosile na glavi, te nisu samo služile u izradi frizure. Tipologija ukosnica određuje se prema njihovom najkarakterističnijem dijelu - glavi. Tako smo ukosnice u ovom radu podijelili na ukosnice s glavama jednostavnih formi i bogato ukrašene ukosnice. Svaka od ove dvije grupe ima naravno i podgrupe koje ćemo sada prikazati.

4.1.1.1. Ukosnice s glavama jednostavnih formi:

-Tip A – Ukosnice s kuglastom glavom:

- 1) Ukosnice s velikom kuglastom glavom
- 2) Ukosnice s malom kuglastom glavom
- 3) Ukosnice s nepravilno oblikovanom glavom

⁶⁶ Kovač (2017: 145)

-Tip B- Ukosnice s glavom u obliku ovala

-Tip C- Ukosnice s glavom u obliku valjka

-Tip D- Ukosnice s glavom u obliku kupole

-Tip E- Ukosnice s glavom u obliku lukovice

-Tip F- Ukosnice s glavom u obliku pečata

-Tip G- Ukosnice s čavličastom glavom

4.1.1.2. Bogato ukrašene ukosnice:

Tip I) Ukosnice s višestranom glavom

Tip II) Ukosnice s glavom u obliku češera

Tip III) Ukosnice s glavom u obliku poliedra

Tip IV) Ukosnice sa stožastom glavom koja je odvojena od tijela žlijebovima i istacima

Tip V) Ukosnice s glavom oblikovanom poput tobolca maka

Tip VI) Ukosnice s glavom od drugog materijala

Tip VII) Ukosnice s glavom u obliku životinje

Tip VIII) Ukosnice s glavom u obliku ženske biste

4.1.1.1. Ukosnice s glavama jednostavnih formi

Ove ukosnice su najčešće izrađene od kosti. Možemo ih naći gotovo u svakom naselju. Podgrupe ovog tipa su:

Tip A) Ukosnice s kuglastom glavom

- čine ukosnice s kuglastom glavom i vretenastim tijelom koje može biti kružnog ili ovalnog presjeka, kao i glava. Veći dio ukosnica ove varijante su grubo obrađene.⁶⁷ Datiraju se u razdoblje od 1. - 4. stoljeća.⁶⁸

1) ukosnice sa velikom kuglastom glavom – najčešće dužine 5 – 6 cm⁶⁹

Slika 11. Ukosnica s velikom kuglastom glavom⁷⁰

2) ukosnice sa malom kuglastom glavom – najčešće dužine od 7 - 10cm⁷¹

Slika 12. Ukosnica sa malom ukrasnom glavom⁷²

3) ukosnice s nepravilno oblikovanom glavom

Slika 13. Ukosnica s nepravilno oblikovanom glavom⁷³

Tip B) Ukosnice s glavom u obliku ovala

Ovaj tip čine ukosnice s glavom u obliku ovala (spominje se i jajasti oblik), dok je tijelo vretenastog oblika. Presjek glave i tijela može biti kružnog ili ovalnog oblika. Važno je naglasiti kako je, kao i

⁶⁷Kovač (2017: 157). S.Petković ovaj tip dijeli na dvije varijante, dok M. Kovač uz dodatak te dvije varijante dodaje i treću. Mi ćemo se prikloniti M.Kovač u podijeli na 3 varijante s time da ćemo umjesto njenog naziva "ukosnice s kuglastom zašiljenom glavom", koristiti naziv M.T. Biró "ukosnice s nepravilno oblikovanom glavom".

⁶⁸Datacija: S.Petković navodi – 3. -4.st.; E.M.Ruprechtsberger navodi – posljednja četvrtina 2. do treće četvrtine 3.st.; M.T.Biró navodi- 2.- 4.st.; N. Crummy navodi – oko 200.g do kasnog 4./ranog 5.st.; V. Šaranović- Svetek navodi – početak 3. - do kraja 4.st., no prema M. Kovač sve navedene datacije nisu valjane zbog novih saznanja do kojih se došlo istraživanjem starokršćanskog centra u Emoni. Nove spoznaje datiraju ovaj tip od 1. - 4.st., V. Dautova Ruševljan i O. Brukner također donose ovu dataciju. Prema Kovač (2017: 159)

⁶⁹Biró (1994: 31)

⁷⁰Biró (1994: 154)

⁷¹Biró (1994: 32)

⁷²Biró (1994: 155)

⁷³Biró (1994: 159)

kod svih jednostavnih tipova, oblikovanje glave ponekad nemarno pa oblik nije uvijek savršeno ovalan. Vidljivo je kojim se ukosnicama pridavala veća pažnja pri oblikovanju i završnoj obradi, jer su one finije izrađene i dovršene poliranjem.⁷⁴ Pretpostavlja se da je datacija od posljednje četvrtine 2. do 4. stoljeća.⁷⁵

Slika 14. Koštana ukosnica s ovalnom glavom, foto: V. Barjaktarić 2016 prema Kovač (2017: 148)

Paralele nalazimo u: Obudi, Dunapenteleu, Tácu, Szőnyu, Ennsu (Lorchu), u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (s nepoznatog nalazišta), Solinu, Sisku, Medulinu, Vinkovcima, Beogradu, Sremskoj Mitrovici, Mariboru, Stolcu, Milanu, Aleksandriji, Piercebridgeu, Yorku, Leicesteru, Gadebridgeu, Clausentumu, Fishbourneu, Shakenoaku, Petronellu, Zeugmi, Beču, provinciji Pavije, Comu, provinciji Cremone, provinciji Brescie i provinciji Mantove, također u Ljubljani, Xantenu, Saint-Rémy-de-Provence, Nimesu, Tácu, Veszprému, Milanu, Rimu, Sisku i Kostolcu.⁷⁶

Tip C) Ukosnice s glavom u obliku valjka

Ovo je tip ukosnice s glavom u obliku više ili manje pravilnog valjka, dok je tijelo vretenastog oblika. Presjek glave i tijela varira od kružnog do ovalnog.⁷⁷ Pretpostavlja se da je datacija od 2. do

⁷⁴ Kovač (2017: 147)

⁷⁵S. Petković ukosnice s glavom u obliku ovala svrstava pod tip IV, kao one s valjkastom i one čija je glava kombinacija ovala i valjka te ih datira od 1. do 5. stoljeća. E. M. Ruprechtsberger ukosnice svrstava u tip 5 (tip s glavama jednostavnih formi), podtip c (ukosnice s ovalnom do okruglastom glavom različitih veličina) i podtip f (ukosnice sa zašiljenom ovalnom glavom) i datira ih u posljednju četvrtinu 2. do u treću četvrtinu 3. stoljeća. M. T. Biró ih smješta u svoj tip III (ukosnice s glavama poliranim u oval, jajolikim), ali i u tip VI (ukosnice s cilindričnom glavom) te u tip V (ukosnice s nepravilno oblikovanom glavom) i na temelju nalaza iz Táca u Mađarskoj produžuje Ruprechtsbergerovo vrijeme datiranja do u 4. stoljeće. V. Šaranović-Svetek tip ukosnica s ovalnom glavom svrstava u grupu ukosnica ovalnih osnovnih oblika i to u tip 9 (ukosnice s jajastom glavom). A. Dular, u svome kratkom pregledu rimskih koštanih igala Slovenije, ukosnice s ovalnom glavom svrstava u grupu jednostavnih ukosnica. Prema Kovač (2017: 148)

N. Crummy ove ukosnice svrstava u svoj tip 3 – ukosnice s kuglastom ili ovalnom glavom te ih datira oko 200. do kasnog 4./ranog 5. stoljeća. Prema Kovač (2017: 149)

⁷⁶ Kovač (2017: 149)

⁷⁷ Kovač (2017: 145)

4.stoljeća.⁷⁸ Ove ukosnice često nalazimo zajedno sa ukosnicama s kuglastim glavama na istim lokalitetima na području cijelog Carstva. U *Intercisi* (Dunapentele) nađeno je pet ovakvih primjeraka u kozmetičkoj kutijici kao prilog u grobu. Također u *Aquincumu*, ovaj primjerak je nađen zajedno s ukosnicom kuglaste glave, datiran novcem Antonina Pia (138 – 161).⁷⁹

Slika 15. Ukosnica s glavom u obliku valjka, foto: V. Barjaktarić 2016. prema Kovač (2017: 145)

Paralele našem tipu 1 nalazimo u: Sisku, Solinu, Danilu, Tácu, Szőnyu, Beogradu, Milanu, provinciji Cremona, provinciji Mantova, Casteggio, Aleksandriji, Porolissumu, Drnovu pri Krškem, Augstu i Petronellu.⁸⁰

Tip D) Ukosnice s glavom u obliku kupole

Ukosnice s kupolastom glavom mogu imati glave većih ili manjih dimenzija, pretežno ovalno oblikovane s ravnim rezom na donjem dijelu kod prijelaza glave u tijelo (ponekad ih se naziva i ukosnice s glavama u obliku klobuka). Tijelo je pretežno vretenasto, ali se može sužavati od glave prema vrhu. Za ovaj tip nije specifičan nikakav ukras, a specifičnost im daje već spomenuti ravni rez na dnu glave.⁸¹ Ovaj se tip ukosnica datira u posljednju četvrtinu 2. do treće četvrtine 3. stoljeća.⁸²

⁷⁸Kod S. Petković ovu vrstu ukosnice nalazimo pod tipom IV. Njena datacija je od 1. - 5.st. E. M. Ruprechtsberger i M. T. Biró ove ukosnice opisuju kao ukosnice s glavom u obliku pečata. E. M. Ruprechtsberger ih datira u 2.-4.st. M. T. Biró ovaj pak tip datira u 4. stoljeće i svrstava u grupu ukosnica s kuglastom glavom. Zbirka mađarskog Nacionalnog muzeja u Budimpešti ukosnice ovoga tipa ima samo s nalazišta Szőny i to u velikom broju. Smatraju se jednom od najkarakterističnijih formi 4 stoljeća. Prema Kovač (2017: 145)

⁷⁹Ivčević (2002: 335)

⁸⁰Kovač (2017: 146)

⁸¹Kod S. Petković i V. Šaranovi-Svetek ne nalazimo ovaj tip ukosnica, dok kod E. M. Ruprechtsbergera ukosnice s kupolastom glavom pronalazimo u njegovom tipu 5. (ukosnice s jednostavno formiranom glavom), podtip c (ukosnice s ovalnom do kružnom glavom različite veličine). M. T. Biró svrstava ove ukosnice u svoju grupu kuglastih ukosnica, tip IV (ukosnice s kupolastom glavom), a nalazimo ih i pod tipom VI (ukosnice s cilindričnom glavom) i tipom VII (ukosnice s pečatastom glavom). Prema Kovač (2017: 171)

⁸²Ruprechtsberger (1979: 32) prema Kovač (2017: 172). M. T. Biró također smatra da ih se može datirati od 2. do 3. stoljeća. M. T. Biró (1994: 32, Plate XXVI, 279 i 281) prema Kovač (2017: 172)

Slika 16. Koštana ukosnica s glavom u obliku kupole, foto: V. Barjaktarić 2016. prema Kovač (2017: 172)

Paralele nalazimo na lokalitetima Szőny, Koroncó, Dunapentele, predmetima s nepoznatih nalazišta u Nacionalnom muzeju u Budimpešti, Milanu, provinciji Milana, provinciji Cremona, Nimesu, Sv. Vidu, u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (s nepoznatog nalazišta) i Sisku.⁸³

Tip E) Ukosnice s glavom u obliku lukovice

Tijelo je ovih ukosnica vretenastog oblika, a glava od tijela može biti odjeljena prstenastim istacima. Ovaj tip općenito nema ukrasa na glavi, jedini ukrasni dio ukosnice mogu biti prstenasti ukrasi na vratu.⁸⁴ Pretpostavlja se da je datacija od zadnje četvrtine 2. do 4. stoljeća.⁸⁵ Posebno su tipične za područje Panonije u kasnocarskom vremenu od početka 3. do kraja 4. stoljeća.⁸⁶

Slika 17. Koštana ukosnica s glavom u obliku lukovice, foto: V. Barjaktarić 2016. prema Kovač (2017: 166)

⁸³ Kovač (2017: 172 -173)

⁸⁴ Kovač (2017: 166 - 167)

⁸⁵ S. Petković u svojoj tipologiji ne donosi ovaj tip ukosnica, dok ih E. M. Ruprechtsberger svrstava u tip 4 (ukosnice s različito ukrašenim glavama), podtip I (ukosnice s glavom u obliku luka) i datira ga u zadnju četvrtinu 2. do u treću četvrtinu 3. stoljeća. Ruprechtsberger (1979: 30 – 31) prema Kovač (2017: 167). M. T. Biró ukosnice s lukovičastom glavom svrstava u grupu neukrašenih ukosnica, u tip IX (ukosnice s glavom u obliku luka), te smatra da su karakteristične za 4. stoljeće. M. T. Biró (1994: 32; Plate XXVII, 287 – 288) prema Kovač (2017: 167). V. Šaranović-Svetek ovu varijantu također donosi kao tip 10 (lukovičaste ukosnice, ukosnice s glavom u obliku lukovice). Šaranović-Svetek (1981: 153) prema Kovač (2017: 167)

⁸⁶ Šaranović-Svetek (1981: 153) prema Kovač (2017: 168)

Ove ukosnice rasprostranjene su na širokom području na lokalitetima: Njemačke (Xanten), Švicarske (Augst), Italije (Oderzo, Milano), Egipta (Aleksandrija), Mađarske (Szöny, TÁC, Dunapentele, Keszthely), Srbije (Sremska Mitrovica, Beograd) i Hrvatske (Sisak, Solin, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika), ali su brojčano slabo zastupljene.⁸⁷

Tip F) Ukosnice s glavom u obliku pečata

Glava ovih ukosnica je zapravo kombinacija glave u obliku valjka i ovala. Tijelo ukosnice je vretenastog oblika, a može biti ovalnog ili kružnog presjeka. Pretpostavlja se da je datacija od 2. do 4. stoljeća, no postoji mogućnost da su bile i do 5.st.⁸⁸

Slika. 18. Koštana ukosnica s glavom u obliku pečata, foto: V. Barjaktarić 2016. prema Kovač (2017: 150)

Paralele nalazimo i u Xantenu, Mainzu, Augstu, Muzeju Laczkó Dezső u Veszprému, Milanu i Piercebridgeu.⁸⁹

Tip G) Ukosnice s čavličastom glavom

Ovo su ukosnice koje su obično manjih dimenzija, te imaju vretenasto tijelo. M.T. Biro napominje kako su vrlo česte u Noriku na prijelazu 2. u 3. stoljeće, dok se u Panoniji mnogo rjeđe javljaju.⁹⁰ Okvirna datacija je od 1. do kraja 4. stoljeća, no i S. Petković, kao i M. T. Biro, iznosi kako su češće u razdoblju 2. i 3. stoljeća.

⁸⁷ Kovač (2017: 167)

⁸⁸Po S. Petković ova varijanta ukosnice pripada tipu IV i datira se od 1. – 5. stoljeća. Kod E. M. Ruprechtsbergera paralele ovom tipu ukosnice nalazimo u tipu 5 (tip ukosnica s glavama jednostavnih formi), podtip d (ukosnice s glavom u obliku pečata). Ove ukosnice datira u 2. – 4. stoljeće. M. T. Biro stavlja ih u svoj tip VII. V. Šaranović-Svetek ih je svrstala u grupu ukosnica ovalnih osnovnih oblika i to u tip 7 (polukuglaste ukosnice), a nalaze iz Sirmijuma datira u drugu polovinu 4. stoljeća. Prema Kovač (2017: 150)

⁸⁹Kovač (2017: 151)

⁹⁰ M. T. Biró (1987: 34), Petković (1995: 32) prema Kovač (2017: 174)

Slika 19. Koštana ukosnica s čavličastom glavom, foto: V. Barjatarić 2016. prema Kovač (2017: 174)

Paralele nalazimo još i u Tácu, Apulumu, Heddernheimu, Weßlingu, Xantenu, Mainzu, Augstu, Bergamu, Paviji i Piercebridgeu.⁹¹

4.1.1.3. **Bogato ukrašene ukosnice**

Iako su korištene u ranijim stoljećima, vrhunac su dostigle u 4.stoljeću te su veoma rasprostranjene. Tada je došlo do velike raznolikosti u motivima i u količinskoj proizvodnji.

Tip I) Ukosnice s višočlanom glavom

Ovaj tip može biti sastavljen od različitih geometrijskih oblika poput kugle, polukugle, valjka, kocke ili dr., koji su žljebovima i prstenastim plastičnim istacima odvojeni jedni od drugih. Ove ukosnice izrađivane su i na tokarskom stroju i mogle su biti ukrašene urezima. Tijelo može biti vretenasto ili se može sužavati od glave prema vrhu.⁹² S. Petrović i E. M.Ruprechtsberger smatraju kako je ovaj tip, osim za sprezanje kose služio i za sprezanje odjeće. Datiramo ih od 2. do 4.st.⁹³

⁹¹ Kovač (2017: 175)

⁹² Kod S. Petković ove ukosnice nalazimo pod tipom VI, koje dijeli na pet varijanti. E. M.Ruprechtsberger ovaj tip ukosnica svrstava u tip 4 – ukosnice s različito ukrašenim glavama. M. T. Biró ih smješta u svoju grupu bogato ukrašenih ukosnica. V. Šaranović -Svetek ih stavlja u grupu ukosnica jednostavnih osnovnih oblika, tip 4. Prema Kovač (2017: 161- 163)

⁹³ S. Petrović: 2.-4.st., E. M.Ruprechtsberger: ne prije 200.g., M. T. Biró : 4.st., V. Šaranović-Svetek: kraj 2. - do druge polovice 4.st. Prema Kovač (2017: 162- 163)

Slika 20. Koštana ukosnica s višečlanom glavom, foto: V. Barjaktarić 2016. prema Kovač (2017: 162)

Prema M. Kovač paralele nalazimo u Srbiji (Sremska Mitrovica, Beograd), Maarskoj (Szöny, Tác, Dunapentele, Keszthely i područje županije Veszprém), Austriji (Linz), Njemačkoj (Xanten), Hrvatskoj (Solin, Medulin, Šibenik, Sisak) i Velikoj Britaniji (Piercebridge).

Tip II) Ukosnice s glavom u obliku češera

Glava ovih ukosnica od tijela može biti odijeljena žljebovima ili prstenastim plastičnim istacima. Češeri su različitih oblika, od okruglih do izduženih stožastih, i mogu biti ukrašeni urezanim spiralama i mrežama ili mogu biti neukrašeni. S. Petković također donosi podatak kako je najveći broj ukosnica ovoga tipa koncentriran na limesu, u utvrđenjima, a ne u gradskim naseljima kako je za očekivati. Njihova uporaba, osim kao ukosnica, svodila se na sapinjanje odjeće, a imale su i magijski karakter i određenu ulogu u kultu mrtvih.⁹⁴ Češer je u mitologiji povezan s Dionizom, Posejdom, Panom, Kibelom i Dijanom. Mramorni i kameni češeri krunili su nadgrobne spomenike pokojnika¹²³⁸ i više su bili simbol nego dekoracija. Češeri su bili poveznica između smrti i sadašnjice,⁹⁵ bili su i simboli plodnosti, obnavljanja prirode i života u dionizijskim kultovima.⁹⁶ Datacija od druge polovice 2.st. do 3.stoljeća, ne isključuje se mogućnost da su korištene i u narednim stoljećima.⁹⁷

⁹⁴ Petković (1995: 8 – 17) prema Kovač (2017: 164)

⁹⁵ Ruprechtsberger (1979: 26) prema Kovač (2017: 165)

⁹⁶ Petković (1995: 32) prema Kovač (2017: 165), Balen (2003: 24)

⁹⁷ S. Petković ih datira u kraj 2. do prve polovice 3.st. (mogućnost do u 5.st.); M. T. Biró navodi kako su popularne polovicom 3.st.; V. Šaranović-Svetek ih datira od druge polovice 2.st. do 3.st.; K. Gostenčnik napominje kako ih još uvijek možemo pronaći u 4.st. Prema Kovač (2017: 165-166)

Slika 21. Koštane ukosnice s glavom u obliku češera, foto: V. Barjaktarić 2016. prema Kovač (2017: 164)

Ove ukosnice široko su rasprostranjene, pa ih nalazimo na području Njemačke (Xanten, Trier, Mainz), Švicarske (Augst), Austrije (Lorch, Petronell, Beč), Maarske (Szöny, Dunapentele, Tác), Rumunjske (Turda i Porolissum, Apulum), Srbije (Sremska Mitrovica, Kostolac, Beograd), Slovenije (Ljubljana), Hrvatske (Sisak, Bribir, Solin, Medulin, Podgrae, Vinkovci), Italije (Rim, Milano, Brescia, Cremona), Egipta (Aleksandrija), Francuske (Nimes, Saint Denis) i Grčke (Messéne).

Tip III) Ukosnice s glavom u obliku poliedra

Ovaj tip čine ukosnice s glavom u obliku većeg ili manjeg poliedra, koje imaju vretenasto tijelo kružnog ili ovalnog presjeka. Glava je oblikovana s više poligona, najčešće 13. Ove igle variraju u preciznosti i finoći obrade te veličini.⁹⁸ Ovaj oblik glave, izrađen poligonima, ujedno je i dekorativnog karaktera, te ovom tipu nisu svojstveni ikakvi ukrasi na glavi i tijelu.⁹⁹

⁹⁸Kod S. Petković ovo je tip 1. E. M. Ruprechtsberger svrstava ovu iglu u svoj tip 3. M. T. Biró ovaj tip ukosnice svrstava u svoj tip VI. V. Šaranović-Svetek svrstava ovaj tip u grupu ukosnica geometrijskih osnovnih oblika pod tip 16. Kod N. Crummy ovaj tip pronalazimo pod njenim tipom 4. Prema Kovač (2017: 168-169)

⁹⁹Kovač (2017: 168)

Slika 22. Koštana ukosnica s glavom u obliku poliedra, foto: V. Barjaktarić 2016. prema Kovač (2017: 168)

Datiraju se u drugu polovicu 3. do u 4. stoljeće.¹⁰⁰ Ovaj tip ukosnica bio je vrlo rasprostranjen diljem Engleske, Francuske, Njemačke (u barbarskim i u rimskim grobovima)¹⁰¹, ali i na području Mađarske, Austrije i Makedonije.¹⁰²

Paralele nalazimo u Sisku, Piercebridgeu, Corbridgeu, Vindolandi, Broughu, Portchesteru, Gadebrideu, Augstu, Mainzu, Beogradu, Sremskoj Mitrovici, Rimu, Casteggiu i Drnovu pri Krškem.¹⁰³

Tip IV) Ukosnice sa stožastom glavom koja je odvojena od tijela žljebovima i istacima

Ovaj tip čine ukosnice sa stožastom glavom koja je od tijela odvojena žljebovima i plastičnim prstenastim istacima ili može stajati na kugli, valjku ili kocki. Ove ukosnice služile su za pričvršćivanje kose u punu na zatiljku (*acus crinale*, *acus comatoria*), a mogle su stajati horizontalno ili vertikalno ovisno o vrsti frizure koju su pridržavale. Ukosnice sa stožastom glavom slične su ukosnicama s oba obrađena kraja, ne samo po dimenzijama, već i po namjeni (pričvršćivanje punđe).¹⁰⁴ Ukosnice ovog tipa imaju tijelo koje se sužava od glave prema vrhu i obično su nešto većih dimenzija.¹⁰⁵ S. Petković ovu varijantu ukosnica datira u drugu polovinu 3. do u 4. stoljeće.¹⁰⁶

¹⁰⁰Petković (1995: 29), Ruprechtsberger (1978: Abb. 15 – 27), Šaranović-Svetek (1981: 154), Crummy (1979: 157- 161), M.T. Biró navodi 4.stoljeće. Prema Kovač (2017: 169)

¹⁰¹ Ruprechtsberger (1978: 27) prema Kovač (2017: 169)

¹⁰²Šaranović-Svetek (1981: 154) prema Kovač (2017: 169)

¹⁰³ Prema Kovač (2017: 169)

¹⁰⁴S. Petković svrstava ih u svoj tip V; E. M. Ruprechtsberger u svoj tip 4; M. T. Biró ne razlikuje ovaj tip od tipa s višečlanom glavom. Kod N. Crummy ove ukosnice nalazimo pod tipom 2. Prema Kovač (2017: 170 -171)

¹⁰⁵ Petković (1995: 30) prema Kovač (2017: 170)

¹⁰⁶ Kovač (2017: 170)

Slika 23. Koštana ukosnica sa stožastom glavom odijeljenom žljebovima, foto: V. Barjaktarić 2016.
prema Kovač (2017: 170)

Paralele pronalazimo u: Danilu, Velikoj Mrdakovici, Beogradu, Tácu, Nimesu, Porolissumu, Piercebridgeu, Newsteadu, Yorku, Fishbourneu, Verulamiumu, Leicesteru, Gadebridgeu, Portchesteru kao i u Xantenu, gdje je ovaj tip ukosnica P. Jung opisao kao tip ukosnica sa poprečnim žlijebom.

Tip V) Ukosnice s glavom oblikovanom poput tobolca maka

Ovo je tip ukosnice kojima je glava oblikovana poput tobolca maka i može biti kružnog ili ovalnog presjeka, a tijelo se sužava od glave prema vrhu.¹⁰⁷

Slika 24. Koštana ukosnica s glavom u obliku tobolca maka, foto: V. Barjaktarić 2016. prema
Kovač (2017: 173)

Kod E. M. Ruprechtsbergera nalazimo ih u njegovom tipu 4, te ih datira u drugu trećinu 4. stoljeća.¹⁰⁸

Dok M. T. Biró ovaj tip ukosnica svrstava u svoju grupu dekorativnih ukosnica, tip V. (ukosnice s pečatastom glavom) i drži da su se javile još kasnije nego ukosnice s glavom u obliku šišarke, vjerojatno početkom 4. st.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Kovač (2017: 173)

¹⁰⁸ Ruprechtsberger (1979: 29 – 30), Ruprechtsberger (1978: Abb. 29– 31) prema Kovač (2017: 173)

¹⁰⁹ Biró (1994.: 34, Plate XXXIII, 358 – 362) prema Kovač (2017: 174)

Paralele nalazimo na lokalitetima Sisak, Szőny, Dunapentele i predmetima s nepoznatih nalazišta u Nacionalnom muzeju u Budimpešti te Piercebridgeu.¹¹⁰

Tip VI) Ukosnice s glavom od drugog materijala

Slika 25. Koštana ukosnica s glavom od drugog materijala, foto: V. Barjaktarić 2016. prema Kovač (2017: 175)

Ovdje je najčešće riječ o plemenitim metalima, staklenoj pasti ili dragom i poludragom kamenju. Ove ukosnice mogu imati vretenasto tijelo ili se ono može sužavati od glave prema vrhu. S. Petković ovaj tip ukosnice svrstava pod svoj tip VIII (ukosnice s glavom od drugog materijala) i datira ih u kasnocarski period (3. – 4. st.) te iznosi kako su karakteristične za Panoniju i lokalitete na Dunavskom limesu.

Paralele nalazimo na lokalitetima Augst, TÁC, Dunajvaros, Ljubljana, Ptuj, Drnovo, Rim, Weßling, Xanten, Zeugma, Nin, a sličnu ukosnicu našoj, ali drugačijeg oblika glave¹¹¹, nalazimo u jednom grobu Weßlingu.¹¹²

Tip VII) Ukosnice oblikovane poput ljudske ruke

¹¹⁰ Kovač (2017: 174)

¹¹¹To je koštana ukosnica s kuglastom glavom koja je prekrivena olovom. Prema Kovač (2017: 175)

¹¹²Keller (1971: 84) prema Kovač (2017: 175)

Slika 26. Koštana ukosnica s glavom u obliku Sabazijeve ruke, foto: V. Barjaktarić 2016. prema Kovač (2017: 188)

Ovaj tip obuhvaća ukosnice koje su oblikovane poput ljudske ruke oko čijeg je zgloba omotana zmija poput narukvice, a prsti su postavljeni u magijskoj maniri blagoslova (*benedictio latina*).¹¹³ Oko ručnog zgloba mogla je biti omotana prava zmija¹¹⁴ ili narukvica u obliku zmije. Zmija na prikazima označava dobar predznak, dovodi se u vezu s liječenjem, ponovnim rađanjem i duhovima preminulih.¹¹⁵ Ovaj je prikaz poznat kao prikaz ruke boga Sabazija¹¹⁶ – božanstva koje vuče porijeklo iz tračko-frigijskog kulta¹¹⁷. Često se u šaci nalazi plod poput jabuke ili češera¹¹⁸ ili pak neka životinja (zmija, gušter, kornjača ili žaba).¹¹⁹

Ove ukosnice imaju izrazito simboličnu i magijsku funkciju te su vezane uz plodnost (one s češerom i jabukom), zaštitu od bolesti i zla. Moguće da su služile i kao votivni darovi Sabaziju, Dionizu, Veneri i Kibeli. Često ih se zbog njihova simboličnog značenja može naći u grobovima.¹²⁰ Brončani prikazi s votivnim prikazom ruke bili su omiljeni u kultu boga Sabazija, Jupitera Dolihena i Jupitera Heliosa.¹²¹

Dokazano je kako je ovaj istočnjački kult bio poznat i u Mursi, te se smatra kako je vjerojatno na područje Panonije, a samim time i u Mursu, došao s rimskom vojskom, ali i s trgovcima i obrtnicima. S. Petković smatra kako je ovaj tip karakterističan za ranocarsko razdoblje 1 i 2. stoljeća i da traju do u 4. stoljeće.¹²²

Ukosnice s glavom u obliku Sabazijeve ruke pronalazene su u čitavom Carstvu, a posebno ih je mnogo na lokalitetima uz Dunavski i Rajnski limes. Paralele nalazimo na lokalitetima: Kostolac, Trajanov

¹¹³ Palac, indeksni i srednji prst su ispruženi, a prstenjak i mali prst su savijeni prema dlanu. Prema Kovač (2017: 176), Šeparović, Uroda (2009: 14)

¹¹⁴ Zmija se najčešće veže uz Izidu i Sabazija kao simbol plodnosti. Prema Kovač (2017: 176)

¹¹⁵ J. Hall & A. Wardle (2005: 174) prema Kovač (2017: 176)

¹¹⁶ Neki od nalaza vezani uz kult boga Sabazija su: zavjetni žrtvenik iz Nina, kalup s negativom prikaza boga Sabazija iz Zadra, brončana ruka Sabazija iz Pule, brončana ruka Sabazija iz Osijeka, koštane ukosnice s rukom Sabazija iz Zadra. Prema Kovač (2017: 176)

¹¹⁷ Ovaj je kult prodrio u Rimsko Carstvo s istoka i s vremenom je postao široko rasprostranjen. Pripada orijentalnim kultovima Magne Mater, Atisa, Mitre, Venere Celestis te Izide i Ozirisa. Kult je posebno bio povezan s kultom boga Dioniza, Jupitera Amona i boginje Kibe. Gušter, kornjača, žaba i ovan samo su neki od životinjskih atributa Sabazija. Prema Kovač (2017: 176)

¹¹⁸ Šišarka kao atribut predstavlja Sabazija kao boga vegetacije i vječnog života. Prema Kovač (2017: 176)

¹¹⁹ Pinterović (2014: 321 – 322), Džin (2005: 345 – 348), Medini (1980: 70 – 71) prema Kovač (2017: 176)

¹²⁰ Džin (2005: 345), Ruprechtsberger (1979: 25), Petković (1995: 33) prema Kovač (2017: 188), Balen (2003: 24)

¹²¹ Džin (2005: 346) prema Kovač (2017: 188)

¹²² S. Petrović ove ukosnice svrstava pod Tip XIV (ukosnice s glavom u obliku ruke). E. M. Ruprechtsberger ove ukosnice svrstava u tip 1 (ukosnice s figuralnim ukrasom). M. T. Biró ovaj tip svrstava u svoju treću grupu (dekorativnih ukosnica). Prema Kovač (2017: 188)

D. Spasić-Đurić pišući o nalazu iz Viminacijuma napominje kako su ove ukosnice, koje se vežu uz magiju i kult bile izrazito popularne u 2. i početkom 3. stoljeća. Spasić-Đurić (2002: 105) prema Kovač (2017: 188). Šeparović, Uroda (2009: 14)

most, Pompeji, Mainz, Köln, Straubing, Ljubljana, Beč, Wels, Hamburg, Zugmante, Dunajvaros, Szőny, Vasas, Apulum, Petronell, Wels, Xanten, Trier, Rim, Nimes, Augst, London, Aleksandrija, Split i Nin.¹²³

Tip VIII) Ukosnice s glavom u obliku životinje

Slika 27. Koštane ukosnice sa zoomorfnom glavom, foto: V. Barjaktarić 2016. prema Kovač (2017: 179)

Glava ovih ukosnica može prikazivati različite životinje poput zeca¹²⁴, psa¹²⁵, raznih ptica, delfina, cikada, riba i dr. Ukosnice sa životinjski oblikovanom glavom imale su i kultno-magijsku ulogu, jer su životinje često bile atributi rimskih božanstava poput Dijane i Eskulapa te su mogle služiti i kao zavjetni darovi.¹²⁶ Za Panoniju su tipični nalazi ukosnica ovoga tipa s predstavom ptica koje svoje apotropejsko značenje vuku još iz bronzanog doba.¹²⁷

Po Vinskom sam motiv ptice je azijskog porijekla, preuzet na Balkanu, posredstvom antičkog svijeta i posredstvom nomadskih strujanja Atilinog vremena sa Crnog mora. On smatra da je smisao magična simbolika, povezana sa šamanističkim vjerovanjem. Taj motiv veže uz Istočne Gote ili Gepide (osim toga orao je povezan s vrhovnim germanskim bogom Odinom).¹²⁸ U katalogu nalazimo na par

¹²³ Kovač (2017: 178)

¹²⁴ Petković (1995: 35, T. XVI, 10) prema Kovač (2017: 178)

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ruprechtsberger (1979: 24), Petković (1995: 34 – 35), Pinterović (2014: 322) prema Kovač (2017: 178)

¹²⁷ Biró (1994: 34) prema Kovač (2017: 178)

¹²⁸ Vinski (1974: 149)

primjera ptica pjevica. Brunšmid čak spominje ukosnicu s prikaz majmuna, dok je nama zanimljiva i jedna cikadna igla iz Siska. Motiv cikade se smatra skitskim, odnosno hunskim porijeklom te simbolizira budnost tj. štiti od iznenadnog napada ili iznenađenja.¹²⁹

S. Petković ovaj tip datira ih u drugu polovinu 2. do 4. stoljeća.¹³⁰

Paralele nalazimo u: Szőnyu, Dunapenteleu, Augstu, Xantenu, Petronellu, Mainzu, Rimu, Nimesu i Trieru.¹³¹

Tip XI) Ukosnice s glavom u obliku ženskog poprsja

Vjeruje se kako je porijeklo ovog motiva iz etrurske kulture koja je voljela naglašavati portretne karakteristike na djelima primijenjene umjetnosti te na skulpturama.¹³² Također se pretpostavlja kako ukosnice sa ženskim poprsjima predstavljaju portrete carica te da su u carsko doba služile kao propagandno sredstvo.¹³³ Precizno datiranje vrši se uglavnom po obliku frizure, jer su ostali detalji teško raspoznatljivi. Naročito su često zastupljene u razdoblju od 1. do početka 3. st., kada je dinastička propaganda najjača, dakle u doba Flavijevaca, Antonina i Severa. Riječ je o pravim umjetničkim djelima sitne plastike.¹³⁴ Postoji mogućnost da ova poprsja predstavljaju i simbolične portrete ili portrete pokojnica¹³⁵, ali i različitih boginja.¹³⁶ Namjena tih igala je bila kulna i magijska. Nije isključena niti njihova namjena za votivni dar.¹³⁷ Ukosnice s ovakvim reprezentativnim prikazima načinjene su s namjerom da im se divi, a sam izbor motiva mogao je biti simboličan. Ova su ženska poprsja mogla biti obrađena vrlo jednostavno i stilizirano, ali i vrlo minuciozno tako da su neki primjerci izrađeni vrlo detaljno i plastično te nalikuju na malene skulpture. Ukosnice sa ženskom glavom, ali bez poprsja, rjeđe se pronalaze.¹³⁸ Ovakve su ukosnice bile popularne u istočnim i

¹²⁹Mrkobrad (1980: 6), Vinski (1972:145-148).

¹³⁰S. Petković svrstava ovaj tip u svoj tip XVII (ukosnice s glavom u obliku životinje). M. T. Biró ovaj tip ukosnica svrstava u svoju treću grupu (dekorativnih ukosnica), pod tip s figuralnim prikazom životinja za koje također smatra da imaju veze s kultom. Prema Kovač (2017: 178)

¹³¹Kovač (2017: 180)

¹³²Ruprechtsberger (1979: 22) prema Kovač (2017: 180)

¹³³Petković (1995: 34), Ruprechtsberger (1979: 22) prema Kovač (2017: 180), Balen (2003: 24), Ivčević (2002: 335)

¹³⁴Ivčević (2002: 335)

¹³⁵Canny (2006: 9), Kovač (2017: 180)

¹³⁶Hall & Wardle (2005: 173-177) prema Kovač (2017: 180)

¹³⁷Šeparović, Uroda (2009: 14)

¹³⁸Kovač (2017: 180)

zapadnim dijelovima Carstva. Uglavnom su prikazani ženski portreti, ali postoje i primjerci s muškim glavama.¹³⁹

U rimsko su doba ženske frizure bile vrlo popularne te se za njih koristilo mnogo ukosnica, mreža, dijadema, perika i umetaka te ostalog nakita. Kao vrlo popularan vid ukrašavanja ženskog tijela frizure su se često mijenjale, tako da su pojedine frizure bile moderne u pojedinim razdobljima rimske povijesti. Na temelju te mode, ukosnice s glavom u obliku ženskog poprsja, ovisno o načinu obrade, mogu biti datirane na osnovi frizure.

Ovaj tip ukosnica tipičan je za flavijevsko-trajansko doba, kao što smo naveli, no poznati su i primjerci iz kladijevsko-neronovskog doba pa sve do kasne antike. Generalno ih je J.-C. Beal datirao od druge polovine 1. do u 4. stoljeće, a s datacijom se poklapaju i nalazi s ostalih rimskih lokaliteta.¹⁴⁰

Slika 28. Koštane ukosnice s glavama u obliku ženskog poprsja, foto: V. Barjaktarić 2016. prema Kovač (2017: 181)

¹³⁹ Ivčević (2002: 336)

¹⁴⁰C. Bianchi (1996: 2) prema Kovač (2017: 181)

Kod S. Petković ove ukosnice nalazimo pod Tipom XVI (ukosnice s glavom u obliku ženskog poprsja). Ona ih datira od 1. do 4. stoljeća, te govori da su najčešće u razdoblju Flavijevaca, Antonina i Severa. E. M. Ruprechtsberger ove ukosnice svrstava u svoju grupu 1 (ukosnice s figuralnim ukrasom) prema Kovač (2017: 182)

M. T. Biró ovaj tip svrstava u svoju treću grupu (dekorativnih ukosnica), pod tip s ljudskim prikazom, točnije prikazom ženskog poprsja. Autorica također donosi kako je moguće da je riječ o poprsjima carica čije frizure omogućuju lakšu dataciju. Dijeli ovaj tip na dvije varijante – onu koja prikazuje poprsje ili glavu i onu koja prikazuje čitavo tijelo. Potonja obično prikazuje boginju Afroditu. Prema Kovač (2017: 183)

Topić, (2008: 249)

Rimske igle za kosu u periodu od 2. do 4. stoljeća su ukrašavane figurativnim prikazima Venere i Kupida. Prema Catalogue (1969: 49)

M. T. Biró donosi kako su primjerci iz Panonije često mnogo finije obrađeni s više detalja, nego oni iz zapadnih provincija Carstva te uzrok vidi u utjecaju koji su na panonske radionice za obradu kosti vršile radionice za obradu kosti s istoka.¹⁴¹

Paralele nalazimo na lokalitetima: Kostolac, Sremska Mitrovica, Enns, Windisch, Dunajvaros, Szőny, Dunapentele, Szombathely, predmet s nepoznatog nalazišta u Nacionalnom muzeju u Budimpešti, Xanten, Sisak, Varaždinske Toplice, Nin, Messéne, Colchester, London, Petronell, Mainz, Trier, Augst, Rim, provincija Mantova, provincija Milana, Biasson te u Francuskoj (Autun i Lyon,¹⁴² Viminaciumu, Lauriacumu, Pompeji.¹⁴³

4.1.2. Stilus igle

Stilus igle su kasnoantičkog porijekla. Većinom su izrađene od bronce, neke od željeza, srebra i čak zlata. Po nalazima u grobovima, kao što smo već naveli, većinom ih nose žene. Funkcija im se može odrediti kad ih se pronađe u grobu, a pojavljuju se na području glave i na području prsa. Prema Bierbraueru, stilus igle ranije faze su pronađene u grobovima pokraj glava, pokazujući njihovu početnu namjenu kao igle za kosu. Tek kasnije su pronađene na prsima i otuda su korištene za pričvršćivanje odjeće. No primjeri u Intercisi, Csakavar-u ili Keszthelyu pokazuju kako su pronađene na području prsa već u kasnoantičkim grobovima. A. Alföldi ih je pripisao panonskoj ženskoj nošnji već u grobovima 4 st., kada su tu modu preuzela germanska plemena i prenijela ih dalje na zapad, i koja je ostala u upotrebi kroz čitav rani srednji vijek.¹⁴⁴

Pretpostavlja se da je među prvim franačkim ženama koje su prigrllile ovu mediteransku modu bila kraljica Arnegunda, u 6.st., dok se takva nošnja u franačko-alemanskom području općenito pojavljuje od 7. st. nadalje.

Naime Max Martin govori kako je ukrasna igla franačke kraljice Arnegunde bila odmah vidljiva nakon otvaranja sarkofaga i nije mogla biti dio odjeća, već je pridržavala veo ili plašt koji se stavljao

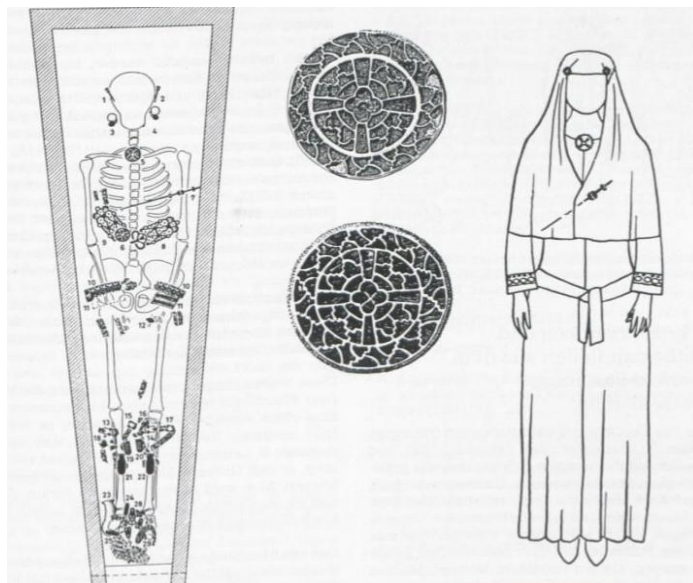
¹⁴¹Biró (1997/1998: 79) prema Kovač (2017: 181)

¹⁴²Kovač (2017: 183)

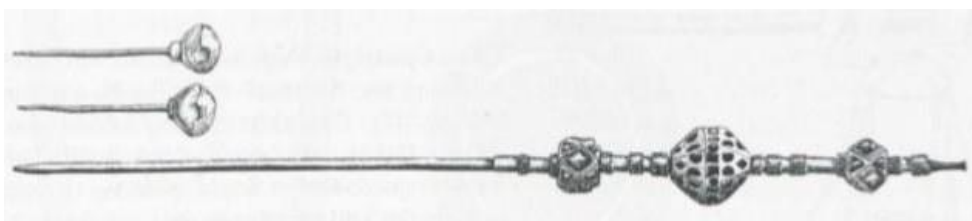
¹⁴³Ivčević (2002: 336)

¹⁴⁴Vinski (1971: 53), Vinski (1964: 110), Miletić (1970: 140), Čaval (2013: 198)

uvijek posljednji.¹⁴⁵ Dužina vela je varirala i poznate su dvije varijante: veo cijelom dužinom sve do nogu i veo do pojasa, kao što je to bio slučaj sa spomenutom franačkom kraljicom.

Slika 29. Grob kraljice Arnegunde, datiran između 570-580 (Saint Denis- Paris)– veo pričvršćen na prsima jednom iglom i na glavi pričvršćen kuglastim iglama (55.str, abb. 31)¹⁴⁶

Slika 30. Jedna velika igla za veo i dvije male igle s glavama u obliku kugle za kapu/veo na glavi, zlato, Arnegunda, Saint Denis- Paris ¹⁴⁷

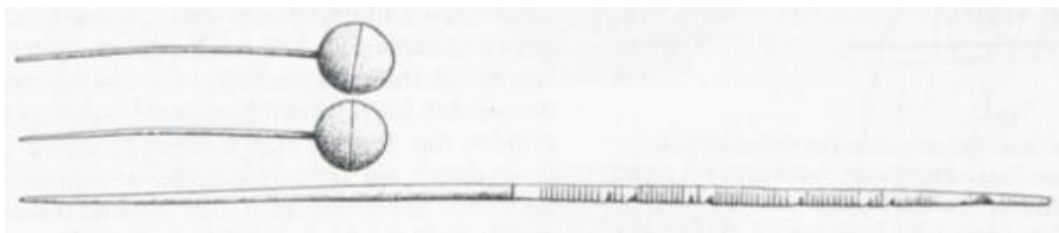
Ovakve tipove igala upotrebljavaju plemićke dame (u Franačkoj i Lombardiji te su najčešće srebrne).¹⁴⁸

¹⁴⁵Martin (1995: 52)

¹⁴⁶Martin (1995: 50)

¹⁴⁷Martin (1995: 53, abb. 29)

¹⁴⁸Martin (1995: 54)

Slika 31. Identična stvar kao na prijašnjoj slici. Jedna velika igla i dvije manje, bogata ženska grobnica, južna Njemačka¹⁴⁹

No ostali se autori, poput W. Veecka, A.Kissa, I. Bone ne fokusiraju samo na veo, već spominju korištenje ovih igala i za neke druge tekstile na glavi (npr. kapuljača), te za pridržavanje i same odjeće (umjesto fibula). Također nisu izostavili ni mogućnost korištenja ove igle kao ukosnice.¹⁵⁰ S time se slaže i S. Čaval koja napominje kako se stilus igle od ukosnica ne razlikuju ni u formi, materijalu, duljini ni dekoraciji: samo je glava igle često manje naglašena, ili nije uopće naglašena. Također kazuje kako kod stilusa glava može biti nagnuta, a vrat ukrašen (iako može biti i bez ukrasa). Sve to ukazuje na bliski, ali i funkcionalni odnos između ukosnica i stilus igli.

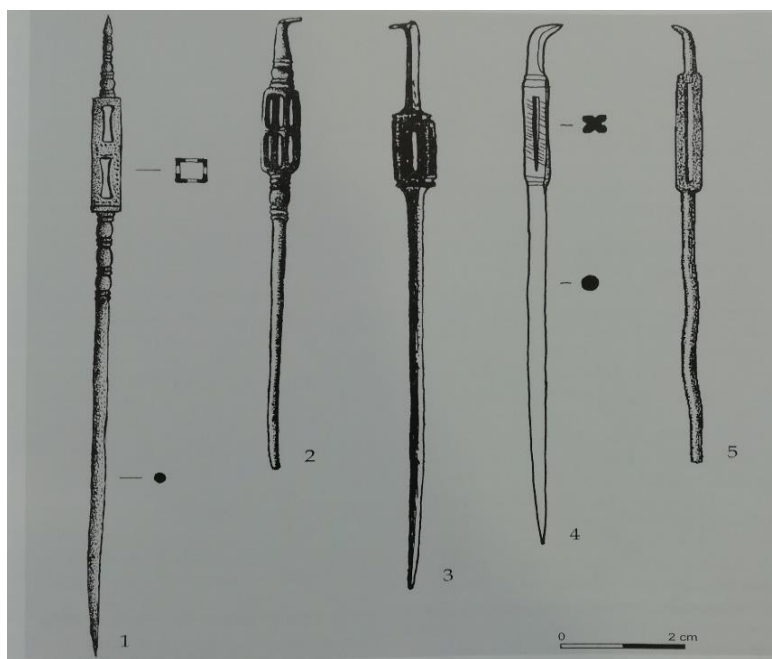
Slika 32. Rekonstrukcija nošnje i nakita na primjeru groba iz Bayerna¹⁵¹

¹⁴⁹Ibid.

¹⁵⁰Miletić (1970: 140), Hoops (1989), Istvan Bona – The dawn of the dark ages: 40.str.

¹⁵¹Sommer (2006: 229)

Na našem području stilus igle, koliko saznajemo iz dostupne literature, su rijetko zastupljene. Ono malo što doznajemo je da su otkrivene na nekropoli Knin-Greblje¹⁵² i Rakovčani kod Prijedora, a kao najbolja analogija se navodi nekropola u Kranju te Keszthely- Fenekpuszta¹⁵³. Datacija koja im se pripisuje je kraj 5. i početak 6, te ih se veže uz Ostrogote koji na tom području borave sa autohtonim, starosjedilačkim stanovništvom.¹⁵⁴

Slika 33. Stilus igle: Keszthely-Fenekpuszta (1,5), Rakovčani (2,3), Rifnik (4)¹⁵⁵

Općenito, ove igle, su u široj upotrebi su od kraja 4.st. sve do početka 7. stoljeća, no najčešće su datirane u 6.st. Imaju mnogo paralela u 6. i 7.st., s najvišom koncentracijom na zapadnom Balkanu, u Italiji i Mađarskoj, pogotovo oko Keszthely-a, gdje se smatra da je postojala radionica. Također se smatra da su Langobardi prisvojili ovu vrstu igle od romaniziranog domaćeg stanovništva već u njihovoj panonskoj fazi, ali su ih češće počeli nositi u fazi poslije 568., kad su se preselili u Italiju. Poslije 568. igle su zatim prisvojili i ostali germanski narodi.¹⁵⁶

¹⁵²Vinski (1991: 29-67)

¹⁵³Miletić (1970: 140)

¹⁵⁴Vinski (1991: 29-67), Miletić (1970: 140)

¹⁵⁵ Heinrich Tamaska (2011: 421)

¹⁵⁶ Čaval (2013: 199), Vinski (1972: 56)

Pri arheološkoj identifikaciji ovog nalaza, kao i u slučaju ukosnica, kada je odsutna informacija o tome gdje je locirana igla u grobu, ne možemo odrediti njezinu točnu funkciju ni kao igla za kosu ni kao igla za pričvršćivanje odjeće. Zbog svega toga moguće je miješanje s ukosnicama, toaletnim štapićima, medicinskim instrumentima ili stilus pisaljka (zbog gotovo identičnog oblika tijela i glave te činjenice da ih se nerijetko pronalazi oštećene).¹⁵⁷ Po potonjem su ove igle i dobile naziv. Naime stilusi tj. stila (pisaljke) su na jednoj strani imale zašiljeni vrh koji je služio za pisanje, a suprotni kraj je imao pločast završetak kojim se napisano moglo izbrisati.¹⁵⁸

5. Eksperiment – Prerada rogova srdaća u ukosnicu

Potaknuti zanimljivim teoretskim opisima obrade koštanih predmeta, odlučili smo se to isprobati u praktičnoj situaciji.

Poznato je da je koštana sirovina jedna od najstarijih sirovina za izradu predmeta svakodnevne uporabe i njezino prvo oblikovanje datira još u srednji paleolitik i nastavlja se u mezolitičkim i neolitičkim kulturama, gdje je kost, uz kamen, glavna sirovina. Prema tome najstarije igle su bile od kosti i roga, zašiljene na jednom i sa zadebljanjem na drugom kraju, koje je bušeno ili oblikovano na različite načine.¹⁵⁹

U antici i kasnoj antici, kost je u odnosu na metal bila dostupnija te je njezina obrada bila jednostavnija, a s obzirom da je bila ekonomski isplativija više je upotrebljavana od metalnih predmeta.¹⁶⁰ Iako se u rimsko doba većina predmeta od kosti za svakodnevnu upotrebu (poput ukosnica, igala, reljefa i sl.) izrađivala najčešće od dugih kostiju prednjih i stražnjih udova životinja (zbog svoje veličine i morfoloških karakteristika),¹⁶¹ za izradu igala i ukosnica koristilo se još i rogovlje životinja.¹⁶²

Za naš eksperiment, prerade sirovine u gotov proizvod, koristit ćemo upravo rogovlje životinje tj.

¹⁵⁷Gostenčnik (2005: 42- 44) prema Kovač (2017: 92)

¹⁵⁸Balen (2003: 25). M. Kovač navodi kako se stila koriste kroz sva razdoblja rimske povijesti ali i kasnije, da se njihov oblik malo mijenjao, te da nisu pogodna za datiranje. Kovač (2017: 92, 164)

¹⁵⁹Vikić-Bleančić (1948: 36), Starac (2010: 243), Srejić (1997: 388), Višnjić (2013: 28), Kovač (2012: 186), Ivčević (2002: 329)

¹⁶⁰Sanader (2003: 247), Starac (2010: 243), Radić Štivilj (2009: 247)

¹⁶¹Rodziewicz (2007: 50) prema Kovač (2017: 50)

¹⁶²Kovač (2017: 51)

rogovlje srndaća –najjednostavnije i najmanje rogovlje (*capreolus capreolus L.*). Ovo rogovlje raste vertikalno iz glave te je ravno i glatko.¹⁶³

Slika 34. Rogovlje srndaća, foto: A.Car 2018.

Gotovo sve osnovne forme alata razvile su se u rimskom razdoblju. Koristili su različite noževe, turpije, svrdla, strugače, šila, igle za graviranje, pile, sjekire, dlijeta te od mehaniziranih alata tokarski stroj, a služili su ih za: rezanje, piljenje, graviranje, rezbarenje, bušenje, mljevenje, glačanje, poliranje, ukrašavanje i sl.¹⁶⁴ Pošto kod kuće nemamo tokarski stroj (kao ni većina kasnoantičkih stanovnika), koristit ćemo alate koje imamo: nož, šilo, čekić, pilu, turpiju i dlijeto. Iako se navodi kako su alati koji su se koristili pri obradi koštane sirovine bili pretežno manjih dimenzija,¹⁶⁵ alati korišteni u eksperimentu su malo većih dimenzija.

Slika 35. Alati korišteni u eksperimentu, foto: A. Car 2018.

¹⁶³ MacGregor (1985) prema Kovač (2017: 38)

¹⁶⁴ Šaranović-Svetek (1980: 121), Clair (1996: 372), Vecsey (2012: 69) prema Kovač (2017: 62)

¹⁶⁵ Ibid.

Postoje tvrdnje da se rogovlje prije obrade omekšavalo namakanjem u vodi ili kisellini.¹⁶⁶ Tim postupkom rogovlje postaje gumenasto i lako se s njim može manipulirati, a kada se osuši ponovno ima svoje prijašnje karakteristike. Rogovlje je grublje i poroznije od kosti, ali i otpornije, te se teže lomi i ima bolji kapacitet apsorpcije šoka i opterećenja na površinu.¹⁶⁷ Ovu tvrdnju ćemo istražiti.

Metode koje smo testirali je namakanje i prokuhavanje u vodi.

1. Namakanje – Namočili smo dio roga u običnu vodu na tjedan dan. Rog je bio mekši, ali obrada je i dalje bila dosta teška. Nismo uspjeli napraviti ukosnicu.

Slika 36. Otpiljeni rog, foto: A. Car 2018.

2. Prokuhavanje – Prokuhivali smo dio roga u kipućoj vodi pola sata. Rog je mekaniji, nikako nije „gumenast“. Odvojili smo maleni dio roga pomoću šila i čekića. Zatim smo taj dio obrađivali nožem i turpijama (ispostavilo se da je najmanja turpija naravno i najpraktičnija). Kost je bila još topla od vruće vode, te se u tom stanju mogla oblikovati nožem. Usporedili bi ju s malo tvrđim drvom. Čim bi se kost počela hladiti vraćala je svoju čvrstoću, a s time i nemogućnost lakše obrade. Posuda u kojoj se rog prokuhavao, bila je u blizini te bi svaki put kada bismo osjetili hlađenje kosti, vraćali kost u još toplu vodu kako bi potom ponovno omekšala. Nakon obrade nožem i turpijom

¹⁶⁶ Grzegorz Osipowicz kao metode još navodi omekšavanje u otopini biljke kiseljak (lat. *Rumex acetosa*), kiselom mlijeku, mravljoj kisellini, urinu ili otopini vode i pepela. Osipowicz (2007: 3-22) prema Kovač (2017: 60)

¹⁶⁷ Vitezović (2010: 30), Krzyszkowska (1990: 63-64), Macgregor (1985: 28-29) prema Kovač (2017: 39)

do željenog oblika (nismo ju obradili do kraja, nismo htjeli da zbog nepraktičnog alata pukne taj oblik koji smo dobili), uslijedila je obrada brusnim papirom.¹⁶⁸ Duljina naše ukosnice iznosi 7.8cm.

Slika 37. Obrada roga do konačnog oblika, foto: A. Car 2018

Rezultat nije identičan našim ukosnicama iz rada, ali uspijeva zadržati kosu u punđi neko vrijeme.

Ukupno bila su četiri pokušaja obrade dijelova roga:

1. Prvi rog je obrađivan nakon metode namakanja. Uspjeli smo samo malo skinuti boju roga iz smeđeg u bjelkastu. Daljnja obrada nije bila moguća. Rog je ostao gotovo netaknut.
2. Drugi rog je obrađivan metodom prokuhavanja. Od njega smo uspjeli odvojili 3 dijela.
 - a. Prvi dio je najuspješnije obrađen. Dobili smo naznaku buduće ukosnice. U tijeku obrade koristili smo jedino malu turpiju i nož sa čvršćom oštricom. Glavu ukosnice prvo smo naznačili nožem, a potom obradili turpijom. Uslijedilo je poliranje. Nastala je ukosnica koju bi svrstali u tip ukosnica jednostavnih formi i to sa nepravilno oblikovanom kuglastom glavom. Njena duljina iznosi 7.8cm.
 - b. Drugi dio nije uspješno obrađen. Kost je pukla na pola, te nismo mogli nastaviti daljnju obradu.

¹⁶⁸Kojeg naravno kasnoantičko stanovništvo nije imalo, već su, prema Grzegorz Osipowiczu, za zaglađivanje i poliranje koristili : krede, pijesak, kožu, preslicu, mljeveni ugljen (koje mi nismo imali). Osipowicz (2007: 3-22) prema Kovač (2017: 63)

- c. Treći dio je bio polu uspješan. Dobili smo ukosnicu manjih dimenzija (4.9cm) koju bi svrstali u isti tip kao i prvi dio. Razlika je ta da se kost do kraja ohladila te ju nismo mogli do željene mjere obraditi.

Slika 38. Ukosnice duljine 4,9 (c) i 7,8cm (a) foto: A. Car 2018.

Eksperiment je trajao sveukupno oko dva i pol sata. Izuzetno smo zadovoljni postignutim rezultatom pošto nismo profesionali obrađivači kosti, a ni drva.

Na kraju ćemo se složiti sa G. Osipowicz koji govori kako je prokuhavanje kao metoda kratkog trajanja, no nedostatak joj je taj što je omekšanje kratkoročno i pogađa samo površinski sloj kosti. Zbog toga se pri obradi sirovina vrlo često mora ponovno prokuhavati što smanjuje njena svojstva. On navodi kako je namakanje u vodi najbolja metoda, jer daje najbolje rezultate pri obradi – kost postane vrlo meka i pogodna za obradu.¹⁶⁹ Vjerojatno je kod našeg eksperimenta s namakanjem kost u vodi bila premalo dana. Sve u svemu potvrdili smo da je obrada sirovine puno lakša kada je sirovina namakana ili prokuhavana.¹⁷⁰

Smatramo da su uz koštane ukosnice postojale i ukosnice od drva, pošto je prva asocijacija uz obradu kosti bila drvo, ali i drvo je puno dostupnije od kosti i lakše za obradu. Također M. Kovač navodi kako su predmeti od kosti često bili istog ili sličnog oblika i namjene kao i oni proizvedeni od drva, a dio je tehnološkog postupka bio vrlo sličan iz čega proizlazi pretpostavka pojedinih autora kako su isti majstori obrađivali obje vrste sirovina te da su koristili iste ili vrlo slične alate.¹⁷¹

¹⁶⁹ Osipowicz (2007: 3-22) prema Kovač (2017: 60)

¹⁷⁰ Po tome se slažemo sa Osipowicz (2007: 3-22) prema Kovač (2017: 59)

¹⁷¹ Kovač (2017: 71)

Kao jedan mali dodatak eksperimentu, uzeli smo par grančica vrbe (jer je laka za obradu) i njih obradili nožem, te ih na kraju malo polirali. Iako su ukosnice od krhkijeg materijala, upotrebljive su. Uz to kao što smo već naveli materijal je dostupniji i puno ga je lakše obrađivati.

Slika 39. Grančica neobrađene vrbe i one koja je u procesu obrade. Foto: A. Car 2018.

Slika 40. Usporedba materijala; kost i drvo. Foto: A. Car 2018.

Slika 41. Četiri ukosnice od vrbe, dimenzije: 6.1, 7.1, 7.8 i 10.1cm. Foto: A. Car 2018.

Pošto je eksperiment pokazao solidnu mogućnost obrade jednog amatera, i to u vrlo kratkom roku, smatramo da postoji velika vjerojatnost da su obični ljudi kasne antike ovako jednostavne predmete (npr. jednostavne ukosnice) sami izrađivali uz pomoć noža,¹⁷² najprije na drvu, a onima kojima se ukazala prilika i na kostima. Ovdje ćemo primijeniti navod Z. Vinskog kako su koštani predmeti sačuvani u manjem broju zbog krhkosti i slabe trajnosti materijala,¹⁷³ te ga primijeniti i na drvene proizvode.¹⁷⁴ Naime na primjercima iz literature, trenutno, u Hrvatskoj, nema ni jedne drvene igle /ukosnice, što ne znači da nisu postojale.

¹⁷²M. Kovač navodi kao se nožem osim izrezivanja željenog komada za obradu i oblikovalo predmete kako bi zadobili konačnu formu. Kovač (2017: 223-224)

¹⁷³ Starac (2010: 243)

¹⁷⁴ Zdenko Vinski govori kako stanovita tehnička obilježja upućuju na to da metalna umjetnost ima svoj korijen u umijeću rezbarenog drveta i kosti, materijala po prirodi ograničena, ali koji je po svom podrijetlu daleko stariji od same kovinske izrade. Vinski (1936: 3-4)

6. Katalog

6.1. Prilog katalogu

Igle u katalogu su poredane abecednim redom po nalazištu, te su svrstane u provincije. Igle za koje se ne zna od kuda potječu su svrstane pod naznaku nepoznata nalazišta.

Katalogne jedinice sadrže sljedeće podatke: redni broj kataloške jedinice, opis (predmeta), nalazište, materijal, dužinu i težinu (ako postoje), dataciju, inventarni broj (inv. br) i literaturu.

6.2. Katalog sa slikama

PANONIJA SAVIA

Ludbreg

1. Opis: Igla/ukosnica. Ulomak igle ukosnice sa četiri plastična prstena na gornjem dijelu koji nosi glavu u obliku ptice.

Nalazište: Ludbreg

Materijal: bronca

Dužina/ težina:

Datacija: 4.-5.st. prema Migotti

Inv.br.: privatna zbirka

Literatura: Gorenc-Vikić (1986: 66-69), Migotti (1994: 111)

Osekovo

2. Opis: Ukosnica

Nalazište: Osekovo

Materijal: kost

Dužina/ težina: 4,0cm

Datacija: nepoznata

Inv.br.: 5885A

Literatura: Bobovec (2008: 42)

3. Opis: Ukosnica

Nalazište: Osekovo

Materijal: kost

Dužina/ težina: 9,0cm

Datacija: nepoznata

Inv.br.: 5884A

Literatura: Bobovec (2008: 42)

Ozalj

4. Opis: Ukasna igla

Nalazište: Sonda C 8/2-9, sjev. Dvorišta St. grada Ozlja

Materijal: bronca

Dužina/ težina: 8,0cm

Datacija: 6.st. prema Stergar

Inv.br.: 2185

Literatura: Stergar (2010: 40)

5. Opis: Ukasna igla

Nalazište: Sonda C, sjev. dvorište St. grada Ozlja

Materijal: željezo

Dužina/ težina: 10,5cm

Datacija: 6.st. prema Stergar

Inv.br.: 2186

Literatura: Stergar (2010: 40)

Sisak

6. Opis: Masivna ukasna igla osmerkutnog presjeka. Završava tanjom žicom na kojoj je izduženo ukasno zrno šesterokutnog presjeka od zelenog berila (smaragda), ispod kojeg je glavica u obliku ukasnog kapitela od zlatnog lima sa 4 volute izrađene u tehnici granulacije i pseudogranulacije.

Nalazište: Sisak, Hrvatska, bez podataka o okolnostima nalaza

Materijal: zlato, zeleni beril

Dužina/ težina: 12, 2 cm/ 23, 15 g

Datacija: 2. st. prema Rendić-Miočević

Inv.br.: 9100

Literatura: Rendić – Miočević (1993: 154)

7. Opis: Tanka brončana igla okruglog presjeka koja se sužava prema dnu. Na vrhu se nalazi plastično oblikovana ptica (pjevica).

Nalazište: Sisak

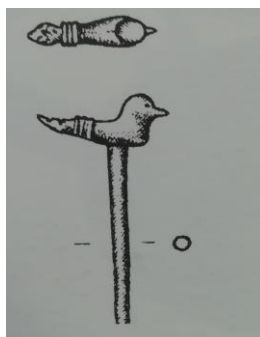
Materijal: bronca

Dužina/ težina: 8.2cm/ 1.45g.

Datacija: 4.-5.st. prema Simoni; Migotti

Inv.br.: 1930

Literatura: Simoni (1989: 120), Bunčić (2013: 28), Migotti (1997: 103)

8. Opis: Masivnija igla ukosnica okrugla presjeka s glavom u obliku reljefno rađene ptice naglašenih krila.

Nalazište: Sisak

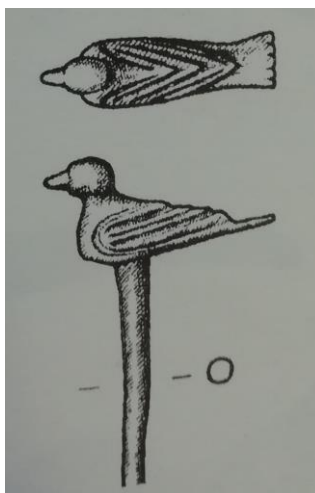
Materijal: bronca

Dužina/ težina: 7,75cm

Datacija: 4.-5.st. prema Simoni; Migotti

Inv.br.: 1931

Literatura: Simoni (1989: 120), Migotti (1994: 87), Migotti (1997: 103).

9. Opis: Ukasna igla s glavom u obliku turbana

Nalazište: nepoznato nalazište, Sisak

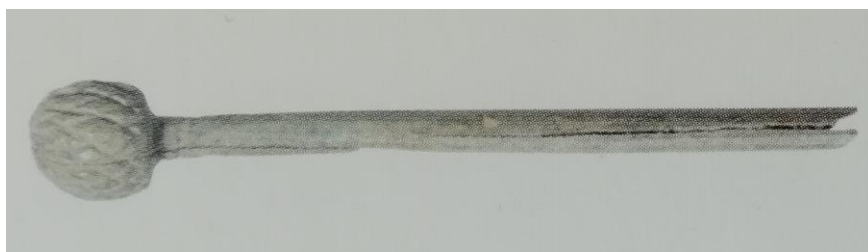
Materijal: kost

Dužina/ težina: 5,5cm

Datacija: pol.3.st. - 4.st. prema Balen [et. al.]

Inv.br.: 17554

Literatura: Balen [et. al.] (2003)

10. Opis: Ukasna igla s glavom u obliku ruke

Nalazište: Sisak

Materijal: kost

Dužina/ težina: 6,6cm

Datacija: 1.-2.st. prema Balen [et. al]

Inv.br.:17559

Literatura: Balen [et. al.] (2003)

11. Opis: Igle s glavom u obliku lukovice

Nalazište: Sisak

Materijal: kost

Dužina/ težina: 7,5cm/ 5,2cm/ 8,9cm

Datacija: 4.st. prema Balen [et. al]

Inv.br.: 17575/ 17574/ 17573

Literatura: Balen [et. al.] (2003)

12. Opis: Ukosnice s poliedarskom glavom

Nalazište: Sisak

Materijal: kost

Dužina/ težina: 7,8cm/ 7,0cm/ 5,6cm/ 5,7cm/ 5,8cm/ 6,7cm/ 6,0cm/ 3,8cm/ 3,7cm/ 3,4cm

Datacija: 3.-4.st. prema Balen [et. al]

Inv.br.: 17549/ 17545/ 17548/ 17551/ 17544/ 17543/ 17550/ 17553/ 17546/ 17547

Literatura: Balen [et. al.] (2003)

13. Opis: Igle s cilindričnom glavom

Nalazište: Sisak

Materijal: kost

Dužina/ težina: 9,0cm/4,8cm/ 10,3cm

Datacija: 2.-4.st. prema Balen [et. al]

Inv.br.: 17576/ 17577/ 17582

Literatura: Balen [et. al.] (2003)

Opis: Igle s ovalnom glavom

Nalazište: Sisak

Materijal: kost

Dužina/ težina: 4,5cm/ 6,5cm/ 6,3cm/ 6,0cm/ 1,5cm/ 1,4cm/ 6,0cm/ 4,0cm

Datacija: 2.-3.st. prema Balen [et. al.]

Inv.br.:17578 / 17579/ 17580/ 17581/ 17583/ 17584/ 17585/ 17590

Literatura: Balen [et. al.] (2003)

Opis: Igle s okruglom glavom

Nalazište: Sisak

Materijal: kost

Dužina/ težina: 5,5cm/ 0,8cm/ 1,4cm

Datacija: 2.-3.st. prema Balen [et. al.]

Inv.br.:17587/ 17588/ 17589

Literatura: Balen [et. al.] (2003)

Opis: Igla

Nalazište: Sisak

Materijal: kost

Dužina/ težina: 2,8cm/ 7,5cm

Datacija: 4.st. prema Balen [et. al.]

Inv.br.: 17592/ 17591

Literatura: Balen [et. al.] (2003)

14. Opis: Ukosnice s glavom u obliku češera

Nalazište: Sisak

Materijal: kost

Dužina/ težina: 1,8cm/ 1,7cm/ 3,0cm/ 3,5cm/ 4,0cm/ 5,0cm/ 5,1cm/ 6,5cm/ 6,8cm/ 8,0cm/ 5,0cm/ 5,2cm/

Datacija: pol. 3.-4.st. prema Balen [et. al]

Inv.br.:17571 / 17570/ 17572/ 17564/ 17565/ 17563/ 17562/ 17561/ 17568/ 17566/ 17569/ 17567

Literatura: Balen [et. al.] (2003)

15. Opis: Ukasne igle s glavicom u obliku turbana

Nalazište: Sisak

Materijal: kost

Dužina/ težina: 2,8cm/ 4,5cm/ 5,9cm/ 5,6cm

Datacija: pol. 3.-4.st. prema Balen [et. al]

Inv.br.: 17557/ 17558/ 17556/ 17555

Literatura: Balen [et. al.] (2003)

16. Opis: Ukrasna igla s glavom u obliku ženskog lica

Nalazište: Sisak

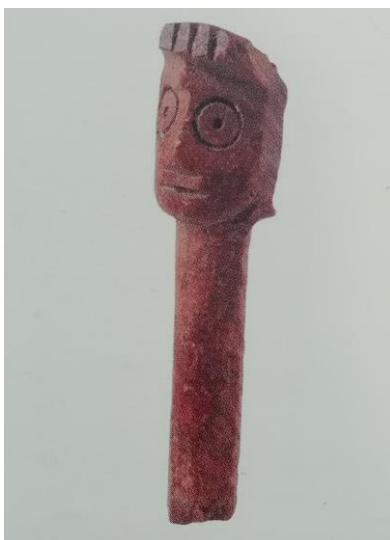
Materijal: kost

Dužina/ težina: 3,0cm

Datacija: 4.st. prema Balen [et. al]

Inv.br.: 17560

Literatura: Balen [et. al.] (2003)

17. Opis: Igla s glavom u obliku svastike s dugačkim iskrivljenim trnom na stražnjoj strani.

Nalazište: Sisak

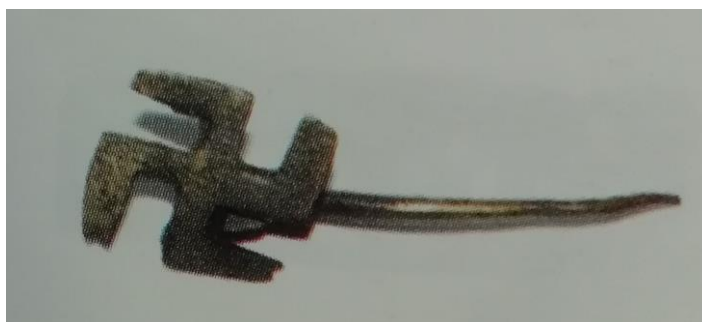
Materijal: bronca

Dužina/ težina: 2.7cm

Datacija: 2.-3.st. prema Migotti

Inv.br.: 5920

Literatura: Košćević (1991: 118), Migotti (1994: 111), Migotti (1997: 99)

18. Opis: Vjerojatno ukosnica. Glava igle izvedena je u obliku cikade raširenih krila. Na svakom krilu je po ukras koncentričnih kružića s točkom u sredini. Trokutasto tijelo cikade ima jednu rupu i odvojeno je od glave na kojoj su naglašene oči, također izvedene u obliku kružića s točkom; poledina cikade je glatka.

Nalazište: Sisak, nepoznato

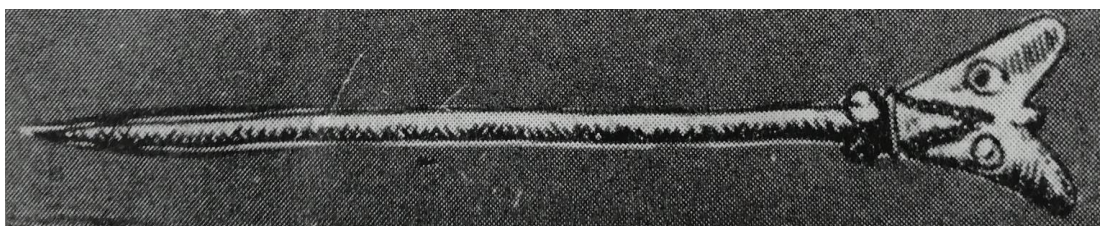
Materijal: srebro

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 5.st. prema Simoni

Inv.br.: 1898

Literatura: Kovačević (1960: sl. 70, Tabla XVI), Vinski, (1957: 136-137), Simoni (1989: 128), Burkowsky (1999: 87), Rapan Papeša (2012: 424)

19. Opis: Vjerojatno glava igle u obliku Zeusa. Kipić stoji na tankoj pločici, pa se pretpostavlja da je nekada bio gornji nastavak velike srebrne ukosnice.

Nalazište: iz Kupe kod Siska

Materijal: srebro

Dužina/ težina: 4.7 cm

Datacija: /

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Brunšmid (1914: 209)

20. Opis: Igla ukosnica s glavom u obliku poliedra

Nalazište: izvađena iz Kupe, Sisak

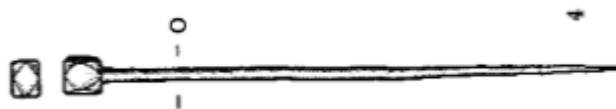
Materijal: bronca

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 4.st. prema Simoni

Inv.br.: 4531

Literatura: Simoni (1989: 127)

21. Opis: Igla ukosnica s glavom u obliku poliedra

Nalazište: izvađena iz Kupe, Sisak

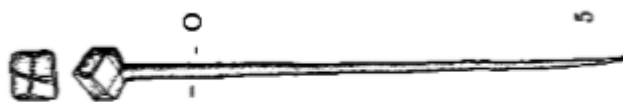
Materijal: bronca

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 4.st. prema Simoni

Inv.br.: 4531

Literatura: Simoni (1989: 127)

22. Opis: Igla ukosnica s glavom u obliku poliedra

Nalazište: nepoznato, Sisak

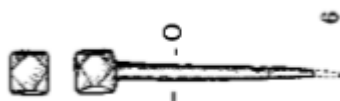
Materijal: srebro

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 4.st. prema Simoni

Inv.br.: 1924

Literatura: Simoni (1989: 127)

23. Opis: Igla ukosnica s glavom u obliku poliedra

Nalazište: nepoznato, Sisak

Materijal: srebro

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 4.st. prema Simoni

Inv.br.: 6183

Literatura: Simoni (1989: 127)

24. Opis: Igla ukosnica s glavom u obliku poliedra. Stranice ukrašene koncentričnim urezanim kružićima

Nalazište: izvađena iz Kupe, Sisak

Materijal: bronca

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 4.st prema Simoni

Inv.br.: 4531

Literatura: Simoni (1989: 127)

25. Opis: Ukrasne igle

Nalazište: nađene u rijeci Kupi, Sisak

Materijal: kost

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 1.-4.st. prema Burkowsky

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Burkowsky (1999: 70)

26. Opis: Razne brončane i željezne rimske igle i stilusi (pisaljke).

Nalazište: nađene u rijeci Kupi, Sisak

Materijal: bronca / željezo

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 1.- 4.st. prema Rendić-Miočević

Inv.br.: 1636, 2705, nepoznat

Literatura: Burkowsky (1999: 70), Rendić – Miočević (1993: 36, 144)

27. Opis: Igla s tordiranim trnom i pločastom glavom u formi osmice sa dvije kružne perforacije.

Nalazište: Sisak

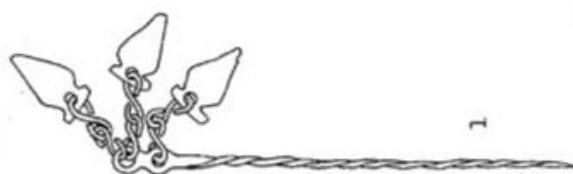
Materijal: bronca

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 1.-4.st. prema Košćević

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Košćević (1991: 10-11)

28. Opis: Igla s kratkim tijelom i sa kruškolikim nastavkom koji završava malom profiliranom zaobljenom glavicom.

Nalazište: Sisak

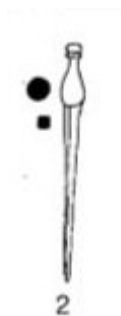
Materijal: bronca

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 1.-4.st. prema Košćević

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Košćević (1991: 10-11)

Varaždinske toplice

29. Opis: Igla/ukosnica u obliku ženskog poprsja. Glava je plosnata i stilizirana. Lice je gotovo neobrađena ploha, ali se na neravnoj površini naziru nos, čelo i brada. Kosa je složena poput turbana i naznačena kosnim urezima. Zatiljak je plosnat i mrežasto riješen, na način kako je bilo u modi u Severovo doba (prva pol. 3.st.).

Nalazište: Varaždinske toplice

Materijal: kost

Dužina/ težina: 9,7 cm

Datacija: 1.-4.st. prema Vikić-Belančić, Gorenc

Inv.br.: nepoznato

Literatura: Vikić-Belančić, Gorenc (1958: 113)

SIRMIJSKA PANONIJA

Donji Petrovci

30. Opis: Brončana igla okruglog presjeka ukrašena na vrhu parom antitetično postavljenih ptica (pjevica) koje se dodiruju kljunovima. Donji dio igle je odlomljen.

Nalazište: Donji Petrovci (Srijem, Srbija); bez podataka (kako i gdje je pronađena)

Materijal: bakrena slitina

Dužina/ težina: 5.4cm/ 5.63gr.

Datacija: 4.-5.st. prema Bunčić

Inv.br.: S-874

Literatura: Bunčić (2013: 28)

Kormadin kod Jakova

31. Opis: Ukasna igla sa glavom od tamnozelene staklene paste. Oštećena.

Nalazište: Jakovo (Kormadin kod Jakova)

Materijal: željezo, zelena staklena pasta

Dužina/ težina: 16,4cm

Datacija: 5.- 6.st. prema Dimitrijević

Inv.br.: 1396

Literatura: Dimitrijević (1960: 29), Dimitrijević, Kovačević, Vinski (1962: 79)

Štrbinci kod Đakova

32. Opis: Glava srebrne igle. Vjerojatno ukosnica. Srebrne igle za kosu sličnih oblika nađene su u nekoliko ženskih i dječjih grobova u Sagvaru, većinom u blizini lubanje.

Nalazište: Štrbinci, Đakovo

Materijal: srebro

Dužina/ težina: 1,1 cm

Datacija: druga trećina 4.st. prema Raunig

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Raunig (1980: 164)

Novi Banovci

33. Opis: Igla/ukosnica, glava u obliku otvorene ljudske ruke

Nalazište: Novi Banovci

Materijal: bronca

Dužina/ težina: 12.1 cm

Datacija: oko 2. st. prema Brunšmid

Inv.br.: nepoznato

Literatura: Brunšmid (1895: 179)

34. Srebrna igla ukosnica sa okruglom masivnom glavicom

Opis: Igla/ukosnica

Nalazište: Novi Banovci

Materijal: srebro

Dužina/ težina: 14.7cm

Datacija: nepoznata

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Brunšmid (1901: 158)

35. Opis: Igla s glavom u obliku majmuna, grimizno obojana.

Nalazište: Novi Banovci

Materijal: kost

Dužina/ težina: 14.2cm

Datacija: nepoznata

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Brunšmid (1901: 165)

Osijek

36. Opis: Ukosnica s glavom u obliku ženskog poprsja

Nalazište: Osijek (topnička vojarna)

Materijal: kost

Dužina/ težina: 10,1cm

Datacija: polovica 1.- 4.st prema Šimić, Filipović

Inv.br.: MSO-AA-396

Literatura: Šimić, Filipović (1997: 88), Kovač (2017: 546), Vikić-Belančić (1948: 39-40), Košćević (1991: 10)

37. Opis: Ukosnica s portretnim poprsjem. Sastoji se od dugačke igle i ukrasnog završetka u obliku stilizirane biste s likom carice. Veći dio ukrasnog završetka zauzima izduženo, glatko poprsje, iznad kojeg je oblikovana glava s vratom. Detalji uskog ovalnog lica do krajnosti su reducirani i svedeni na gotovo čiste geometrijske oblike: tanki, trokutasto profilirani nos, okrugel ispupčene oči iznad kojih su kosim linijama naznačene obrve, dok su usta obilježena jedva zamjetljivim ravnim urezom.

Nalazište: Osijek

Materijal: kost

Dužina/ težina: 13,9cm

Datacija: prva četvrtina 2.st. prema Rendić - Miočević

Inv.br.: 1651

Literatura: Vikić-Belančić (1948: 39-40), Batović, Buble, Oštrić (1981), Popović, Cambi, Srejović (1987), Rendić – Miočević (1993: 165), Pinterović (1978: 121)

38. Opis: Figuralno ukrašena ukosnica, okrunjena korintskim kapitelom, na kome stoje Eros-Harpokrates u stavu kontraposta. Podbočen je na štap, a kažiprst desne ruke drži na usnama u znak šutnje

Nalazište: Osijek

Materijal: kost

Dužina/ težina: /

Datacija: prva polovica 2.st. prema Pinterović

Inv.br.: /

Literatura: Pinterović (1978: 121)

39. Opis: Ukosnica s glavom u obliku stiliziranog pijetla

Nalazište: Osijek

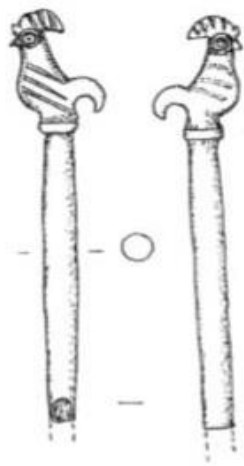
Materijal: kost

Dužina/ težina: 6,8cm

Datacija: polovica 1.- 4.st prema Šimić, Filipović

Inv.br.: MSO-AA-862

Literatura: Šimić, Filipović (1997: 88), Kovač (2017: 545)

40. Opis: Ukosnica, bronca, kružna presjeka tijela, gornji širi kraj završava polukuglastom glatkom glavom, donji uži završava oštrim vrhom, kvalitetne izvedbe, zelenkaste patine.

Nalazište: Osijek

Materijal: bronca

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: prva polovica 3.st. prema Goericke-Lukić

Inv.br.: 20034

Literatura: Goericke-Lukić (2000: 54)

41. Opis: Ukosnica koštana, vretenasta tijela, kružna presjeka, kuglaste glave, odlomljena donjeg vrha, žućkasta, uglačane površine, kvalitetne izvedbe.

Nalazište: Osijek

Materijal: kost

Dužina/ težina: nepoznat

Datacija: prva polovica 3.st. prema Goericke-Lukić

Inv.br.: 20033

Literatura: Goericke-Lukić (2000: 54)

Sirmium

42. Opis: Ukrasne igle s glavom u obliku poliedra

Nalazište: Sirmium

Materijal: kost

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 2.-3.st.

Inv.br.: nepoznata

Literatura:

Vinkovci

43. Opis: Ukosnice. Igle s oštrim vrhovima i glatkim okruglim glavicama, iz zbirke M.Medvedovića.

Nalazište: Robna kuća "Na-ma", iskopavanje 1977., Vinkovci

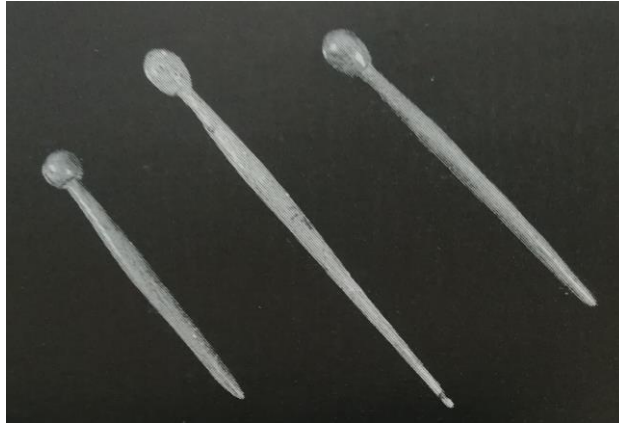
Materijal: kost

Dužina/ težina: 9,9cm/8,0cm/6,4cm

Datacija: 2.-4.st. prema Dizdar

Inv.br.: GMV A-964/ GMV A.277/MV A-294

Literatura: Dizdar (1999: 138)

44. Opis: Ukosnica s glavom u obliku češera.

Nalazište: Brodska imovina općina, Vinkovci

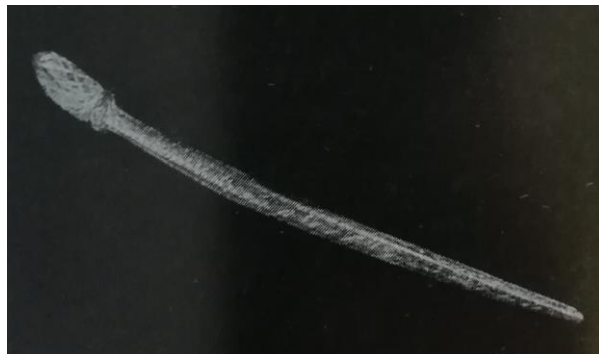
Materijal: kost

Dužina/ težina: 9,5cm

Datacija: 2. -4.st. prema Dizdar

Inv.br.: GMV A-289

Literatura: Dimitrijević (1979: 179), Dizdar (1999: 138)

45. Opis: Ukasna igla s rukom koja drži kuglu umjesto glavice

Nalazište: Vrt Samka Georgijevića, kod gostionice "Žabi", danas Kozaračka ul. 1-2., Vinkovci

Materijal: Bronca, tamnozeleni patina.

Dužina/ težina: 6,2cm

Datacija: nepoznata

Inv.br.: 1981

Literatura: Dimitrijević (1979: 172), Brunšmid (1902: 156)

Zmajevo

46. Opis: Par ukosnica sa stiliziranom ptičjom glavom. Glave su plošno iskucane sa prstenom za oko.

Nalazište: Zmajevo

Materijal: zlato

Dužina/ težina: 4,8cm

Datacija: 5.st. prema Dimitrijević, Kovačević, Vinski

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Dimitrijević, Kovačević, Vinski (1962: 64-65,128), Beninger (1931: 34-36), Fettich (1942: 27), Sevin (1955: fig. 39,2), Kumović, Smiljanić (1997: 101), Kovačević (1960: 80-85)

DALMACIJA

Bribir

47. Opis: Igla s glavom u obliku šišarke

Nalazište: Bribir (*Varvaria*)

Materijal: kost

Dužina/ težina: 5,0cm

Datacija: 3.-4.st. prema Šeparović, Uroda

Inv.br.: 6929

Literatura: Šeparović, Uroda (2009: 106)

Danilo

48. Opis: Ukosnica s kupastom glavom

Nalazište: Danilo – Šematorij

Materijal: kost

Dužina/ težina: 8,8cm

Datacija: 4.st prema Sekso

Inv.br.: MGŠ 4133

Literatura: Sekso (2011: 109)

49. Opis: Ulomak ukosnice s glavom u obliku lukovice

Nalazište: Danilo – Šematorij

Materijal: kost

Dužina/ težina: 4,9cm

Datacija: 1.-2.st. prema Sekso

Inv.br.: MGŠ 1739

Literatura: Sekso (2011: 109)

50. Opis: Ukosnica s tijelom koje se postupno širi od oštrog vrha prema glavi koja je riješena kao niz od šest paralelnih ureza koji završavaju stožastom glavom.

Nalazište: Danilo Gornje

Materijal: kost

Dužina/ težina: 12,5cm

Datacija: 1.-4.st. prema Sekso

Inv.br.: MGŠ 10687

Literatura: Sekso (2011: 109)

51. Opis: Ukosnica s loptastom glavom

Nalazište: Danilo- Šematorij

Materijal: kost

Dužina/ težina: 4,3cm

Datacija: 3.-4.st. prema Sekso

Inv.br.: MGŠ AO 1740

Literatura: Sekso (2011: 109)

52. Opis: Ukosnica s jajastom glavom

Nalazište: Danilo - Katun

Materijal: Kost

Dužina/ težina: 6,8cm

Datacija: Rimsko Carstvo prema Sekso

Inv.br.: MGŠ 1277

Literatura: Sekso (2011: 109)

Gardun

53. Opis: Igla s glavom u obliku šiške; donji dio savijen

Nalazište: Gardun, Trilj

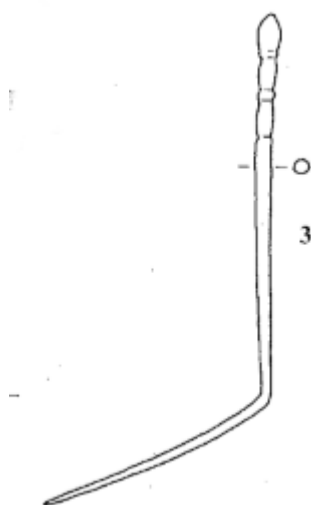
Materijal: bronca

Dužina/ težina: 9,7cm/ 3,82g

Datacija: 1.-4.st.

Inv.br.: GAR 00 PN 38

Literatura: Ruprechtsberger (1979: 42-43), Sanader (2003: T. 2.3)

54. Opis: Igla profiliranog gornjeg dijela i kratkoga zakrivljenog trna

Nalazište: Gardun, Trilj

Materijal: bronca

Dužina/ težina: 3,9cm/ 1,88g

Datacija: 1.-4.st.

Inv.br.: GAR 00 PN 18

Literatura: Ruprechtsberger (1979: 44), Sanader (2003: T. 2.4)

55. Opis: Igla profiliranog gornjeg dijela i kratkoga zakrivljenog trna

Nalazište: Gardun, Trilj

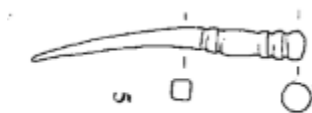
Materijal: bronca

Dužina/ težina: 4,9cm/ 3,67g

Datacija: 1.-4.st.

Inv.br.: GAR 00 PN 9

Literatura: Ruprechtsberger (1979: 44), Sanader (2003: T. 2.529)

Ivoševci

56. Opis: Ukrasna igla

Nalazište: Ivoševci, Šupljaja (Burnum)

Materijal: bronca

Dužina/ težina: 11,3cm

Datacija: Carstvo prema Šeparović, Uroda

Inv.br.: 7118

Literatura: Šeparović, Uroda (2009: 75)

57. Opis: Ukrasna igla

Nalazište: Ivoševci (Burnum)

Materijal: bronca

Dužina/ težina: 10,3cm

Datacija: Carstvo prema Šeparović, Uroda

Inv.br.: 7120

Literatura: Šeparović, Uroda (2009: 75)

58. Opis: Ukasna igla

Nalazište: Ivoševci (Burnum)

Materijal: bronca

Dužina/ težina: 9,1cm

Datacija: Carstvo prema Šeparović, Uroda

Inv.br.: 7121

Literatura: Šeparović, Uroda (2009: 75)

59. Opis: Ukosnica od dvije posrebrene brončane žice koje su spojene velikom kuglastom pozlaćenom glavicom. Jedna žica nedostaje

Nalazište: Ivoševci (Burnum)

Materijal: pozlaćena bronca

Dužina/ težina: 7,0cm

Datacija: 1.-4.st. prema Batović, Buble, Oštrić

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Batović, Buble, Oštrić (1981, 151)

Knin

60. Opis: Stilus igla

Nalazište: Knin-Greblje (grob 111)

Materijal: srebro

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 5.-6.st. prema Vinski

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Vinski (1991: 29, 67)

61. Opis: Stilus igla/ukosnica

Nalazište: Knin-Greblje (grob 122)

Materijal: bronca

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 5.-6.st. prema Vinski

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Vinski (1991: 29, 67)

62. Opis: Stilus igla/ukosnica

Nalazište: Knin-Greblje (grob 172)

Materijal: nepoznat – ugl. kvalitetan

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: 6.st. prema Vinski

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Vinski (1991: 30-31, 67)

Nin

63. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice od koje je sačuvano samo poprsje žene s visoko počešljanom frizurou

Nalazište: Nin

Materijal: kost

Dužina/ težina: 3,8cm

Datacija: kraj 1.st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A104402

Literatura: Batović, Buble, Oštrić (1981), Cambi, Kolega (1990), Appio Giunio (2016: 62)

64. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice sa završetkom u obliku ženskog poprsja s visoko počešljanom frizurou.

Nalazište: Nin

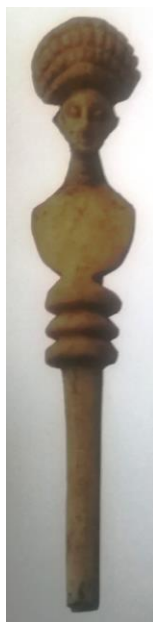
Materijal: kost

Dužina/ težina: 5,3cm

Datacija: kraj 1.st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A10441

Literatura: Batović, Buble, Oštrić (1981), Appio Giunio (2016: 62)

65. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice sa završetkom u obliku ženskog poprsja s visoko počešljanom frizurou.

Nalazište: Nin

Materijal: kost

Dužina/ težina: 3,5cm

Datacija: kraj 1.st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A10443

Literatura: Batović, Buble, Oštrić (1981), Appio Giunio (2016: 62)

66. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice sa završetkom u obliku ženskog poprsja s visoko počešljanom frizurou.

Nalazište: Nin

Materijal: kost

Dužina/ težina: 12,7cm

Datacija: kraj 1.st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A10339

Literatura: Batović, Buble, Oštrić (1981), Appio Giunio (2016: 62)

67. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice sa završetkom u obliku ženskog poprsja s visoko počešljanom frizurou.

Nalazište: Nin

Materijal: kost

Dužina/ težina: 3,4cm

Datacija: rano 2.st prema Appio Giunio

Inv.br.: A10289.

Literatura: Appio Giunio (2016: 76), Cambi, Kolega (1990)

68. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice sa završetkom u obliku ženskog poprsja s visoko počešljanom frizurou.

Nalazište: Nin

Materijal: kost

Dužina/ težina: 16,7cm

Datacija: rano 2.st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A10440

Literatura: Batović, Buble, Oštrić (1981), Cambi, Kolega (1990), Cambi (2000), Appio Giunio (2016: 76)

69. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice sa završetkom u obliku ruke koja drži žensko poprsje s krunom u obliku lotusova cvijeta (prikaz Izide). Oko ruke prema dlanu prikazana zmija.

Nalazište: Nin

Materijal: kost

Dužina/ težina: 15, 5 cm

Datacija: 2. – 3.st prema Appio Giunio

Inv.br.: A10478

Literatura: Batović, Buble, Oštrić (1981), Appio Giunio (2016: 77)

70. Opis: Ukosnica s prikazom muške glave

Nalazište: Nin

Materijal: kost

Dužina/ težina: 18,5cm

Datacija: 1.-2.st. prema Batović, Buble, Oštrić

Inv.br.: 7897

Literatura: Batović, Buble, Oštrić (1981: 153)

Podgrađe

71. Opis: Ukasna igla sa glavom u obliku češera

Nalazište: Podgrađe (*Asseria*)

Materijal: kost

Dužina/ težina: 12,6cm

Datacija: 1.-4.st. prema Batović, Buble, Oštrić

Inv.br.: 7886

Literatura: Batović, Buble, Oštrić (1981: 151)

Prozor

72. Opis: Par igala s ukrasnim glavama u obliku poliedra koji je na jednoj igli sastavljen od deset, a na drugoj igli od četrnaest stranica različitog oblika (rombovi, trapezi, četverokuti).

Nalazište: Prozor – Stara crkva („Grčka crkva“)

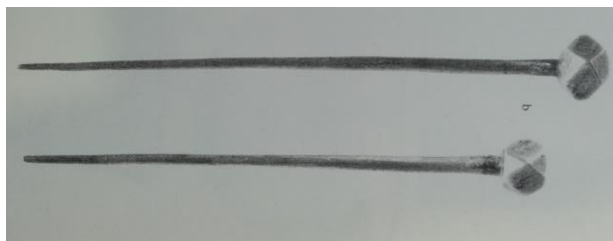
Materijal: srebro

Dužina/ težina: 6,7 i 6,0 cm

Datacija: 4.st prema Migotti

Inv.br.: nepoznata

Literatura: Migotti (1994: 123), Rendić- Miočević (1980: 241)

Rakovčani kod Prijedora

73. Opis: Stilus igla/ukosnica

Nalazište: Rakovčani kod Prijedora (grob 32)

Materijal: srebro

Dužina/ težina: 9,7cm

Datacija: 5.-6.st. prema Miletić

Inv.br.: 2762

Literatura: Miletić (1970: 140)

74. Opis: Stilus igla/ukosnica

Nalazište: Rakovčani kod Prijedora (grob 12)

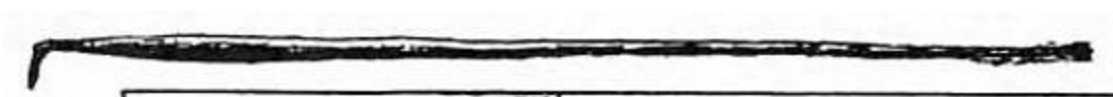
Materijal: bronca

Dužina/ težina: 12,0cm

Datacija: 5.-6.st. prema Miletić

Inv.br.: 1099

Literatura: Miletić (1970: 140)

75. Opis: Stilus igla/ukosnica

Nalazište: Rakovčani kod Prijedora (grob 10)

Materijal: srebro

Dužina/ težina: 9,6cm

Datacija: 5.-6.st. prema Miletić

Inv.br.:1102

Literatura: Miletić (1970: 140)

76. Opis: Stilus igla/ šivaća igla

Nalazište: Rakovčani kod Prijedora (grob 2)

Materijal: posrebreno željezo

Dužina/ težina: 8,9cm

Datacija: 5. - 6.st. prema Miletić

Inv.br.:1109

Literatura: Miletić (1970: 140)

Satrić

77. Opis: Ukosnica s kuglastom glavom

Nalazište: Satrić

Materijal: kost

Dužina/ težina: 7,8cm

Datacija: 1.-2.st. prema Gluščević

Inv.br.: MCK-AZ-191

Literatura: Gluščević (1981: 211, T.VII/25)

Skradin

78. Opis: Ukosnice¹⁷⁵

Nalazište: Skradin - Đardin

Materijal: kost, bronca

Dužina/ težina: nepoznato

Datacija: 1.-2.st. prema Pedišić

Inv.br.: nepoznato

Literatura: Pedišić (2001: 34)

¹⁷⁵U literaturi se navodi kao su to medicinski instrumenti od kosti i bronce

Solin

79. Opis: Brončana igla ovalnog presjeka koja se sužava prema dnu. Na vrhu je plastično izrađena ptica (pjevica) raširenih krila.

Nalazište: Solin; bez podataka

Materijal: Bronca

Dužina/ težina: 7.2cm/ 15.19 g.

Datacija: 5. -6. st. prema Bunčić

Inv.br.: S-2072

Literatura: Bunčić (2013: 28)

Šibenik

80. Opis: Ukosnica. Glava je kuglasta i ukrašena romboidnim urezima, a na vrhu je završetak u obliku puceta.

Nalazište: Šibenik - tvrđava Sv. Mihovil

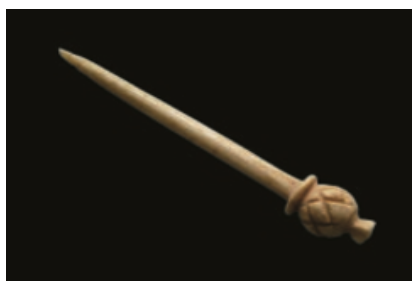
Materijal: kost

Dužina/ težina: 6,3cm

Datacija: 1.-3. st. prema Sekso

Inv.br.: MGŠ 1040

Literatura: Sekso (2011: 107)

81. Opis: Ukosnica s višočlanom glavom. Nježne ružičasto-ljubičaste boje.

Nalazište: Šibenik - tvrđava Sv. Mihovil

Materijal: kost

Dužina/ težina: 5,9cm

Datacija: 1.-3. st. prema Sekso

Inv.br.: MGŠ 1039

Literatura: Sekso (2011: 107)

82. Opis: Ukosnica. Pripada tipu igala s višečlanom glavom. Glava je izrazito pravilno oblikovana kugla, ispod koje je istaknuto rebro, a iznad manja kuglasta forma. Tijelo se pravilno sužava bez ispupčenja prema zaoštrenom kraju. Boja je crvena, relativno intenzivna.

Nalazište: Šibenik - tvrđava Sv. Mihovil

Materijal: kost

Dužina/ težina: 7,3cm

Datacija: 1.-3. st. prema Sekso

Inv.br.: MGŠ 1037

Literatura: Sekso (2011: 107)

83. Opis: Ukosnica. Nedostaje samo završetak na glavi. Ispod konkavnog dijela istaknuto je rebro, ispod kojeg je još jedna blaža profilacija.

Nalazište: Šibenik - tvrđava Sv. Mihovil

Materijal: kost

Dužina/ težina: 8,9cm

Datacija: 1.-3. st. prema Sekso

Inv.br.: MGŠ 1038

Literatura: Sekso (2011: 107)

Velika Mrdakovica

84. Opis: Ukosnica s lukovičastom glavom sa završetkom u obliku dvostrukog prstena, tijelo završava s dva rebra, a prijelaz prema glavi je oštro zasječen.

Nalazište: Velika Mrdakovica

Materijal: kost

Dužina/ težina: 18,7cm

Datacija: 1.-2.st prema Sekso

Inv.br.: MGŠ 2992

Literatura: Sekso (2011: 109)

Vid kod Metkovića

85. Opis: Ukosnica, glava je jajasta oblika, nepravilno obrađena, s donje strane zaravnjena tako da je naglašen prijelaz u tijelo igle koje je vretenasta oblika, zadebljano u gornjem dijelu i ponovno se sužava prema glavi.

Nalazište: Sv. Vid, Vid kod Metkovića

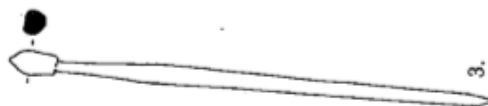
Materijal: kost

Dužina/ težina: 8,0 cm

Datacija: 4.st. prema Ivčević

Inv.br.: 1107

Literatura: Buljević(1999), Ivčević (1994-1996: 199, 206)

86. Opis: Ukosnica, glava je gljivasta oblika, nepravilno obrađena, s donje strane zaravnjena tako da je naglašen prijelaz u tijelo igle koje je vretenasta oblika, zadebljano u gornjem dijelu i ponovno se sužava prema glavi

Nalazište: Sv. Vid, Vid kod Metkovića

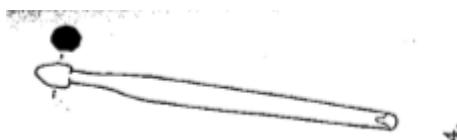
Materijal: kost

Dužina/ težina: 5,7cm

Datacija: 4.st. prema Ivčević

Inv.br.: 1108

Literatura: Buljević(1999), Ivčević (1994-1996: 199, 206)

Zadar

87. Opis: Ukosnice u obliku ženskog poprsja i šišarke

Nalazište: Zadar

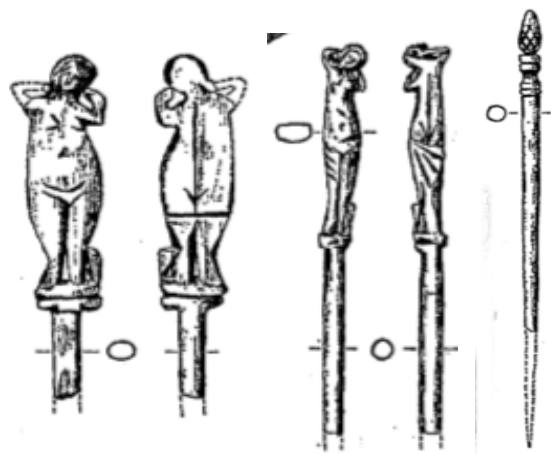
Materijal: kost

Dužina/ težina: nepoznata

Datacija: nepoznata

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Suić (1981: 295)

88. Opis: Igla ukosnica s jajolikom glavicom

Nalazište: Zadar, Sv. Marija – vrt

Materijal: kost

Dužina/ težina: 8,1cm

Datacija: 1.-4.st prema Appio Giunio

Inv.br.: A12506

Literatura: Appio Giunio (2016: 79)

89. Opis: Ukosnica s kuglastom glavicom

Nalazište: Zadar, Sv. Marija

Materijal: kost

Dužina/ težina: 10,2cm

Datacija: 1.-4.st prema Appio Giunio

Inv.br.: A12505

Literatura: Appio Giunio (2016: 79)

90. Opis: Ukosnica s jajolikom glavicom

Nalazište: Zadar, Sv. Marija - vrt

Materijal: kost

Dužina/ težina: 7,6cm

Datacija: 1.-4.st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A12507

Literatura: Appio Giunio (2016: 79)

91. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice sa završetkom u obliku ženskog poprsja s visoko počešljanom frizurou.

Nalazište: Zadar

Materijal: kost

Dužina/ težina: 12,8cm

Datacija: kraj 1. rano 2.st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A16852

Literatura: Alihodžić (2015), Appio Giunio (2016: 76)

92. Opis: Ukosnica lukovičaste glavice i profilirana kraja.

Nalazište: Zadar (Kaljska ulica 1985., grob 6)

Materijal: kost

Dužina/ težina: 20,5cm

Datacija: kraj 1.st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A24014

Literatura: Appio Giunio (2016: 78), Gluščević, 1990

Nepoznato nalazište

93. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice profiliranog kraja i lukovičaste glavice.

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 22,5cm

Datacija: 1.-2.st prema Appio Giunio

Inv.br.: A19819.

Literatura: Appio Giunio (2016: 76)

94. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice s kuglastom glavicom.

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 9, 15 cm

Datacija: 1. – 4. st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A19760

Literatura: Appio Giunio (2016: 78)

95. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice s kuglastom glavicom.

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 8,3 cm

Datacija: 1. – 4. st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A19758

Literatura: Appio Giunio (2016: 78)

96. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice s kuglastom glavicom.

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 7,8 cm

Datacija: 1. – 4. st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A19762

Literatura: Appio Giunio (2016: 78)

97. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice profiliranog kraja i lukovičaste glavice.

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 17,9cm

Datacija: 1.-2.st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A19822

Literatura: Appio Giunio (2016: 78)

98. Opis: Ukosnica profilirana kraja i lukovičaste glavice sa završetkom u obliku dvostrukoga prstena

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 22,2cm

Datacija: 1.-2.st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A19820

Literatura: Appio Giunio (2016: 78)

99. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice s kuglastom glavicom i profilacijom

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 26,5cm

Datacija: 1. – 4. st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A27840

Literatura: Appio Giunio (2016: 78)

100. Opis: Ukosnica. Ulomak ukosnice sa završetkom u obliku ženskog poprsja s visoko počešljanom frizurom.

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 9,2cm

Datacija: kraj 1.st. prema Appio Giunio

Inv.br.: A10338

Literatura: Appio Giunio (2016: 62)

101. Opis: Igla/ukosnica s glavom u obliku ženskog poprsja

Nalazište: Istra, nepoznato nalazište

Materijal: kost

Dužina/ težina: /

Datacija: druga polovica 2.st. prema Marchiori

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Marchiori (2008: 30)

102. Opis: Igla s kupolastom glavom

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 5,6cm

Datacija: 2.-4.st. prema Šeparović, Uroda

Inv.br.: 6863

Literatura: Šeparović, Uroda (2009: 107)

103. Opis: Dvije igle s koničnom glavom.

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 10,4cm i 6,5cm

Datacija: 2.-4.st. prema Šeparović, Uroda

Inv.br.: 6867, 6862

Literatura: Šeparović, Uroda (2009: 107)

104. Opis: Igla s izduženom glavom

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 9,9cm

Datacija: 4.st. prema Šeparović, Uroda

Inv.br.:6868

Literatura: Šeparović, Uroda (2009: 107)

105. Opis: Igla s glavom u obliku lukovice

Nalazište: nepoznato

Materijal: kost

Dužina/ težina: 11,0cm

Datacija: 3.-4.st. prema Šeparović, Uroda

Inv.br.: 6866

Literatura: Šeparović, Uroda (2009: 106)

106. Opis: Igla s glavom u obliku ljudske ruke. Može predstavljati Sabazijevu ruku, a kršćanstvo takav položaj ruke tj. prstiju prihvaća pri činu udjeljivanja blagoslova.

Nalazište: nepoznato

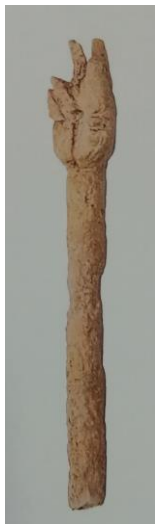
Materijal: kost

Dužina/ težina: 4,7cm

Datacija: 1.-4.st. prema Šeparović, Uroda

Inv.br.: 6861

Literatura: Šeparović, Uroda (2009: 105)

107. Opis: Ukasna igla s prikazom Venere. Prikazanom liku nedostaje glava. Ima desnu ruku savijenu u laktu i podignutu prema grudima, dok desna nije sačuvana u cijelosti. Tijelo je prilično detaljno oblikovano te se ističu svi anatomske dijelovi. Figura je postavljena u kontrapost što naglašava eleganciju pokreta. Uz lijevu nogu figure postavljen je postament radi ravnoteže kompozicije.

Nalazište: nepoznato

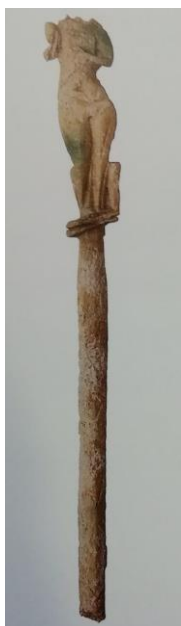
Materijal: kost

Dužina/ težina: 10,3cm

Datacija: 1.-2.st. prema Šeparović, Uroda

Inv.br.: 6860

Literatura: Šeparović, Uroda (2009: 105)

108. Opis: Ukrasna igla s glavom u obliku strelice

Nalazište: nepoznato

Materijal: bronca

Dužina/ težina: 11,5cm

Datacija: Carstvo prema Šeparović, Uroda

Inv.br.:7119

Literatura: Šeparović, Uroda (2009: 75)

109. Opis: Ukrasna igla pri vrhu ukrašen prstenovima i križićima sa zadnje strane

Nalazište: nepoznato

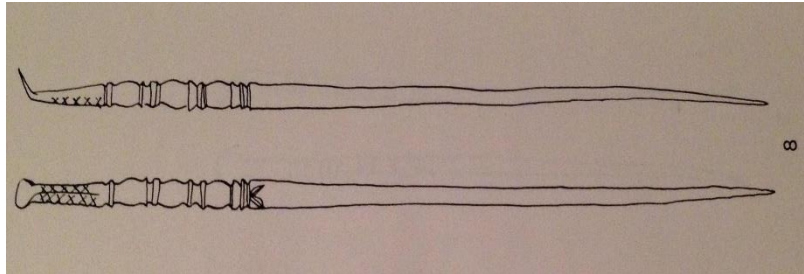
Materijal: bronca

Dužina/ težina: 13,0cm

Datacija: nepoznata

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Gregl (1982: 200)¹⁷⁶

110. Opis: Ukrasna igla

Nalazište: nepoznato

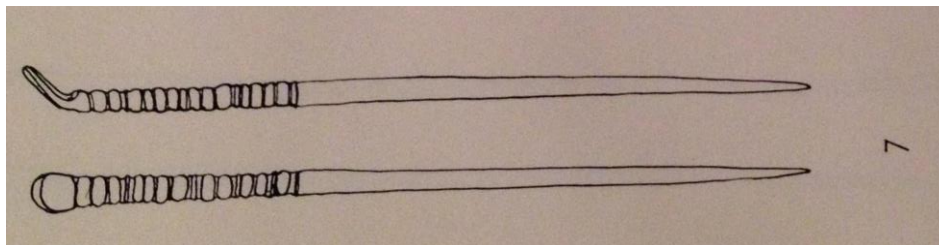
Materijal: Bronca

Dužina/ težina: 7,2cm

Datacija: nepoznata

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Gregl (1982: 200)

¹⁷⁶Z. Gregl ih svrstava u rimske medicinske instrumente, sonde, ali navodi da su mogle služiti i kao ukosnice.
Gregl (1982: 179-181).

111. Opis: Ukrasna igla pri vrhu ukrašena prstenovima, a sa zadnje strane i zarezima.

Nalazište: nepoznato

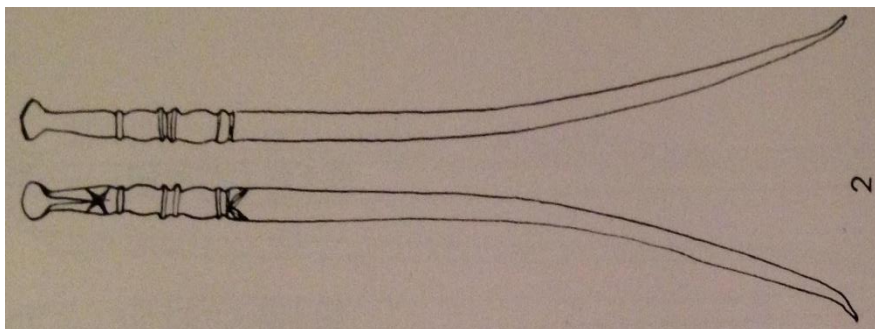
Materijal: bronca

Dužina/ težina: 9,2cm

Datacija: nepoznata

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Gregl (1982: 199)

112. Opis: Ukrasna igla ukrašena s pet prstena i zarezima na zadnjoj strani.

Nalazište: nepoznato

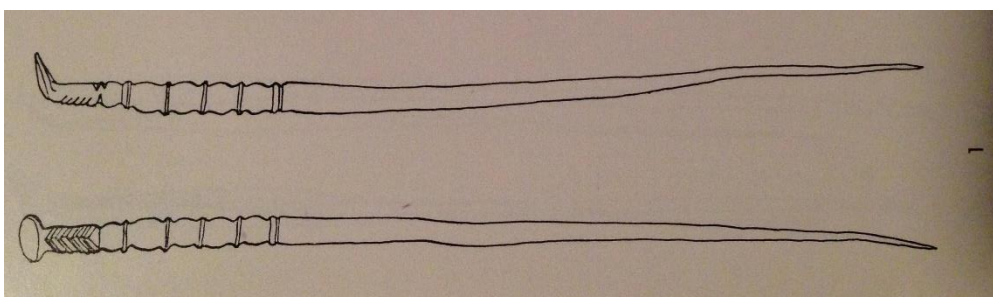
Materijal: bronca

Dužina/ težina: 13,2cm

Datacija: nepoznata

Inv.br.: nepoznat

Literatura: Gregl (1982: 199)

113. Opis: Igla ukosnica s kupastom glavicom.

Nalazište: nepoznato

Materijal: bronca

Dužina/ težina: 11cm

Datacija: 1.-4.st. prema Appio Giunio

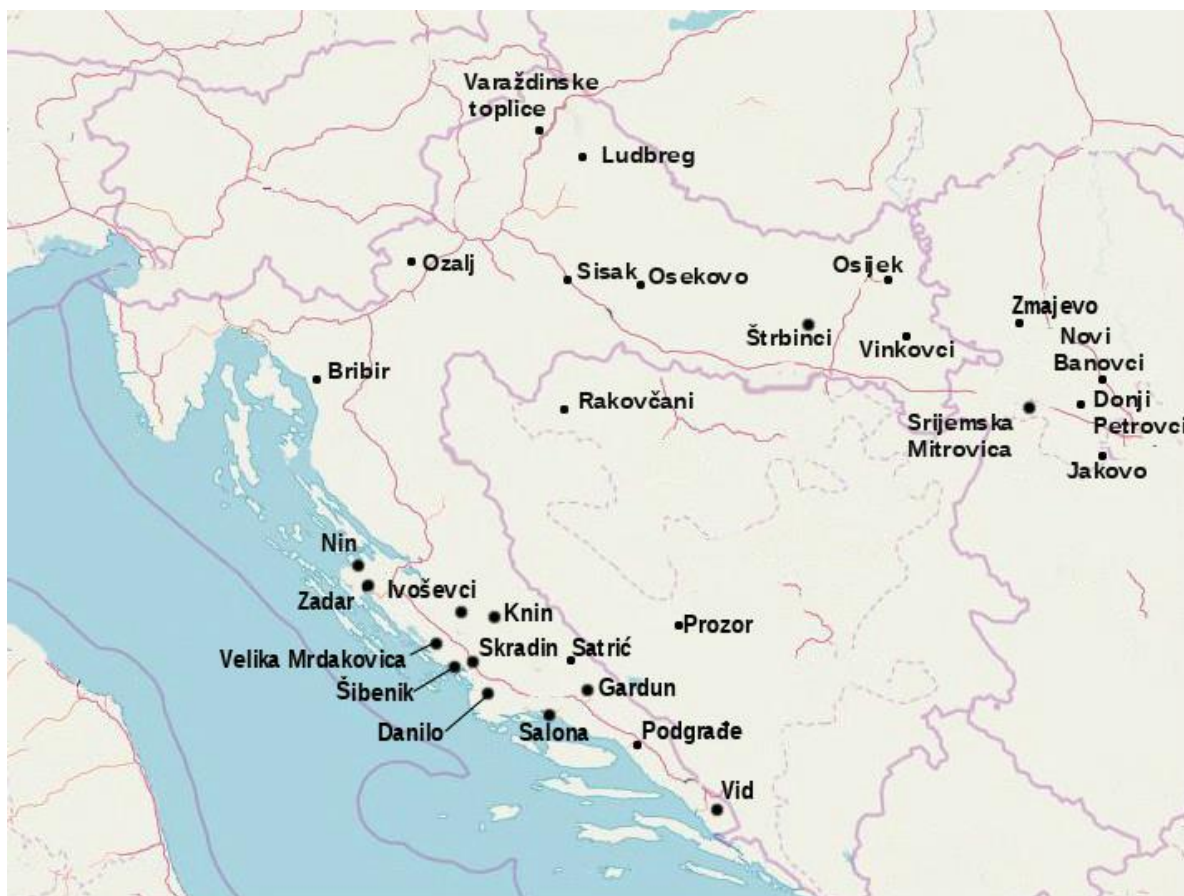
Inv.br.: A18565

Literatura: Appio Giunio (2016: 80)

6.3. Grafovi

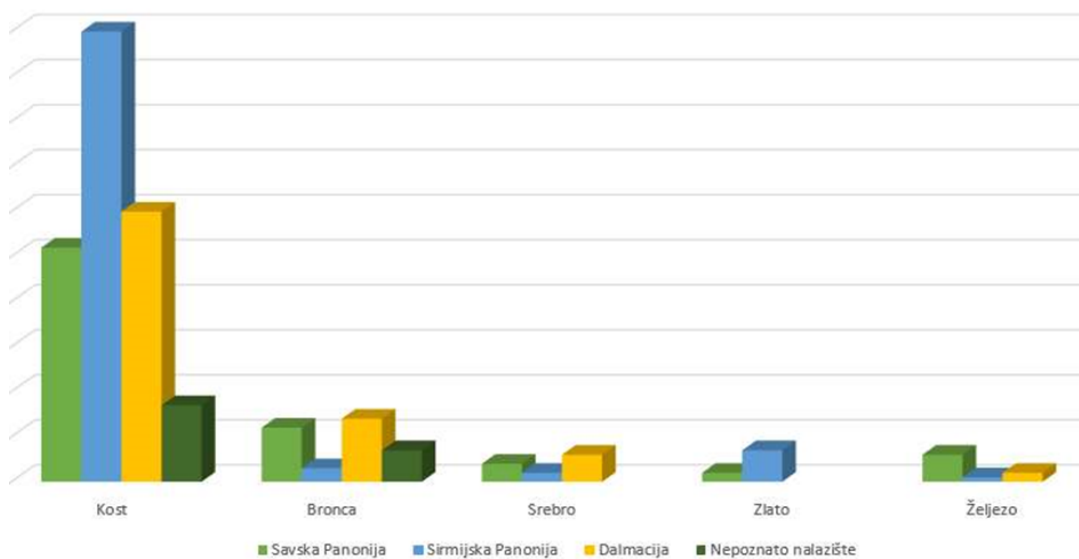
U našem katalogu su prikazane igle, o kojima su prikupljeni podaci iz literature. Ukupan broj u katalogu im je 113, a raspoređene su na 30 nalazišta. Tako Savska Panonija broji svega pet nalazišta (Ludbreg, Osekovo, Ozalj, Sisak + nalazišta iz Kupe, Varaždinske toplice), Sirmijska Panonija broji osam nalazišta (Donje Petrovce, Jakovo, Đakovo, Nove Banovce, Osijek, Sirmium, Vinkovce, Zmajevu) dok Dalmacija broji, najviše nalazišta, sve zajedno šesnaest (Bribir, Danilo, Gardun, Ivoševce, Knin, Nin, Podgrađe, Prozor, Rakovčane, Satrić, Skradin, Solin, Šibenik, Veliku Mrdakovicu, Vid, Zadar).

Slika. 42. Prikaz nalazišta

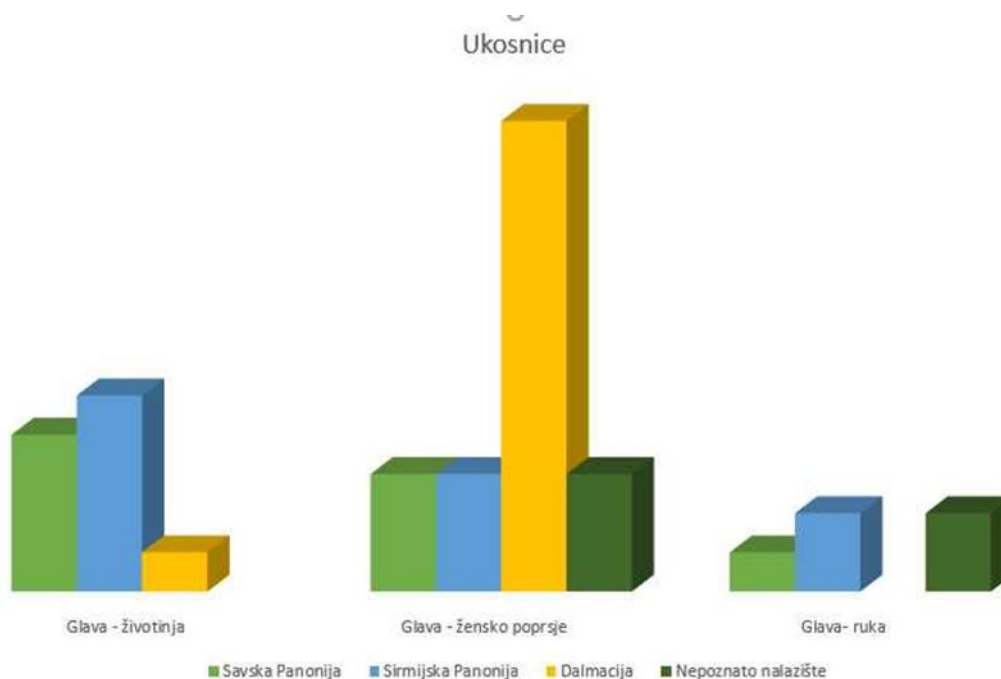
U katalogu su najzastupljenije koštane igle, iza njih slijedi bronca, pa srebro, pa zlato i na kraju željezo.

Graf 1. prikazuje usporedbu zastupljenog materijala po provincijama.

Graf 1.

U grafu 2. usporedili smo igle/ ukosnice s glavama u obliku životinja, ženskog poprsja i obliku ruke po njihovoj zastupljenosti u provincijama.

Graf 2.

Stilus igle nismo uspoređivali jer ih ima malo.

Sa sigurnošću možemo reći da se stilus igle nalaze u Kninu i u Rakovčanima. Neki autori ovdje svrstavaju i zlatne igle iz Zmajeve. No to su samo pretpostavke. Tako ćemo i mi dati pretpostavku da postoji mogućnost da su igle na nalazištu Gardun korištene i kao stilus igle, kao i igle izvađene iz Kupe kraj Siska te igle s nepoznatog nalazišta koje Zoran Gregl svrstava pod medicinske instrumente.

6.4. Usporedbe

Afganistan

- Lijevana brončana igla za kosu ili za odjeću sa poliedarskom glavom. Datacija: 4.- 5. st. Nalazište: Hadda (Asia,Afganistan,Hadda,Hadda Stupa 10).¹⁷⁷

- Brončana ukosnica ili stilus igla sa tragovima pozlaćivanja. Glava igle u obliku ptice, moguće pijetla. Rep nedostaje. Tijelo ptice je probušeno s kružnom rupicom i ukrašeno je paralelnim linijama. Oko je usjećen kružić. Datacija: 4.- 5. st. Nalazište: Hadda (Asia,Afganistan,Hadda,Hadda Stupa 10).¹⁷⁸

¹⁷⁷ Internet izvor:

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3262604&partId=1&searchText=pins&images=true&from=ad&fromDate=100&toDate=700&page=1; Posjećeno: 05.07.2017.

¹⁷⁸ Internet izvor:

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3262120&partId=1&searchText=pins&images=true&from=ad&fromDate=100&toDate=700&page=1
Posjećeno: 05.07.2017.

Austrija

- Igla s glavom u obliku ruke. Srebro. Datacija: 5.st. Nalazište: Stegg am Hallstattersee.¹⁷⁹

- Ukasna ukosnica. Nalazište: Aguntum, Atriumhaus.¹⁸⁰

- Mnogo ukosnica od kosti sa kuglastom glavom. Nalazište: Aguntum.¹⁸¹

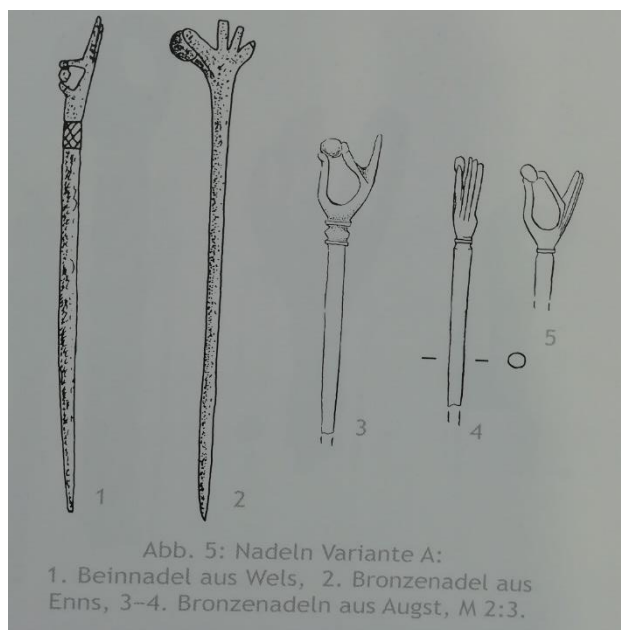

¹⁷⁹ Bierbrauer (1994: Taf. 49)

¹⁸⁰ Waide (2007: 78)

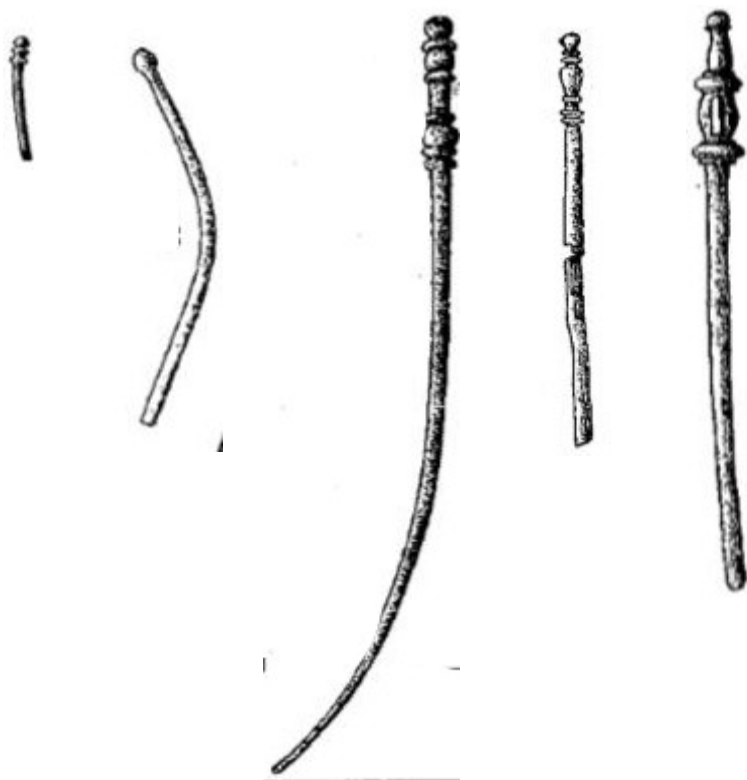
¹⁸¹ Ibid.

- Igle/ukosnice s glavom u obliku ruke. Nalazišta: Wels, Enns, Augst.¹⁸²

Češka

- Ukosnice/ stilus igle. Datacija: 3.st. Nalazište: Dobrichov.¹⁸³

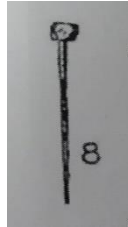

¹⁸² Lang (2008:155)

¹⁸³ Sakar (1970: 10-26)

Francuska

- Brončana igla s poliedarskom glavom. Datacija: 6.-7.st. Nalazište: Lavoye.¹⁸⁴

Italija

- Zlatna ukosnica. Datacija: 5.-6.st. Nalazište: Domagnano.¹⁸⁵

- Koštana igla/ukosnica s glavom u obliku ženskog poprsja. Nalazište: Pompeji. Datacija: 1.st.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Leko (2004: 13)

¹⁸⁵ Bierbrauer (1994: 194-197)

¹⁸⁶ De Caro (1996: 273)

London

- Koštana igla sa glavom izrezbarenom u obliku ptice. Rimsko doba. Nepoznato nalazište.¹⁸⁷

- Koštana ukosnica s glavom u obliku ženskog poprsja. Rimsko doba. Nepoznato nalazište.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Internet izvor: posjećeno: 05.07.2017.- <http://collections.museumoflondon.org.uk/online/object/328922.html>

¹⁸⁸ Internet izvor: posjećeno 05.07.2017. <http://collections.museumoflondon.org.uk/online/object/287083.html>

- Koštana ukosnica elegantnog dizajna. Glava ukosnice je izrezbarena i ukrašena portretom poprsja bogate rimske žene, moguće carice. Odjeća je jako lijepo oblikovana kao i kosa na kojoj prevladava carska dijadema. Datacija: rimsko doba, 69-96.g. Nepoznato nalazište.¹⁸⁹

- Koštana ukosnica s glavom u obliku figurativnog poprsja koje drži desna ruka. Poprsje je interpretirano kao božica Izida, izrezbarena sa krunom. Frizura na poprsju je detaljna i sastoji se od 3 reda kovrča koje se produžuju sa obje strane glave sve do ramena. Palac i prsti ruke su otvoreni i ravni te drže poprsje na samom vrhu. Ispod ruke je koncentrična linija na zglobu koja se interpretira kao zmijski uzorak- narukvica. Nedostaje vrh igle. Rimsko doba. Nepoznato nalazište.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Internet izvor: <http://collections.museumoflondon.org.uk/online/object/12432.html>, posjećeno: 05.07.2017

¹⁹⁰ Internet izvor: posjećenost: 05.07.2017. <http://collections.museumoflondon.org.uk/online/object/12501.html>

Mađarska

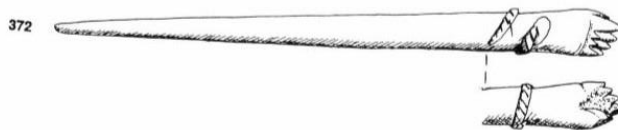
- Koštana ukosnica u obliku ženske glave. Datacija: 4.st. Nalazište: Dunapentele.¹⁹¹

- Koštana ukosnica u obliku ženske glave. Datacija: 4.st. Nalazište: Szombathely.¹⁹²

- Koštana ukosnica u obliku ruke. Nalazište: Obuda.¹⁹³

- Koštana ukosnica. Nalazište: Keszthely.¹⁹⁴

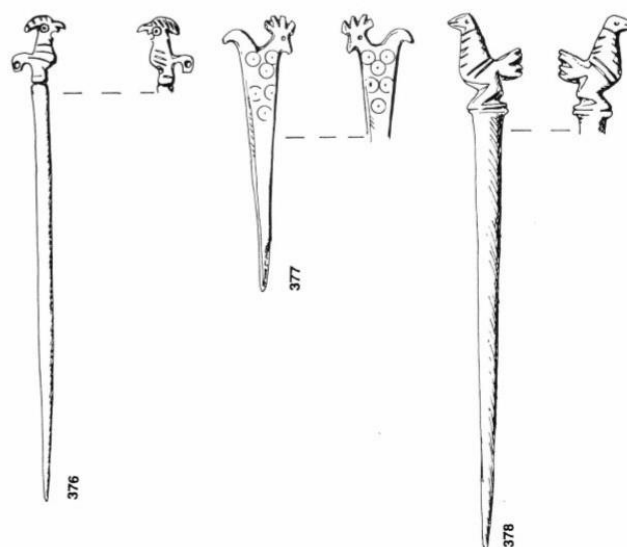
¹⁹¹ Biro (1994: 174)

¹⁹² Ibid.

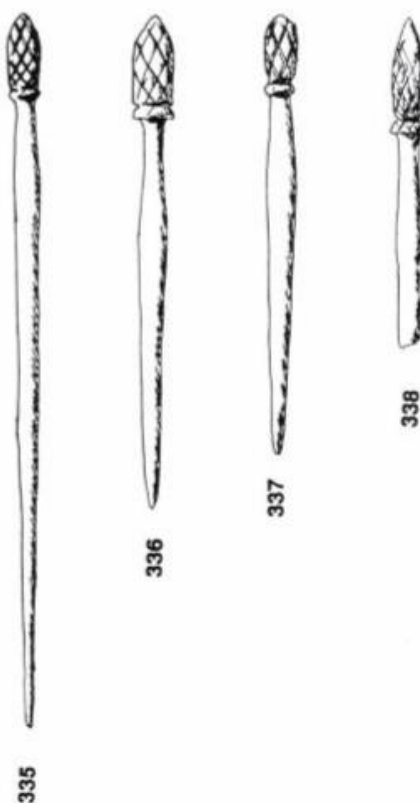
¹⁹³ Biro (1994: 172)

¹⁹⁴ Biro (1994: 166)

- Koštane igle/ukosnice s glavama u obliku životinje. Nalazište: Szony.¹⁹⁵

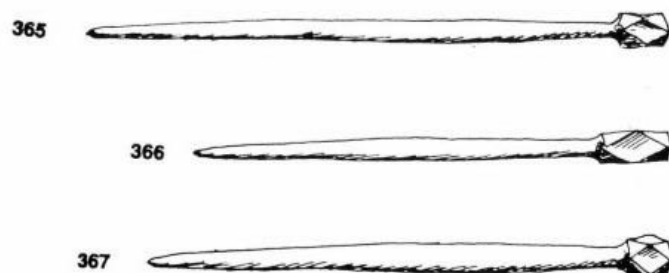
- Koštane ukosnice u obliku češera. Nalazište: Szony.¹⁹⁶

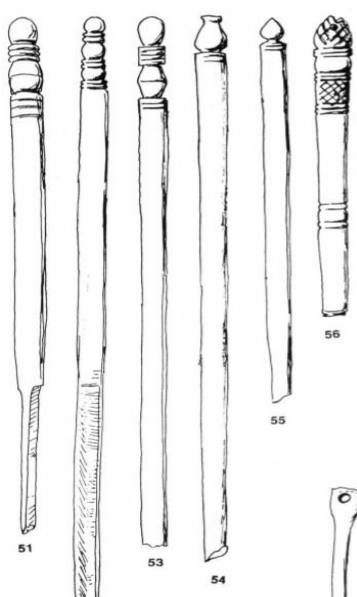
¹⁹⁵ Biro (1994: 173)

¹⁹⁶ Biro (1994: 169)

- Koštane ukosnice s glavama u obliku poliedra. Nalazište: Dunapentele.¹⁹⁷

- Stilus igle za odjeću. Nalazišta: Szombathely (51), Szony (56-58), Obuda (55).¹⁹⁸

¹⁹⁷ Biro (1994: 171)

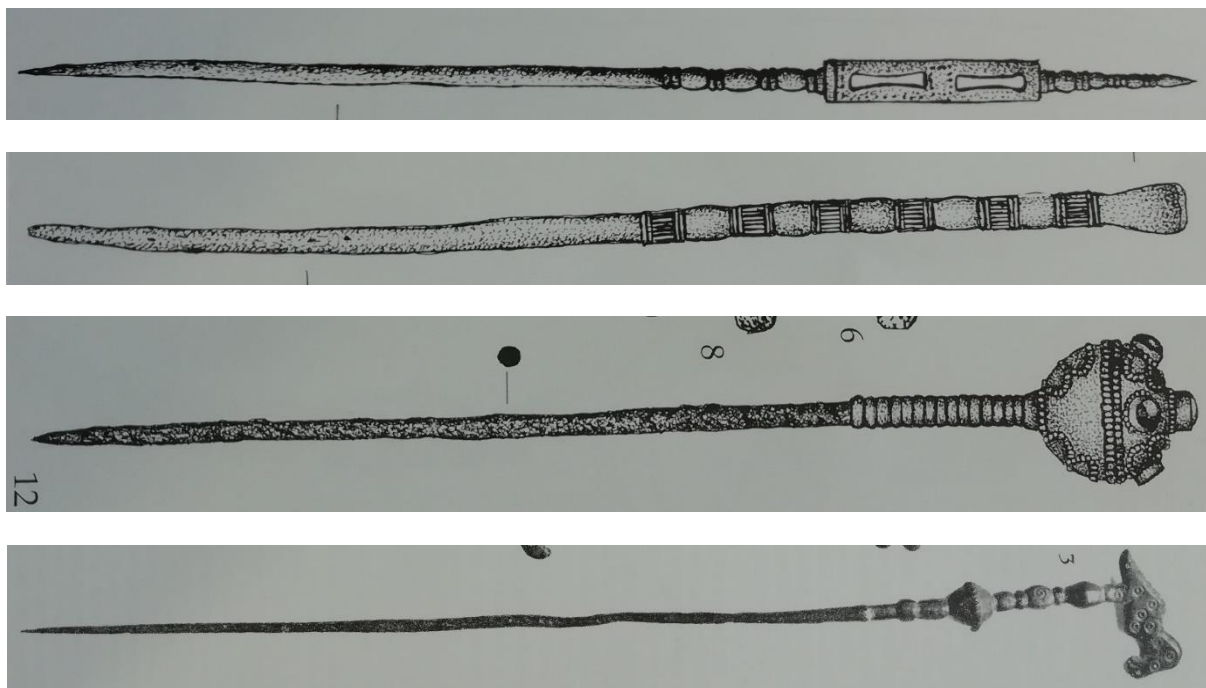
¹⁹⁸ Biro (1994: 147)

- Srebrna stilus igla sa natpisom Bonosa, pozlaćena. Datacija: 6.st.

Nalazište: Keszthely-Fenekpuszta¹⁹⁹

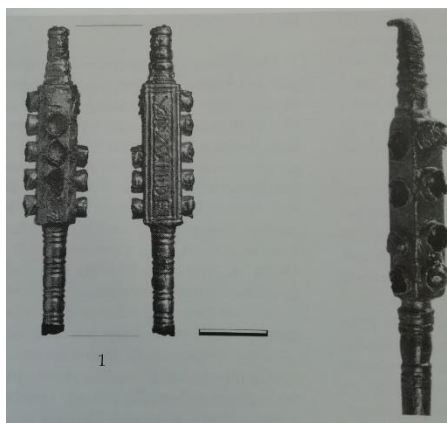

- Stilus igle. Nalazište: Keszthely-Fenekpuszta.²⁰⁰

¹⁹⁹ Muller (1989)

²⁰⁰ Heinrich Tamaska (2011: 436)

Nizozemska

- Brončana stilus igla. Nalazište: Donderberg bei Rhenen.²⁰¹

- Srebrna pozlaćena igla u obliku ptice. Nalazište: Donderberg bei Rhenen.

- Stilus igla. Datacija: 5.st. Nalazište: Donderberg bei Rhenen.²⁰²

²⁰¹ Wagner; Ypey (2011; 590)

²⁰² Bohme (1980: 156)

Njemačka

- Srebrna igla iz franačkog groba blizu Neuhoften-a (Rheinpfalz).²⁰³

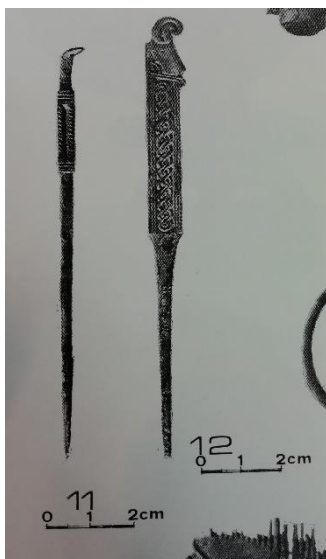

- Koštane ukosnice. Datacija: 4.st. Nalazište: Ravensburg.²⁰⁴

Slovenija

- Dvije stilus igle. Nalazište: Rifnik kod Šenturja.²⁰⁵

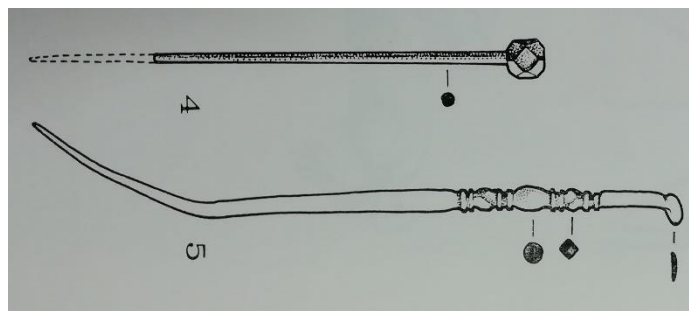

²⁰³ Spletz (191?: 112)

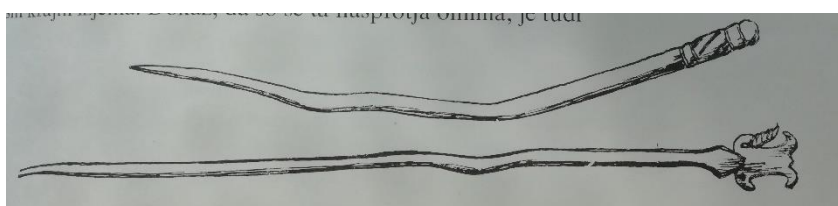
²⁰⁴ Wamser (2000: 285-386)

²⁰⁵ Bolta (1978)

- Ukosnica s glavom u obliku poliedra i stilus igla. Datacija: 4.-5.st. Nalazište: Lubljana (*Emona*),²⁰⁶

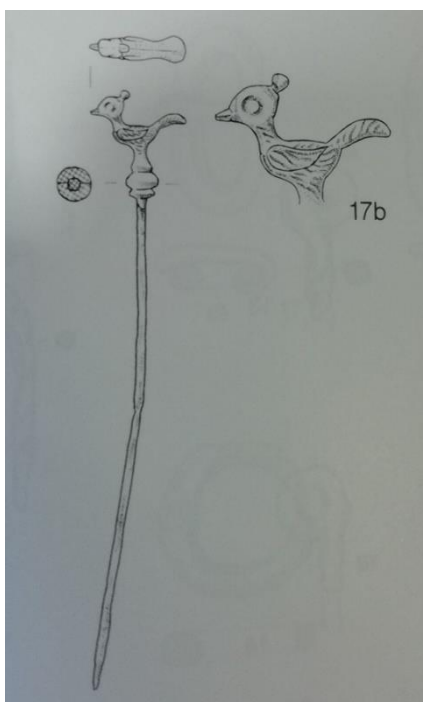

- Dvije stilus igle. Nalazište: Celje (*Celeia*).

207

- Ukrasna brončana igla s glavom u obliku ptice (golubica). Datacija: 6-7.st. Nalazište: Toncov grad (Kobarid).

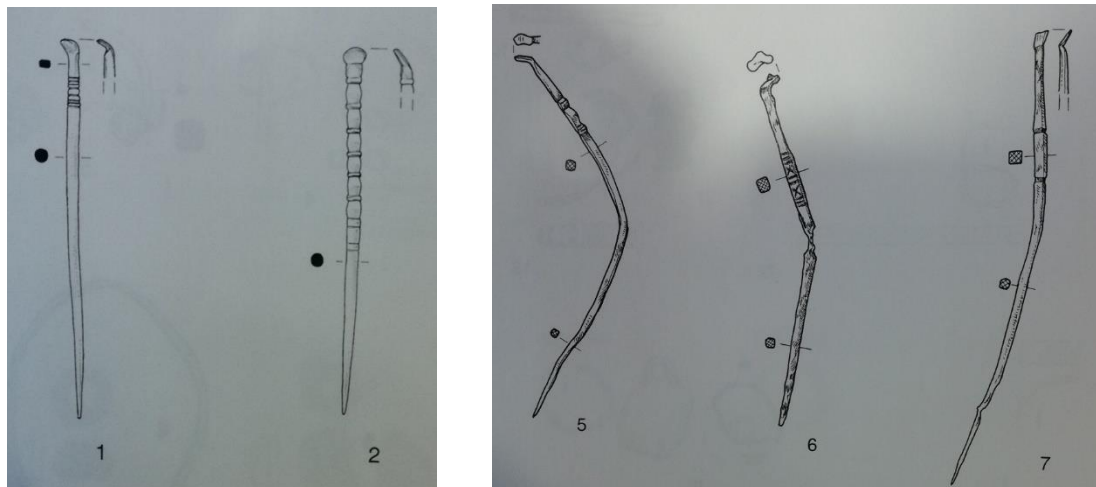
208

²⁰⁶ Plesničar, Sivec (1978: 63)

²⁰⁷ Curk (1976: 47)

²⁰⁸ Modrijan (2011: 455)

- Brončane stilus igle. Nalazište: Toncov grad (Kobarid).²⁰⁹

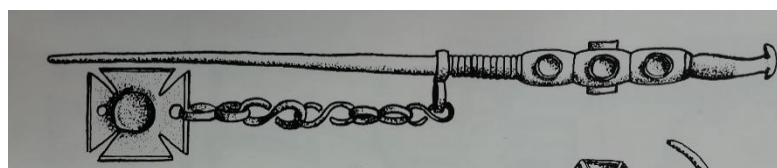

Srbija

- Par ukrasnih zlatnih igala sa loptastim proširenjem na vrhu. Moguća stilus igla. Datacija: druga polovica 5.st. Nalazište: Bački Monoštor.²¹⁰

- Brončana igla pribadača, u obliku stilusa, a na igli je lančićem pričvrštena krstolika brončana agra s obrubom centralne ćelije, kojoj nedostaje uložak od paste, kao i a ćelijama gornjeg dijela igle. Datacija: 6.st. Nalazište: Niš, (*Naissus*) (Srbija).²¹¹

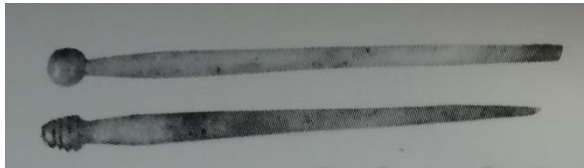

²⁰⁹ Modrijan (2011: 456)

²¹⁰ Dimitrijević, Kovačević, Vinski (1962: 35- 36)

²¹¹ Vinski (1969: 109)

- Dvije koštane ukosnice. Datacija: 4.st. Nalazište: Gomolava, Beška.²¹²

- Zlatna igla. Datacija: 1.st. Nalazište: Kostolac (Požarevac).²¹³

- Zlatna igla. Datacija: 1.st. Nalazište: Novi Banovci (Stara Pazova).²¹⁴

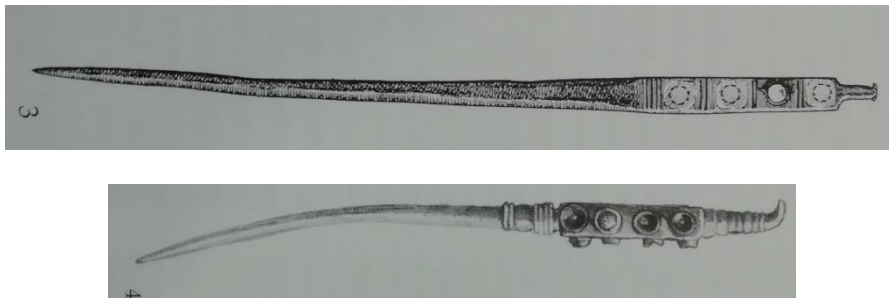

²¹² Kumović, Smiljanić (1997: 97)

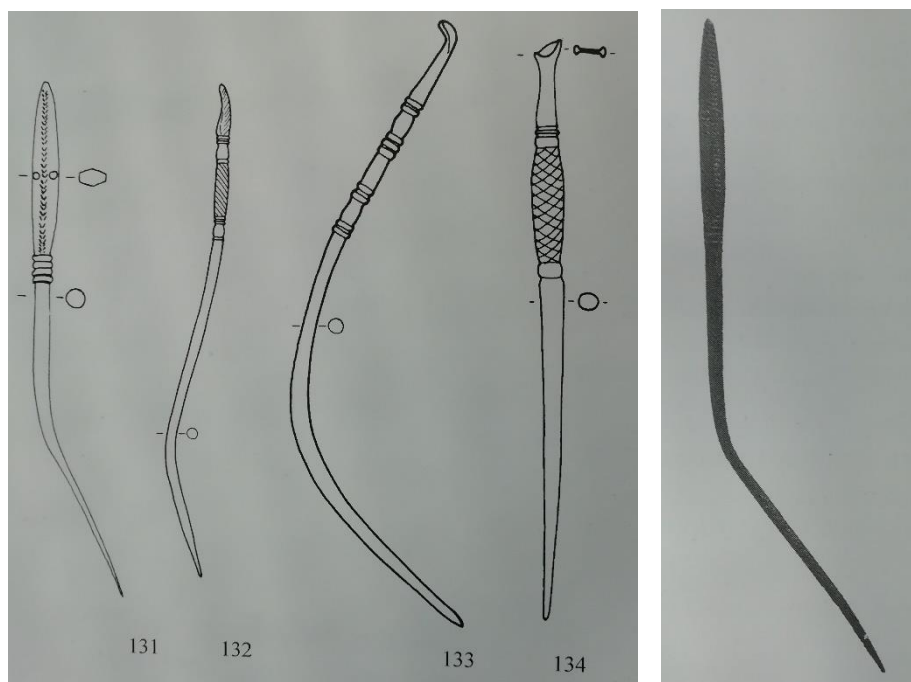
²¹³ Rendić – Miočević (1993: 39, 153)

²¹⁴ Rendić – Miočević (1993: 40, 153)

- Dvije stilus igle. Nalazište: Caričin grad – Iustinia Prima, Jelica Gradina.²¹⁵

- Stilus igle. Nalazišta: Rtkovo-Glamija I (131), Dijana (132-134).²¹⁶

Škotska

- Ukasna brončana igla iz Aberlady-a (East Lothian). Datacija: rani srednji vijek.²¹⁷

²¹⁵ Heinrich Tamaska (2011: 421)

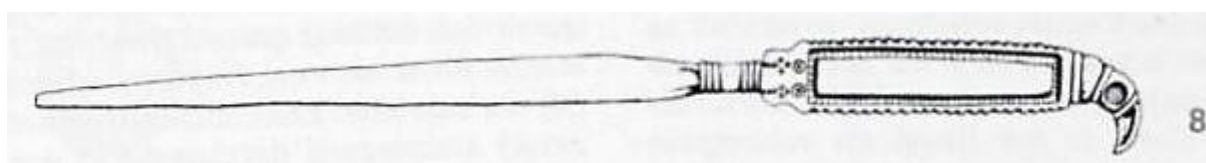
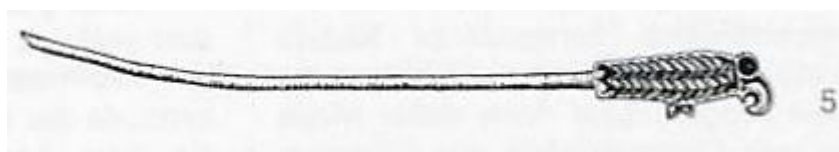
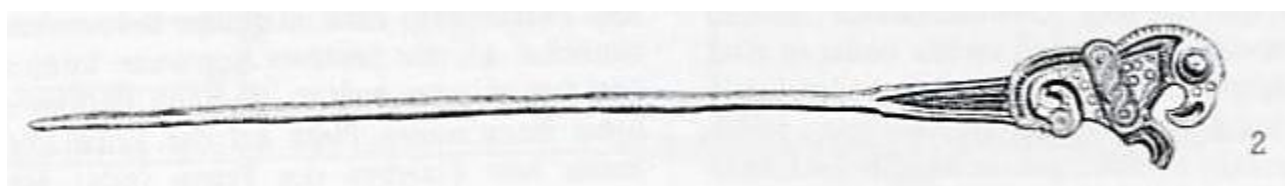
²¹⁶ Špehar (2010: 35)

²¹⁷ Internet izvor: http://www.nms.ac.uk/explore/collection-search-results/?item_id=426693 – posjećeno 05.07.2017.

6.4.1. Igle za veo

Igle za veo- najviše od pozlaćenog srebra, glave u obliku ptice:

- (1) iz Burgundije, (2) sjeverna Francuska, Basler Rheinknie (3 i 5), Belgija (7), Rajna(8), Bavarska (4 i 6). Datacija: 5/6.stoljeće.²¹⁸

²¹⁸ Martin (1995: 51, Abb. 28)

7. Zaključak

Kao što smo naveli kasnoantički svijet od 4. pa sve do kraja 6. stoljeća je bio u previranju. Njegova kriza, potaknuta od barbarskih naroda među kojima se najviše ističu Huni (ostavili malo arheoloških tragova), Goti, Gepidi (u dva navrata ovdje organiziraju državu) i Langobardi (bili samo u prolazu), uzrokovala je niz promjena. Visoka civilizacija kasnoantičkog svijeta doživjela je svoje opadanje.²¹⁹

Za umjetnost seobe naroda, kako navodi Zdenko Vinski veoma su značajni proizvodi sitne umjetnosti, tj. umjetnog obrta.²²⁰ Tu spadaju i naše ukrasne igle. Također Vinski govori o uočljivoj izrazitoj kasnoantičkoj tradiciji, odnosno složenoj antičko-barbarskoj mješavini, u što se naš predmet rada savršeno uklapa. Naime, svi barbarski došljaci, naišli su na starosjedilačko stanovništvo koje je bilo više ili manje romanizirano. To je stanovništvo bilo nositelj stanovitog kulturnog kontinuiteta.²²¹ Izrazit ćemo se citatom Branke Migotti: „Kulturna dobra jedne civilizacije u pravilu ne nestaju bez traga. Ona svoj pravi i potpuni smisao dobivaju time što kao supstrat nastavljaju živjeti u stvaranju novog. Pri sutonu jednog i rađanju drugog svijeta uvijek ima zajedničkih dodirnih točaka.“²²²

Rad je podijeljen na šest cjelina. Na samom početku donosimo sažet prikaz vremenskog, povijesnog i geografskog konteksta kasne antike na području nekadašnjih rimskih provincija: Dalmacije, Savske i Sirmijske Panonije. Zatim slijedi općenito poglavlje o nakitu nakon kojeg se fokusiramo na ukrasne igle.

Ukrasne igle razlikuju se po duljini, materijalu, dekoraciji te konačno po samoj funkciji. One kao slučajni nalaz pružaju ograničene informacije. S druge strane kada su pronađene u grobnim cjelinama, pružaju nam ključne informacije iz kojih možemo naučiti puno toga vezano uz nošnju i modu onog vremena (rekonstrukcija kostima). Podaci koje nam pružaju omogućuju nam da razlikujemo: ukosnice- služile za ukrašavanje i pričvršćivanje kose (u grobovima ih pronalazimo lijevo ili desno, ispod ili iznad glave) i stilus igle – služile za pričvršćivanje vela, kose (nalazimo ih s lijeve ili desne strane glave) ili pričvršćivanje odjeće (najčešće ih nalazimo

²¹⁹ Vinski (1974: 146), Rapan Papeša (2009)

²²⁰ Arheološki muzej (1969: 10)

²²¹ Miletić (1984: 378), Vinski (1964: 106-107, 110), Uglešić (1995: 149)

²²² Migotti (1978: 34)

na prsima). Rijetko nam pomažu u određivanju društvene klase, pošto su vezane i uz visoki i uz niski status pokopa.²²³

Znamo i da se u literaturi ukorijenilo mišljenje kako ukrasne igle imaju sekundarno značenje kod datacije grobova ili nalazišta, jer ih vremenski i geografski same ne možemo točno odrediti.²²⁴ One su najčešće datirane i opisane uz pomoć ostalih nalaza ili kroz analizu iskopanog materijala. Također moramo navesti kako su igle dio nakita koji je često zanemarivan, pogotovo u prijašnjim stoljećima.²²⁵ Posebno su zanemarene ako nisu od metala, a evidencija o koštanim iglama, osobito ondje gdje su izostala sustavna istraživanja, prilično je manjkava prije svega zbog krhkosti sirovine.

Iz pregledane literature zaključujemo kako se dugi niz godina ukrasne igle obrađuju vrlo šturo i u kratkim crtama (najčešće zbog nepoznatih okolnosti nalaza) te se često iznosi samo brojčano stanje pronađenih predmeta s kratkom naznakom o vrsti i mogućoj upotrebi predmeta (ponekad i ta informacija nedostaje). To je bio početni temelj današnje neujednačenost terminologije i determinacije ove građe kod različitih autora (često se isti tip naziva različitim imenom).²²⁶ Tipologija ovog rada je fokusirana na ukrasne igle, što znači da su u nju osim ukosnica uključene i stilus igle. Zbog činjenice da je većina istraženih igala pripisana ukosnicama, tipologija se u 80% vremena podudara sa tipologijom M. Kovač (onih 20% čini razliku kod tipa ukosnice sa kuglastom glavom, gdje se više oslanjamo na tipologiju M.T. Biró, te stilus igla, kako smo već naveli). Iako S. Čaval radi tipologiju stilus igala na temelju nalaza iz Slovenije, mi se na temelju par primjera iz Knina i Rakovčana, nismo odlučili za tu opciju. Umjesto toga, skupili smo samo jedan maleni dio slika koje služe za usporedbu s primjercima iz drugih država.

Iako je teško govoriti o etnicitetima koji su boravili na ovim prostorima, iz literature doznajemo, kao što smo već spomenuli, kako je većina autora sklona ove nalaze pripisati autohtonom, romaniziranom stanovništvu, uz naznaku da postoji mogućnost kako su raskošniji primjerci tipa stilus igle vjerojatno pripadali germanskim narodima poput Istočnih Gota i Langobarda.

²²³ Plemički status na temelju igala vidimo samo kada su one izrađene od plemenitih metala, no u tom slučaju nikada nisu jedini prilog u grob, te i iz ostalih predmeta možemo zaključiti visoki status pokojnika.

²²⁴ Čaval 197

²²⁵ Kod nas koštani predmeti u prošlosti su najvjerojatnije ostali neprepoznati pri arheološkim iskopavanjima. Najčešće uopće nisu sakupljani ili su sakupljani u manjoj mjeri. Kovač (2017: 18)

²²⁶ Kovač (2017:18)

Za sada, ostajemo na mješavini tog romaniziranog stanovništva s germanskim došljacima, dok još bliže konstatacije o etniku ostaju otvorene za neka buduća i još temeljitija istraživanja.

Nakon igala uslijedio je eksperiment kojim smo pokušali iz roga srndaća doći do konačnog proizvoda tj. ukosnice. Iskreno nismo razočarani rezultatom, jer ukosnica (makar ne bila lijepa kao primjerci u katalogu) funkcionira.

Potom je uslijedio glavni dio rada, sam katalog s priloženim slikama. Sveukupan broj kataloških jedinica je 113, a raspoređene su u 29 nalazišta.

U katalog nisu uvrštene samo igle koje odgovaraju zadanim stoljećima (kraj 3. - kraj 6.st.) jer su neki komadi datirani u šire vremenske okvire. Stoga u katalogu postoje i ukosnice datirane u 1. i 2. stoljeće, zbog nekih autora koji te ranije tipove svrstavaju sve do 4.st. te tako ulaze u zadane kasnoantičke okvire.

Svrha ovog rada je bila da se na jednom mjestu prikupe podaci o kasnoantičkim ukrasnim iglama, na području nekadašnji provincija, uz pomoć objavljenog arheološkog materijala u literaturi, kako bi se dobio bolji uvid u rasprostranjenost, učestalost i količinu igala na ovom prostoru.

Nadamo se da time pomažemo budućim istraživačima u daljnjim analizama ukrasnih igala te im olakšavamo pretragu materijala.

8. Literatura

- Alihodžić, T. - *Ispričat ću ti priču*, Zadar, 2015
- Andrić, S. - Južna Panonija u doba velike seobe naroda, U: *Savsko-dravsko međurječje od kasne antike do ranog novog vijeka*, *Scrinia slavonica* 2, 2002, 117, 124-125, 146-163.
- Appio Giunio, K. - *Medicamina faciel feminae: odijevanje, frizure, kozmetika i mirisi kroz fundus Arheološkog muzeja Zadar*, Zadar, 2016., 34-62.
- Arheološki muzej - *Spomenici zlatarstva od prethistorije do srednjeg vijeka : iz zbirki Arheološkog muzeja : izložba*, Arheološki muzej, Zagreb, rujan-listopad 1969., 10.
- Balen, J. (et.al.) - *Na tragovima vremena : iz arheološke zbirke Mateja Pavletića*, 2003: 23-24.
- Bartman, E. - Rim, Palazzo Corsini (Istituto Centrale per il Catalogo e la Documentazione) *Hair and the Artifice of Roman Female Adornment*. U: *American Journal of Archaeology*, Vol. 105, No. 1 (Jan., 2001), pp. 1-25.
- Batović, Š., Buble, V., Oštrić, O. - *Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas*, Zadar, 1981
- Belošević, J. - *Materijalna kultura Hrvata na jadranskoj obali od doseljenja do IX. stoljeća*, IX Kongres arheologa Jugoslavije, Materijali XII, Zadar, 1972, 297-298.
- Beninger - *Der westgotisch-alanische Zug nach Westeuropa*, Mannus Bibi. LI, Leipzig 1931, 34-36
- Bierbrauer, V. – *I Goti*, Milano, 1994, Taf. 49.
- Bikić, V. - *Vizantijski nakit u Srbiji*, Beograd, 2010.
- Biró, M. T. - *Gorsium Bone Carvings*, Alba Regia, XIII, Szekesfehervar, 1987, 25-63
- *Bone-carvings from Brigetio in the Collection of the*

- Hungarian National Museum, Acta Arcaeologica, XXXIX,*
faze. 3-4, Budimpešta 1987, 155-187.
- The Bone Objects of the Roman Collection, Catalogi Musei*
Nationalis Hungarici, Series Archaeologica II., Budapest,
Hungarian National Museum, 1994, 25-155.
- Bobovec, A. - *Rimski kompleks Ciglenice u Osekovu : otkrivene tajne zlatnog doba*
Moslavine, Kutina, 2008, 42
- Bogucki, P., Crabtree, P. J. - *Ancient Europe 8000 B.C.-A.D. 1000: encyclopedia of the*
Barbarian world, Vol. 2: Bronze Age to Early Middle Ages
(c. 3000 B.C. - A.D. 1000), New York, 2004, 426.
- Bohme, H. W. - *Gallien in der Spätantike : von Keiser Constantin zu Frankenkönig Childerich,*
Mainz am Rhein : Verlag Philipp von Zabern, 1980, 156.
- Bolta, L. - *Rifnik- provinzial romische siedlung und graberfeld, U: Problemi seobe*
naroda u Karpatskoj kotlini : saopštenja sa naučnog skupa 13.-16.
decembra 1976., Novi Sad, 1978.
- Brunšmid, J. - *Antikni figuralni bronsani predmeti u hrvatskom narodnom muzeju u*
Zagrebu, VAMZ, 13, 1914, 209
- *Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije I., VAMZ, 1895, 179*
- *Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, Vjesnik Arheološkog muzeja u*
Zagrebu, Vol.5 No.1, 1901, 158
- *Izvjestaji muzejskih povjerenika i prijatelja, različite i književne vijesti,*
Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Vol.6 No.1 Listopad 1902.
- Bubić, V. - *Tipologija i topografija kasnoantičkih grobova u arheološkom krajoliku srednje*
Dalmacije, doktorska disertacija, Zagreb, 2016, 57.

- Buljević, Z. - *Njive-Podstrana: groblje iz vremena seobe **naroda** u Naroni*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku , 90-91, Split 1999
- Bunčić, M. - *Let u prošlost : ptice u arheološkoj baštini : [Arheološki muzej u Zagrebu, 28. 11. 2013. – 2. 3. 2014.]*, Zagreb, 2013, 28.
- Burckhardt, J. - *Die Zeit Constantins des Großen*, Leipzig, 1853, 313.
- Burenhult, G. - *Velike civilizacije: zajednice i kulture staroga svijeta: ilustrirana povijest čovječanstva*, Rijeka, 2005, 182.
- Burkowsky, Z. - *Sisak u prapovijesti, antici i starohrvatskom dobu : stalna izložba arheologije otvorena 1999. godine*, Sisak, 1999, 87
- Cambi, N. - *Antika*, Zagreb, 2002, 207, 210.
- *Imago animi: antički portret u Hrvatskoj*, Split, 2000
- Cambi, N., Kolega, M. - *Antički portret u Dalmaciji i Istri: katalog izložbe*, Zadar, 1990
- Cassius, D. - *Roman History*, 47.8.4
- Catalogue - *Catalogue of Jewellery Greek, Etruscan and Roman in the Departments of Antiquities British Museum*, Oxford, 1969, 49.
- Cleland, L., Davies, G. & Llewellyn-Jones, L. - *Greek and Roman Dress from A–Z*, New York, Routledge, 2007, 64 - 86.
- Csallány, D. - *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454-568 u. Z.)*, Archaeologia Hungarica, Series Nova 38, Budimpešta, 1961, 12 .
- Curk, I. – *Rimljani na Slovenskem*, Ljubljana, 1976, 47.
- Ćorović, V. - *Teritorijalni razvoj bosanske države u srednjem vijeku*, Beograd, 1935, 5.
- Čaval, S. - *Poznoantične okrasne igle vrste stilus v Sloveniji*, Arheološki vestnik 64, 2013, 197–248
- Dautova-Ruševljan, V. - *Vojvodina u rimskom periodu*, U: *Muzej Vojvodine: stalna postava*, Kumović, M., Smiljanić, M., Novi Sad, 1997, 80.
- De Caro, S. - *The National Archeological Museum of Naples*, Napoli, 1996, 273.
- Dimitrijević, D. - *Gepidska nekropola "Kormadin" kod Jakova*, Rad vojvođanskih muzeja,

Novi Sad 1960, 29

Dimitrijević, D., Kovačević, J., Vinski Z. - *Seoba naroda : arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja*, Zemun, 1962, 35-36, 79.

Dimitrijević, S. - *Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla*, Vinkovci, 1979, 179

Dizdar, M. - *Vinkovci u svijetu arheologije*, Vinkovci, 1999, 138

Dular, A. - *Rimske košćene igle iz Slovenije*, Arheološki vestnik, XXX, Ljubljana, 1979: 278 – 294.

Everitt, A. - *Cicero A Turbulent Life*, 2001

Fettich, N. - *Die altungarische Kunst*, 1942, 27, tab. XXXIII

Filipec, K. - Pogovor U: *Arheologija srednjeg vijeka*, Fehring G. P., Zagreb, 2004, 288.- 299.

Garašanin, M., Kovačević, J. - *Arheološki nalazi u Jugoslaviji*, Beograd, 1966, 28.

Glušćević S. - *Donja Neretva u antici*, Metković, 1996, 49.

Goericke-Lukić, H. - *Sjeveroistočna nekropola rimske Murse*, Zagreb, Osijek, 2000

Gorenc, M., Vikić, B. - *Varaždinske Toplice – Aquae Iasae*, 1980

Gračanin, H. - Donje međurječje Drave i Save u sutonu antike i ranom srednjovjekovlju U: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Sv. 1, Zagreb, 2009, 239, 242.

- *Friedrich Lotter, Völkerverschiebungen im Ostalpen-Mitteldonau-Raum zwischen Antike und Mittelalter (375-600)*, Walter de Gruyter, Berlin – New York 2003, 282 str., Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 37, No. 1, listopad, 2005, 458- 463.

- *Huni i južna Panonija*, *Scrinia slavonica* 5, 2005, 9-47.

- *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*, Zagreb, 2011, 53- 54, 64, 76, 87.

- *Povijest savsko-dravsko-dunavskog međurječja u kasnoj antici i ranome*

srednjem vijeku, doktorska disertacija, Zagreb, 2007, 52-57.

Gregl, Z. - *Rimljani u Zagrebu: tragovi Rimskog Carstva u gradu i okolici*, Zagreb, 1991, 9.

- *Rimski medicinski instrumenti iz Hrvatske I.*, VAMZ, 1982, Zagreb, 3 serija –
sv.XV, str. 200, tabla 2

Heinrich-Tamáška, O. - *Keszthely-Fenékpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung*

zwischen Noricum und Moesia, Budapest [etc.] : Verlag Marie

Leidorf, 2011, 436.

Hoops, J. - *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, vol. 20, Berlin, 1989,

Ivčević, S.- Kozmetički pribor, U: *Longae Saloniae*, I, Marin, E. (ur.), Split, 2002, 327-335.

- Antički koštani predmeti iz Narone, U: *Izdanja HAD-a*, svezak 22 (poseban
otisak), Zagreb-Metković-Split, 2003., 119 – 128.

- *Metalni i koštani inventar s lokaliteta sv. Vid u Vidu kod Metkovića*, VAHD 87-
88, 1994-1996

Jarak, M. -Kasna antika i razvoj kršćanstva u Sirmijskoj Panoniji, U: *Slavonija, Baranja i
Srijem: vrela europske civilizacije*, Sv. 1, Zagreb, 2009, 233.

Jović Gazić, V. - *Razvoj urbanizma na prostoru rimske provincije Dalmacije na
prijelazu iz antike u srednji vijek*, doktorska disertacija, Zadar, 2015, 7, 9.

Klaić, V. - *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb, 1882, 16-17.

Klemenc, J., Saria, B. - *Archaeologische Karte von Jugoslawien: Blatt Rogatec*, Zagreb,
Beograd, 1939, 79.

Köhne, E. - *Im Reich der Schatten: Eine Zeitreise in das römische Trier*, Antike Welt, No. 4,
2010, 84-87.

Košćević, R. - *Antička bronca iz Siska*, Zagreb, 1991.

Kovač, M. - *Izbor rimski koštanih ukosnica iz fundusa Muzeja Slavonije u Osijeku*, OZ, 29,
2010., 37 – 78.

- *Rimske koštane igle za šivanje, pletenje i vezenje iz zbirke koštanih predmeta*

- Muzeja Slavonije u Osijeku*, Opuscula archaeologica, vol. 36, Zagreb, 2012: 178, 179, 186.
- *Tipologija i tehnologija izrade rimskih koštanih predmeta na području Donje Panonije na primjeru nalaza iz Murse*, doktorski rad, Zagreb, 2017: 38 – 224.
- Kovačević, J. - *Arheologija i istorija varvarske kolonizacije južnoslovenskih oblasti : od IV do početka VII veka*, Novi Sad, 1960
- Kumović, M., Smiljanić, M. - *Muzej Vojvodine: stalna postava= The Museum of Vojvodina*, Novi Sad, 1997, 100-101.
- Lang, F. - *Nadeln mit Kopf in Form einer Hand- Zeichen des Sabaziuskults in den nordwestlichen Provinzen? U: Akten des 11. Österreichischen Archäologentages in Innsbruck, 23. - 25. März 2006*, Innsbruck, 2008, 155
- Leko, V. - *Ženski grobovi razdoblja Merovinga u Austraziji i Neustriji (511.-751.)*, diplomski rad, Zagreb, 2004, 13.
- Lotter, F. - *Volkerverschiebungen im Ostalpen-Mitteldonau-Raum zwischen Antike und Mittelalter (375-600)*, Berlin-New York, 2003, 32, 90.
- Ljubinković, M. - *Ka preciznijem datiranju starijeg slovenskog nakita na Balkanu U: Gunjačin zbornik*, Zagreb, 1980.
- MacGregor, A. - *Bone, Antler, Ivory and Horn. The Technology of Skeletal Materials Since the Roman Period*, Totowa, New Jersey, Croom Helm, London & Sidney; Barnes & Noble Books, 1985
- Marchiori, A. - *Histria fecunda et industriosa: senatori, fatalne žene i carevi na Lorunskoj rustičnoj vili*, Treviso, 2008
- Martin, M., Prammer, J. - *Schmuck und Tracht des frühen Mittelalters*, U: *Frühe Baiern im Straubinger Land*, Straubing, 1995, 40-71.
- Matijašić, R. - *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb, 2009, 185-186.

-Povijest hrvatskih zemalja u kasnoj antici od Dioklecijana do Justinijana,
Zagreb, 2012, 12, 46.

Mendušić, M. - *Nakit na šibenskom području od pretpovijesti do srednjeg vijeka*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1993, 4-8.

Migotti, B. - Arheološka građa iz ranokršćanskog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj, U:
Od nepobjedivog sunca do sunca pravde: rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj, Jarak, M. i Migotti, B., Zagreb, 1994, 41, 62.

- *Autohtoni elementi u kasnoantičkoj umjetničkoj baštini rimske provincije Dalmacije (s težištem na području ilirskog plemena Delmata)*, diplomski rad, Zagreb, 1978, 1-8.

- Kasna antika i rano kršćanstvo, U: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Sv. 1, Zagreb, 2009, 129.

- *Prosanto quirino e.s.c. Fidei*, V.d.2, 1997: 103

Migotti, B.; Perinić, Lj., – *Nekropola na Štrbincima kod Đakova u svjetlu kasnoantičkog horizonta Panonije*, Zagreb, 2001.

Miletić, N. - Rani srednji vijek, U: *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom 1, Sarajevo, 1988, 41-42.

- Rani srednji vijek, U: *Kulturna historija Bosne i Hercegovine: od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast*, Sarajevo, 1984, 378.

- *Ranosrednjovjekovna nekropola u Rakovčanima kod Prijedora*, Glasnik Zemaljskog Muzeja (A) 25, Sarajevo 1970, 119-177.

Mócsy, A. - *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London – Boston, 1974, 268.

Modrijan, Z. - *Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu. Najdbe*, Ljubljana, 2011, 455- 456.

- Moreland, J. - *Archaeology, Theory and the Middle Ages: Understanding the Early Medieval Past*. London, 2010, str. 46-48.
- Mrkobrad, D. - *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Beograd, 1980, 7-12, 30, 45-46.
- Muller, R. - *Sieben Jahrtausende am Balaton*, Mannheim : Städtisches Reiss-Museum, 1989.
- Osipowicz, G. - *Bone and Antler. Softening techniques in prehistory of the North Eastern part of the Polish Lowlands in the light of experimental archaeology and micro trace analysis*, Journal for (Re)construction and Experiment in Archaeology , vol. 4, 2007: 1 – 22.
- Pedišić, I. - *Rimska Skardona*, Skradin, 2001, 77.
- Petković, S. - *Rimski predmeti od kosti i roga sa teritorije Gornje Mezije*, Beograd, 1995.
- Pinterović, D. - *Mursa i njeno područje u antičko doba*, Osijek, 1978, 85, 100.
- Plesničar, Lj.; Sivec, I. - Emona at the begining of great migration period, U: Problemi seobe naroda u Karpatskoj kotlini : saopštenja sa naučnog skupa 13.-16. decembra 1976., Novi Sad, 1978, 63.
- Pohl, W. - Die Gepiden und die Gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Attilareiches, U: *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert*, Wolfram, H., Daim, F. (ur.), Beč, 1980, 246-249, 260, 288.
- Popović, Lj., Cambi, N., Srejović D. - *Antički portret u Jugoslaviji*, Beograd, 1987
- Popović, I - *Remek-djela rimskih zlatara: Zbirka Narodnog muzeja u Beogradu*, Beograd, 1997.
- *Rimski nakit u Narodnom muzeju u Beogradu: II Zlatan nakit*, Beograd, 1996, 47.
- *Kasnoantički i ranovizantijski nakit od zlata: u Narodnom muzeju u Beogradu*, Beograd, 2001, 216.
- Prokopije – Historija, U: *I Barbari, testi dal IV all`Xi secolo scelti*, Bartolini, E.. Milano,

1970, 654.

Radić Štivić, N. - *Tarsatički principij : kasnoantičko vojno zapovjedništvo = Principia di Tarsatica : quartiere generale d'epoca tardoantica*, Rijeka, 2009: 247.

Rapan Papeša, A. - Rani srednji vijek, U: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Sv. 1, Zagreb, 2009, 137-139.

- Early Mediaeval Barbarian Elements in Late Antique Southern Pannonia, U: *The Archaeology of Roman Southern Pannonia. The state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman province of Pannonia*, Migotti, B. (ur.), Oxford, 2012, 415, 423.

Raunig, B. - *Dva kasnoantička groba iz okolice Đakova*, VAMZ, 12-13. 1980, 164

Rendić-Miočević, D. - *Arte e cultura in Croazia*, Zagreb, 1993, 14-16.

Riegel, A. - *Die spätromische Kunstindustrie nach den Funden in Österreich-Ungarn*, Wien, 1901–1902, 23.

Rodziewicz, E. - *Bone and Ivory Carvings from Alexandria. French Excavations 1992-2004*, Le Caire, Institut francais d'archeologie orientale, 2007: 50.

Ruprechtsberger, E.M. - *Die römischen Bein-und Bronzenadeln aus den Museen Enns und Linz*, Linz 1979, 10-12.

Sakar, V. – Roman imports in Bohemia, Prag, 1970, 10-26.

Sanader, M. - *Tilurium I : istraživanja = Forschungen : 1997.-2001.*, Zagreb, 2003: 247.

Sevin, H. - *Die Gebiden*, Munchen, 1955. fig. 39,2

Sekso, R. - *Ukosnice, toaletne igle i češljevi iz fundusa Muzeja grada Šibenika*, 2011, 107-109

Simoni, K. - *Funde aus der Volkerwanderungszeit*, VAMZ, 3.s., XXII 107-134, Zagreb, 1989, 120

Sommer, S. - *Archäologie in Bayern : Fenster zur Vergangenheit*, Regensburg, 2006, 229.

Spelts, A. - *Der Ornamentstil*, Leipzig : K. F. Koehlers Antiquarium, [191-?], 112.

Srejović, D. - *Arheološki leksikon : preistorija Evrope, Afrike i Bliskog istoka, grčka*,

- etrurska i rimska civilizacija*, Beograd, 1997: 388.
- Starac, A. - *Dragonera: dva bisera= two pearls*, Pula, 2010, 243.
- Stergar, B. - *Ozaljski kraj od pretpovijesti do XX. stoljeća: katalog muzejskih zbirki*, Ozalj, 2010, 37.
- Suić, M. - *Neke historijske determinante u formiranju hrvatskog etnosa*, Naše teme, XXIII, 1979, Zagreb, 367.
- *Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981, 294.
- Šaranović-Svetek, V. - *Tipologija koštanih predmeta iz Sirmijuma*, Rad Vojvođanskog Muzeja, 27, Novi Sad 1981, 149-179
- Šentija, J. - *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, vol. 5, Zagreb, 1979: 667.
- *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, vol. 3, Zagreb, 1977: 557.
- Šeparović, T., Uroda, N. - *Antička zbirka Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika: (izbor)*, Split, 2009, 14, 106.
- Šimić, J., Filipović, S. - *Kelti i Rimljani na području Osijeka*, Osijek, Muzej Slavonije, 1997, 88
- Špehar, P. - *Materijalna kultura iz ranovizantijskih utvrđenja u Đerdapu*, Beograd, 2010, 35.
- Tomanič-Jevremov, M. - *Nakit skozi arheološka obdobja*, Ptuj, 1983, 18
- Topić, M. - *Pax et bonum FF - AM : arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj, 2008: 249.
- Uglešić, A. - *Arheološka ostavština Istočnih Gota na području rimske provincije Dalmacije*, magistarski rad, mentor: Belošević J., Zadar, 1989, 1.
- *Nakit Istočnih Gota na području rimske provincije Dalmacije*, U: *Hrvati i Goti*, Tafra, R. (ur.), Split, 2003, 17-18.
- *Istočno gotski ženski grob iz antičke Narone*. Radovi filozofskog fakulteta u

Zadru, sv. 34 (21), Zadar, 1995,149.

Vikić-Belančić, B. - *Rimski koštani predmeti iz Osijeka u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, Osječki zbornik, br. 2-3, Osijek, 1948: 36.

Vikić-Belančić, B., Gorenc, M. - *Arheološka istraživanja antiknog kupališta u Varaždinskim toplicama od 1953.-1955. godine*, VAMZ, 1958, 113

Vinski, Z. - *Glavni nosioci euroazijske nomadske umjetnosti I.dio*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, vol. 17, Zagreb, 1936: 3-4.

- *Kasnoantička baština u grobovima ranog srednjeg vijeka kao činjenica i kao problem*, VI Kongres arheologa Jugoslavije, vol. I, Beograd, 1964, 106-107, 110.

- *Krstoliki nakit epohe seobe naroda u Jugoslaviji*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Vol.3 No.1 Svibanj 1969., 109.

- *Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Vol. 5, No. 1, 1971, 47- 53.

-*Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Vol. 5, No. 2, 1972, 47- 49.

- *Umjetničko blago Jugoslavije*, Beograd, 1974, 145.

- Epoha seobe naroda, U: *Umjetnost na tlu Jugoslavije – Rani srednji vijek*, Tanasijević Popović, N., Beograd, 1986, 19-20.

- *Razmatranja o iskopavanjima u Kninu na nalazištu Greblje*, Starohrvatska prosvjeta, vol. III. No 19, Zagreb, 1991, 29- 67

- *Zikadenschmuck aus Jugoslawien, Jahrbuch des Rdmisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, Jahrgang 4, Mainz, 1957, 136-137

Višnjić, J. - *Kasnobrončanodobno i srednjovjekovno naselje; Donji Miholjac – Prinčevac*, U: *Nove arheološke spoznaje o donjoj Podravini: zaštitna arheološka istraživanja*

- na magistralnom plinovodu Slobodnica - Donji Miholjac*, Zagreb, 2013: 28, 195.
- Vrtovec, I. - *Narodni nakit hrvatske*, Zagreb, 1985, 5.
- Vulić, H. - Rana antika, U: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, Sv. 1, Zagreb, 2009, 119- 122
- Žakula, B. - *Tradicijske frizure Hrvatske 3*, Vinkovci, 2008, 166-167.
- Wagner; Ypey - *Das Graberfeld auf dem Donderberg bei Rhenen*, 2011, 590.
- Waide, E.; Grabherr, G.- *Aguntum : Museum und archäologischer Park*, Dölsach, 2007, 78.
- Wamser, L. - Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer, Düsseldorf : Albatros, 2000, 285-386.
- Weber, M. - *Wirtschaft und Gesellschaft im Rom der Kaiserzeit*, U: M. Weber, Soziologie. Universalgeschichtliche Analysen. Politik, Stuttgart 1973 (1909), 27.
- Wels-Weyrauch, U. - Im Grab erhalten, im Leben getragen — Tracht und Schmuck der Frau, U: *Archäologie in Deutschland*, Sonderheft: Bronzezeit in Deutschland, 1994, 59-64.
- Wright, T. - *The celt, the roman, and the Saxon*, London, 1902, 394.
- Internetski izvori (pregled 05.07.2017):
- http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3262604&partId=1&searchText=pins&images=true&from=ad&fromDate=100&to=ad&toDate=700&page=1
- http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3262120&partId=1&searchText=pins&images=true&from=ad&fromDate=100&to=ad&toDate=700&page=1
- <http://collections.museumoflondon.org.uk/online/object/328922.html>
- <http://collections.museumoflondon.org.uk/online/object/287083.html>
- <http://collections.museumoflondon.org.uk/online/object/12432.html>
- <http://collections.museumoflondon.org.uk/online/object/12501.html>
- http://www.nms.ac.uk/explore/collection-search-results/?item_id=426693

Slike preuzete s interneta:

- Portreti mumija iz Fajuma (pregled: 12.09.2018)

<https://herhandsmyhands.files.wordpress.com/2012/02/fayum-lady-with-head-dress-veil.jpg>;

https://en.wikipedia.org/wiki/Fayum_mummy_portraits#/media/File:Fayum-34.jpg;

https://commons.wikimedia.org/wiki/Fayum_mummy_portraits#/media/File:Fayum-10.jpg;

https://commons.wikimedia.org/wiki/Fayum_mummy_portraits#/media/File:Fayum-78.jpg;

https://en.wikipedia.org/wiki/Fayum_mummy_portraits;

- Fulvia with the head of Cicero – Pavel Svedomsky (pregled: 12.09. 2018)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Fulvia#/media/File:Svedomsky-Fulvia.jpg>